

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ALİ EMİRİ
HAYATI-ŞAHSİYETİ-ESERLERİ
- 1857-1924 -

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Y. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Hazırlayan
Kemal ÇELİK

Danışman
Prof.Dr. Mustafa KABALI

Ankara, 1988

- İ Ç İ N D E K İ L E R -

Önsöz.....	I
Kısaltmalar.....	III
Giriş.....	1
I. Bölüm Ali Emiri Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri	
A) Hayatı.....	5
a) Çocukluğu ve Yetiştirilmesi.....	5
b) Memuriyet Hayatı.....	11
c) Vefatı.....	20
B) Şahsiyeti.....	23
C) Eserleri.....	30
a) Kitapları.....	30
b) Makaleleri ve Diğer Eserleri.....	34
II. Bölüm Ali Emiri'nin Tarih Anlayışı	
A) Tarihe İlgisi ve Merakının Gelişmesi.....	35
B) Tarih Anlayışı.....	39
III. Bölüm Şairliği ve Edebiyatçılığı.....	52
IV. Bölüm Kitapseverliği ve Kütüphaneciliği.....	57
A) Kitaplara İlgisi ve Sevgisinin Gelişmesi.....	57
B) Kütüphaneciliği.....	64
SONUÇ: Ali Emiri Efendi'nin Türk Bilim ve Kültürüne Katkıları.....	66
DİPNOTLAR.....	73
BİBLİYOGRAFYA.....	83
LÜGATÇE.....	85
EKLER	
Ek-1 (Ali Emiri Efendi'nin Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defterindeki Tercüme-i Hali).....	87
Ek-2 (Selimiye ve Ayasofya Camilerinin Kubbe Çaplarının Mukayesesi).....	89

Ek-3(Diyarbakır Şehrinde Vaktiyle Bir Milyon Kırk Bin Ciltlik Büyük Bir Kütüphane Vardı.....	90
Ek-4a(Ali Emirî'nin Divân-ı Lügat-it Türk'ü Satın Alışısı.....	94
Ek-4b(Divân-ı Lügat-it Türk ve Emirî Efendi)...	98-119

ÖNSÖZ:

Bu çalışmaya başlamadan önce bizi en çok düşündüren husus tez konusunun seçimi idi. Bu gayeye yönelik olarak, arayış içinde geçen günlerin sonunda, Diyarbakır şehrimizde adından çok söz edilen, bir ilkokul, ortaokul ve lise ile bir caddeye ve birkaç sokağa adı verilen, şehir parkına büstü dikilmiş Diyarbakırlı beş ilim ve sanat adamından (Said Paşa, A.F. Ozansoy, Z. Gökalp, C.S. Tarancı) biri olan Ali Emirî hakkında biyografik bir çalışma hazırlamak düşüncesini tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa KAFALI'ya açtım. Görevli bulunduğum Diyarbakır'da yetişmiş bu zat hakkında yapılacak böyle bir araştırmanın yerinde olacağı kanaatini belirtmeleri üzerine, bu tezi hazırlamış olduk.

Türkiye'de ve Avrupa ilim çevrelerinde, bilhassa kitap tasnifi ve kütüphanecilik sahasındaki çalışmalarını ile çok iyi tanınmasına karşılık, Ali Emirî ile ilgili çalışmalar yetersizdir. Biz bu tezde O'nun hakkında bilinen ve yazılanlara ilâve olarak, bu güne kadar bilinmeyen ve yazılmayan yönlerini de ortaya koymaya, Ali Emirî Efendi'yi daha iyi tanıtmaya çalıştık. Çeşitli imkânsızlıklar sebebiyle çalışmamızda birtakım hata ve eksiklikler görülebilir. Bunları kabullendiğimizi peşinen ifade etmek isterim. Zaten, bu çalışmadan gayemiz hatasız ve mükemmel bir eser ortaya koyabilmekten öte, müstakbel araştırmalarımızda tecrübemizi arttırmaya, metod geliştirmeye yöneliktir.

Bu tez çalışmamızda değerli görüşleriyle bana yol gösteren ve destek olan kıymetli hocam Sayın Prof.Dr. Mustafa KAFALI başta olmak üzere, teşvik ve yardımını gördüğüm arkadaşlarım ile kaynak temininde yardımcı olan görevlilere şükran duygularımı ifade etmek isterim.

Kemal ÇELİK
Diyarbakır-1988

KISALTMALAR:

C. - Cilt

D.L.T. - Divân-ı Lügat-it Türk

edb. - Edebiyat

gzm. - Gazete, mecmua

M.M.A.T. - Mardin Mülûk-ü Artukiyye Tarihi

O.T.E.M. - Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmûası

O.T.Y.E. - Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri

O.V.Ş. - Osmanlı Vilâyet-ı Şarkiyyesi

S.A.T.Ş. - Son Asır Türk Şairleri

S. - Sayı

s. - Sayfa

T.D.A. - Türk Dünyası Araştırmaları

T.Ş.A. - Tezkire-i Şarayı Amid

T.T.E.M. - Türk Tarihi Encümeni Mecmûası

T.T.K. - Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ:

1857 yılında Diyarbakır'da doğup, 1924'de İstanbul'da vefat etmiş olan Ali Emirî'yi tanıtmak üzere hazırlanan bu tezde öncelikle hayatı, şahsiyeti ve memuriyetleri ile ilgili bilgiler vermeye çalıştık. Bu bilgileri verirken, "birinci elden kaynakları" hareket noktası olarak ele alıp değerlendirdik. Bunlardan, Ali Emirî'nin tarih, edebiyat tarihi yazıları ve şiirlerinin yer aldığı T.E.M.-O.T.E.M.-T.Ş.A. ve diğer eserlerinden faydalandık. Bu eserlerinde yer alan çok sayıdaki makalesinde hayatı, yetiştirilmesi, şahsiyeti ve memuriyetleri ile ilgili dağınık bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden Ali Emirî'nin tarih anlayışı, edebiyat tarihçiliği, şairliği ve şiir tenkitleri, kitapseverliği ve kütüphaneciliği, hatta yayıncılık faaliyetleri dolayısıyla şahsiyetinin çeşitlilik arzettiğini tesbit ettik. Ancak, çalışmamızda O'nun tarih anlayışını ve fikir adamı olduğunu gösteren yönlerini öncelikle değerlendirmeye çalıştık. Bizzat, kendisi ve ailesi hakkında yazmış olduğu bilgilere ek olarak, döneminde yaşamış olan Ahmed Refik (Altınay), İbnü'l-Emin Mahmut Kemal ve Muzaffer Esen gibi yazarların, Ali Emirî'nin hayatı, şahsiyeti ve faaliyetleri hakkında verdikleri bilgileri bir araya getirip, kaynaştırmaya çalıştık. Ali Emirî'nin şahsiyetindeki çok yönlülük Dr. Muhtar Tevfikoğlu'na: "Ali Emirî Efendi'yi ömrü boyunca önüne katıp sürükleyen hangi rüzgârdı? Şiir mi, dil mi, tenkit mi, tercüme-i hal mi, yoksa kitap mı?(1)" sorusunu sordurmuş, Muzaffer Esen de böyle bir soruya cevap vermek ister gibi: "Yaşadığı dönemin bütün memurları "Şark Kültürü'nün" seçkin simaları sayılırdı. Emirî Efendi de bunlarla birlikte bulundu, konuştu, okudu, yazdı ve öğrendi. Şiir biriktirme mera-

kına kitap biriktirme merakı eklendi(2)" diyerek, Ali Emirî'nin bu özelliğinde yaşadığı dönemin etkisini ifade etmiştir. Burada dikkati çeken bir nokta, Ali Emirî'deki dinî inançlara, Hz. Peygamber'e, Osmanlı Hanedanı ve bilhassa annesine bağlılığı yanında, güçlü bir Diyarbakır sevgisidir. Bu sevgiyi birçok kez ifade etmekten ve Diyarbakır'da yetişmiş olduğunu vurgulamaktan hemen her zaman büyük haz duymuş, iftihar etmiştir.

Memuriyet hayatı hakkında, eserlerinde verdiği bilgilere ek olarak, Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defterindeki tercüme-i halini inceleyerek, bu bilgileri kaynaştırdık. Bunu yaparken, Ali Emirî'nin 30 yılı geçen başarılı bir memuriyet hayatı olduğunu, çeşitli nişanlarla taltif edildiğini tesbit ettik.

Ali Emirî, O.T.E.M. ve T.E.M. da yazdığı diğer eserlerin listesini ve isimlerini vermiştir. Miratü'l-Fevâid, T.Ş.A. ve Cevahirü'l-Mülûk adını taşıyan eserleri şiir, beyit ve kasideleri ile edebiyat tarihi yazılarını. T.E.M. O.T.E.M. ve Âmid isimindeki eserleri adlarından da anlaşılacağı gibi tarih, edebiyat tarihi, edebiyat konuları yanında, memleket meselelerini dile getirdiği vicdannâme ve şikâyetnâmelerini, M.M.A.T.-O.V.Ş.-Yemen Tarihi, Tunus Tarihi v.b. eserleri ise, tarih ile ilgili konuları ihtiva etmektedir. T.Ş.A. deki bir yazısında Miratü'l-Fevâid adlı eserini zamanında yazmış olmasının taşıdığı önemi anlatırken: "O zaman anladım ki, bu kitabı yazmakta 5 - 10 sene gecikmiş olsaydım kitapta adı geçenlerin çoğu ölmüş haklarındaki bilgiler kaybolmuş olacaktı. Kısacası, onlarla ilgili me hazları bulamayacaktım(3)" demektedir. Böylece, bir eseri yazmak kadar, o eserin zamanında ve ana kaynaklar değerlendirilerek yazılmasının önemini ifade etmiştir.

Ali Emirî roman ve hikâye yazmamıştır. Kadın, aşk ve şarap konulu şiirler yazmaktan kaçınmıştır. Kendisinden

böyle yazılar bekleyenlere:"Benden tuhaf tuhaf romanlar isteyenler var.Böylelerine teessüf ederim.Gelsin roman, gitsin roman.Zaten ekseriyetle bu gibi romanlar halkımızı zehirleyip bu hale getirdi(4)" diyerek,roman türüne menfi bir gözle baktığını ortaya koymaktadır.Burada ifade etmemiz gereken önemli gerçeklerden biri de şudur ki: Ali Emirî'nin zamanımızda yeterince tanınmamasının ve tanıtılmamasının başta gelen sebeplerinden biri,yukarıda yer verdiğimiz düşünce tarzıdır.O,daha ziyade dinî kasideler,cülûsiyeler,daha değişik konulu beyitler,divânlar ve edebiyat tarihi ile tarih konusunda ilmî nitelikli,herkesin pek ilgilenmek istemeyeceği eserler yazmıştır.

Ali Emirî,vesikalara dayalı bir tarih yazıcılığını temel olarak alır.Mehazlara eğilmeden tarih ilmi yapılamayacağını ifade eder.Tarih yazmanın kolay olmadığını, her yönde bilgili olmayı gerektirdiğini yazar.Yaşadığı dönemin alışılmış tarzda tarih yazan vakanüvislerinden biri olmamasına rağmen,O bir tarih yazıcısı değildir, demek de mümkün değildir.O.T.E.M. ve T.E.M.daki yazılarında tarihî bir konuyu ele alıp sürekli işlememiş,değişik konularda makaleler yazmıştır.M.M.A.T. ve Âsafnâme gibi eserlerinde başkalarının yazdığı kitaplara hâşiyeler eklemiş veya yaşadığı dönemin Türkçesine çevirmiştir.Son olarak,O.V.Ş.de karşımıza hususi tarih yazıcısı olarak çıkmaktadır.Böyle olmakla birlikte,bu kitabında da riva yetçi ve öğretici(faydacı) anlayışta tarih yazan biri olmaktan ileri geçememiş,genetik tarih anlayışına ulaşma başarısını gösterememiştir.En çok dikkati çeken özelliği ise,başkalarının yazdığı tarih ve edebiyatla ilgili kitap veya makalelerde yanlışlıklar arayıp bulmak ve bunları kamuoyuna açıklamak tarzında kendini gösteren eleştirici yönüdür.

Kitapsever ve kütüphaneci yönü ile Ali Emirî,herkes-te bulunmasını arzu ettiğimiz birtakım özelliklere sahiptir.Eşine az rastlanan bir kitapsever ve bir kitap hastası'(biblioman)dır.Henüz çocuk yaşta kitap okuma alışkanlığını nasıl kazandığını,kitaplara tutku ve sevgisini değişik ifadelerle dile getirmektedir.Yazımızda,belirlediğimiz bu yönlerine yer vermeye çalıştık.Ali Emirî,kitap sevgisine milletimizi de ortak etmeye çalışmıştır.Maaşının büyük kısmını ayırarak aldığı kitaplarını (D.L.T.dahil) kurduğu Millet Kütüphanesi'ne devrederek,Türk Milleti'ne armağan etmiştir.Çalışmamızda Ali Emirî'yi bu güçlü kitap sevgisine sevkeden sebepleri ortaya koymaya gayret ettik.

Diğer önemli kaynaklar olarak,o dönemde yayınlanan çeşitli gazete ve mecmuaları inceledik.Ali Emirî ile ilgili hatırat,risale ve monografileri tesbit edip,değerlendirmeye çalıştık.Ayrıca,konu ile ilgili tetkik eserlerden de,öncelikle metodumuzu geliştirmek ve perspektif kazanma yönünden yararlanmayı amaçladık.

Bütün bu bilgileri değerlendirirken,çalışmanın kendi içinde de bir bütünlük kazanmasına dikkat ettik.Bunu sağlamak gayesi ile konular arasında sistematik bir bağlantı kurmaya özen gösterdik.

Ekler kısmında;önceden verdiğimiz bilgilere ait olmakla birlikte,konuyu dağıtabilecek,bütünlüğü ve sistematik bağlantıyı bozabilecek uzunluktaki bazı belge ve makalelere yer verdik.Bunlar arasında Ali Emirî'nin Başbakanlık Arşivi'nden temin edilen tercüme-i hâl fotokopisi (Ek-1),Selimiye Camii ile Ayasofya Camii kubbe çaplarına karşılaştırması(Ek-2),Vaktiyle Diyarbakır'da Bir Milyon Kırkbin Ciltlik Büyük Bir Kütüphane Vardı başlıklı makalesi (Ek-3),Ali Emirî'nin ve Kilisli Rifat Bilge'nin D.L.T.ün satın alınışını anlatan makalelerine (Ek-4a, Ek-4b) yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ EMİRÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A- HAYATI

a- Çocukluğu ve Yetiştirilmesi:

Ali Emirî 1857 (H.1274) yılında Diyarbakır'da doğdu. 19.-20.y.yıllarda yetişen büyük Türk tarih ve edebiyat araştırmacısı, kütüphaneci, yazar, şair, biyografya ve bibliyografya âlimlerinden biridir. Ailesi, Diyarbakır ve çevresinin kültür hayatında önemli yeri olan, Diyarbakır'ın gençliğini eğiten, birçok fikir ve sanat adamını yetiştirmiş, şöhreti il sınırları dışına yayılmış "seyyid" ve "şerif" nesebli seçkin ailelerden Emirîzâdelerdir. Babası Mehmed Şerif Efendi, Diyarbakır'ın ünlü şairlerinden Mehmed Emirî Çelebi'nin torunlarından biridir(5).

Altmış yaşını geçmiş olan babası Bağdad-Diyarbakır arasında kervan işleten, geniş çapta ticaretle uğraşan bir insandı. Annesi ise, babasına göre çok gençti(6)". Babası ve annesi ile ilgili bilgileri kendi yazdığı ilginç yazılarda bulabiliyoruz. Babası hakkında: "Pederim, beni çok severdi. Lâkin asla yüz vermezdi. Çok ciddi, iyi ve inanç sahibi bir insandı. Vefatı sırasında Emirî, Emirî diyerek üç gün can çekiştirmiş. Yazmış olduğum levhalardan birini getirip, göğsünün üstüne koyunca ruhunu teslim etmiş. Ak-rabadan, gayet bilgili bir hanım İstanbul'a geldiğinde, o levhayı yadigâr olarak bana getirmişti. Ben de Millet Kütüphanesi'nin müze kısmına yerleştirdim(7)" diyerek, babası hakkında bilgi verdikten sonra, annesi hakkında: "Validem de böyle idi. Gece ve gündüz, ibadetini bitirmeden benimle konuşmazdı. Bir akşam, eve gelince elini öptüm. Emirî ben sana sütümü, emeğimi can ve gönülden helâl ettim. İnşaallah hiç bir zaruret görmezsin ve arkan yere gelmez, dedi. Eğildim, mübarek elini tekrar öptüm. Sözüne devam e-

derek dedi ki; bugün seyir mahalline gittim. Çok sayıda kadın oturuyordu. Bazı erkekler de gelip geçiyordu. Uzak-
tan bir adam görüldü. İşte geliyor. O'dur. O değil. Vallahi
O'dur. Yanlış görüyorsun O değil, sözleri devam ediyordu.
Sonra sözbirliği etmişçesine: Evet O'dur. Maşaallah, Allah'-
ın birliğine emanet. İşte, talihli analar doğurursa böyle
evlat doğursun, demeye başladılar. Gözüm uzaktan fark et-
mediği için, acaba bu gelen kimdir?, diyordum. Yakına gelin-
ce bir de baktım ki, sensin. Benim için bundan büyük mutlu-
luk yoktur. Onun için sütümü, emeğimi helâl ettim. Validem
de pederim gibi 84 yaşında vefat etti. Teneşir üstünde yı-
kayan kadın: Bu nasıl beslenmiş ki, bu yaşta iken vücudu
terütaze kalmış, deyince, akrabadan bir hanım: Bunun oğlu
kadını kuş sütü ile beslemiştir. Elbette terütaze kalır,
demmişti. Vefat sebebi de koltuğunun altında çıkan bir çı-
bandır(8)" diye yazarak, babası ve annesi hakkında, alışıl-
mışın dışında bir tarzda bilgi vermiştir. Ceddi Seyyid
Mehmed Emirî'nin 104 yaşına girdikten sonra vefat etti-
ğini(9) yazar.

Ali Emirî, ilköğrenimini Diyarbakır'da (Âmid) atası-
nın vakfetmiş olduğu Sülûkiyye Medresesi Sıbyan Mektebi'-
nde tamamladı. Birçok müderrisden, bu arada büyük amcası
Şaban Kâmi Efendi'den âlet ilimleriyle, hatt dersleri al-
dı. O sıralar, Siirt Sancağı'na bağlı Şirvan Kaymakamı o-
lan, dayısı Abdülfettah Fethi Efendi'nin yanına giderek,
bu şehirde kaldığı bir yıl içinde (1868-1869) dayısından
Farsçayı öğrendi. Yine, bu dönemde Şirvan Nâibi olan Nevin-
li Mehmed Emin Efendi'den Arapça öğrendi. Arapça ilimleri,
Gülistan, Kaside-i Bürde ve Kaside-i Emali'yi okudu. Ayır-
ca, bölge ağzı ile konuşmayı da öğrendi(10).

1869 yılında Diyarbakır'a döndü. Büyük amcası Şaban
Kâmi Efendi'nin yanında, altı yıldan daha uzun bir süre,
öğrenimini devam ettirdi. Arapça Âvamil ve İzhar okudu. Hz.
Ali'nin değerli sözlerini öğrendi. Sabah ve akşam dersle-

rinde Kâfiye, İsağocî, Fenarî, Muhtasar-ı Maâni, İrtifâ ve Üsturlâb gibi ilimleri okudu. Bir taraftan da, kendisine müracaat eden bazı kimselere İrtifâ ve Üsturlâb dersleri verdi(11).

Ali Emirî, oyun oynamaya pek meraklı olmadığını yazar: "Üstadımızla gezmeye çıktığımızda, çocuklar oyunla vakit geçirirlerken, ben bir tarafa çekilir kitap okurdum. Yalnız cuma günleri, saat 10-11 sıralarında, Behram Paşa Camii avlusunda kitap okumaktan çok yorulmuş olan zihnimi dinlendirmek için, bazı zamanlar oyuna katıldım(12), dedikten sonra, Behram Paşa Camii Şerifi imam ve hatibi Abdülkadir Efendi'nin: "Çocukluk sultanlıktır" sözüne karşılık, o vakit bu söze bir anlam veremeyip, kendi kendine: "Şimdi kalkıp gidecek olsam üstadım beni bırakmaz. Bu nasıl sultanlıktır?(13)" diye düşündüğünü ifade etmektedir.

Ali Emirî 15 yaşlarında iken, babası çarşıdaki dükkânında, O'nu geleceğin tüccarı bir iş adamı yetiştirmek üzere çalıştırmaya başlamıştı. Fakat, Ali Emirî elinde bir kitapla, akşama kadar dükkânın bir köşesinde oturup, okuyor, alışverişle ilgilenmeyip, gelen müşterilere: "Mal orada, fiatı da şudur. Alacaksınız indireyim, yoksa beni boşuna zahmete sokmayın" diyordu. Bunu gören babası bu işte başarılı olamayacağını anlayarak, O'nu dükkândan uzaklaştırmıştı(14).

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'e yazdığı bir mektupta Süleyman Nazif de: "Ali Emirî, biraderi Tüccar Mahmut Efendi'nin Ketenciler Çarşısı'ndaki dükkânı civarına, O'nun yardımıyla küçük bir tuhafiyeci dükkânı açmıştı. Alışverişten çok kitap okumakla vakit geçirirdi(15) demektedir. Bu yazılanlardan, Ali Emirî'nin ticarete pek hevesli olmadığı, dolayısıyla meslek olarak düşünmediği ticarî faaliyetlerinin önemsenecek kadar kısa sürdüğü anlaşılmaktadır.

1875 yılında Osmanlı Devleti için yeni bir ilim olan telgraf tekniğine ilgi duyan Ali Emirî, kurslara katılmış, kısa zamanda telgrafçılığı iyice öğrenmiştir. Bu yoğun öğrenim faaliyetleri dolayısıyla, zihni aşırı derecede yorulduğundan, doktorların, nargile çekmesi, sigara içmesi veya seyahate çıkması yolunda tavsiyeleri üzerine, okumayı geçici de olsa bırakmadığı, nargile ve sigarayı da sevmediği için seyahate çıkmıştır. Mardin Sancağı Vergi Dairesi ve Yazı İşleri Müdürleri olan Abdülkerim Abdi ve Abdülfettah Fethi adlarını taşıyan dayılarından yanına geldi. Mardin'de kaldığı yıllarda, Kasım Padişah Medresesi Müderrisi Ahmed Hilmi Efendi'den üç yıl süreyle Tasdikat, Tasavvurat, Kadimîr, Mutavvel ve Şerh-i Âkaid maâ-Gelenbe-vî tahsil etti. Ayrıca, üç yıl da Celâl Kıraatı okudu. Arapça ve Farsça lisan öğrenimini öyle ilerletmişti ki, eski Osmanlı şairlerinin yetişmesinde temel eserlerden biri olan, Veysi'ye ait "Durretü-t-Taç Fi Siretü-l-Miraç" adındaki siyer kitabının en girift meselelerini açıklayabilecek seviyeye ulaştı. Hatta, bu dönemde Arapça şiir yazma denemelerine girişmiştir. Kelime haznesi çok kuvvetli idi. Osmanlı Lügatinde bilmediği kelime yoktu(16).

1876'da, Sultan V. Murad'ın cülûsu üzerine "Emirî" mah-lâsı ile yazdığı bir kaside Diyarbakır'da "Vilâyet" gazetesinde gözalıcı bir başlıkla yayınlanınca, o güne göre büyük yankı uyandıran ve Diyarbakır çevresinde büyük ilgi toplayan bu şiiri Bedesi Emirî Çelebi'den alarak kendine mal ettiği zannedilmiştir(17). Buna çok üzülen Ali Emirî 93 beyitlik yeni bir kaside yazarak kabiliyetini herkese tasdik ettirip, takdir kazanmakla birlikte, bu olayın etkisiyle, hayatının sonraki safhasında topluma karşı küskünlük duymuş, kendisine yöneltilen eleştirilere aynı şiddetle karşılık vermeye çalışmıştır. Busıralar babasını görüp, geri dönmek üzere Diyarbakır'a geldiğinde, Diyarbakır ahalisirden büyük yakınlık gördüğünü, üç ay

sonra yeniden Mardin'e döndüğünü yazmaktadır(18).

Ali Emirî, Mardin'de geçirdiği yıllara ait hatıralarını da kaleme almıştır: "Mardin'de bilgili, edip, şair zatlarla gece gündüz kitap okumaktan başka hiç birşey düşündüğüm yoktu. Şehname isterim dedim mi iki hafta içinde posta ile Bağdad'dan geliyor, İbnü'l-Esir Tarihi isterim dedim mi 3-5 gün içinde Diyarbakır'dan getirtiliyordu. Yaz günü Zinar'larda, Firdevsîlerde sohbet etmekten ve kış geceleri odalarda, ocak kenarlarında kitap okumaktan, şiir söylemekten başka düşüncemiz yoktu. Hele haftada bir iki gece memleketin ileri gelenleriyle sohbetler edilirdi. Ben ve arkadaşlarım bir odaya çekilerek uyumakta iken, muzırın biri kalkıp, bir diğerine yastık atar. O da uyanıp, berikine karşılık verir, bu hal uyanan herkesin katılmasıyla sabaha kadar, bir yastık yağmuru sohbeti şeklinde devam ederdi(19)" diye yazarken, yetişmesinde çok okumasının ve ilmi sohbetlere katılmış olmasının rolünü ve önemini dile getirmiştir.

Ali Emirî, yetişmesiyle ilgili bir başka yazısında da, devlete ve millete beklenen hizmeti vermeyenleri ima ederek: "Devletin rüstiyesini, idadisini ve darülfünunu görmedim. Devlet kesesinden tahsil için Avrupa'ya gönderilmiş ve büyük memuriyetlere getirilmiş biri de değilim. Yani devletin üzerimde pek hakkı yoktur. Çünkü kendi kendimi yetiştirdim. İşte bu durumda, devlet adına okutulup, uğruna bir sürü masraf edilenlerin, en büyük kültür yuvası olan Bâbiâli'de 40-50 yıl çalışanların, benim gibi iptidai yetişmiş bir adama göre büyük birer dâhi olmaları gerekmez mi? (20)" diye sorduktan sonra, böylelerinin ülke dışına gönderildikleri halde faydalı olamadıklarını belirterek, takibedilmesi gerekli yolu da: "Madem ki böyledir, o halde yüz binler sarfedip darülfünunlar açmaya, milyonlar harcayıp Avrupa'ya talebe göndermeye ne lüzum vardır? Talebeyi benim tahsilimi yaptığım Diyarbakır'a gönderiniz. Hem devlet bu büyük masraflardan kurtulur,

hem de her talebe benim gibi,müstesna bir edib ve âlim olarak yetişir(21)" şeklinde,oldukça alaycı bir ifade kullanarak:

"... Böyle bir hayra sebep olacağımdan dolayı,
Âmid,o sehr-i nûr öğünsün ilelebed.

Teveccühünü belki o zaman hoş görürüm(22)",
mısralarında,yetiştiği Diyarbakır'a duyduğu sevgi ve ö-
ğüncü şiirsel bir ifade ile dile getirmiştir.

b- Memuriyet Hayatı:

Ali Emirî'nin, uzun bir memuriyet hayatı olduğu bilinmektedir. Buna karşılık kendisi, memur olmayı hiç akıldan geçirmediğini ifade etmiştir. Babasının ise, Ali Emirî'yi tüccar olarak yetiştirme teşebbüsünün başarısızlıkla sonuçlandığından söz etmiştik.

1877 (H.1294) yılında 20 yaşında iken, Mardin'de da yıllarının yanında bulunan Ali Emirî, yine çeşitli kitaplar okuyor, şiirler yazıp, söylüyordu. İşte o günlerde, V. Murad için yazdığı kaside kamuoyu ve Mardin Mutasarrıfı Said Paşa tarafından beğenilmiştir. Bunu takiben Ali Emirî, Diyarbakır telgrafhanesinde açık bulunan 300 kuruş maaşlı bir memuriyete tayin olunduğunu bildiren, resmî bir telgraf aldı. Fakat Said Paşa, Ali Emirî'yi yanından ayırmak istemediğinden, muvafakat vermedi. O'nu, 150 kuruş maaşla Mardin Tahrirat Kalemî kâtipliğine atadı. Bu, Ali Emirî'nin memuriyet hayatındaki ilk görevidir. On sekiz ay sonra 1878 (H.1295) yılında, dayısı Abdülfettah Fethi Efendi'nin Gümüşhane Sancağı Tahrirat Müdürlüğü'ne nakli dolayısıyla, Ali Emirî de Mardin Tahrirat Kâtipliğinden istifa ederek, Diyarbakır'a döndü(23).

1879 (H.1296) da, Abidin Paşa başkanlığında "Diyarbakır, Elâzığ (Mamüretü'l-Âziz) ve Sivas Vilâyetleri İslahat Heyeti" adı verilen bir heyet geldi. Ali Emirî ise o sıralarda, ticarete atılmaya karar vermişti. Fakat Said Paşa bir defa daha âlicenaplığını göstermiş, O'nu, Abidin Paşa'ya övmüştü. Abidin Paşa da bir cuma günü, Ali Emirî ile görüşmek için dayısı Abdülfettah Fethi Efendi'nin yanına geldi. Ali Emirî'ye iltifat ederek, Nefi'nin bir kasidesine nazire yazmasını istedi. Ali Emirî'nin yazdığı kasideyi büyük bir dikkat ve zevkle dinleyen Abidin Paşa, O'nu şimdilik 500 kuruş maaşla, İslahat heyeti kâtipliği-

ne (müsevvidliğe) getirdiğini bildirmiştir. Ali Emirî, o sıralarda henüz, az da olsa ticaretle uğraşmak veya başka bir meslek edinmek arzusunda olduğundan, bu göreve başlamadı. Bir hafta sonra Abidin Paşa, Ali Emirî'yi, bir sabah kahvaltısına çağırdı. Fuzulî'nin gazellerinden birine nazire yazmasını istedi. Ali Emirî bir odaya çekilip hemen oracıkta nazireyi yazdı. O'nun bu naziresini de gereğince takdir eden Abidin Paşa, izin isteyip gitmeye hazırlanan Ali Emirî'yi muhakkak memur yapmak istediğinden, ıslahat heyeti mektupçusu Rauf Efendi ile önceden hazırladığı bir tertip ve emrivakiyle, O'nu yeniden ıslahat heyeti kâtipliğine atadı(24). Böylece, memuriyete başlamaktan kaçamayan Ali Emirî, Abidin Paşa'nın itimada lâyık bulunduğu için çok gizli yazıları bile kendisine yazdırıldığını(25) ifade eder.

Diyarbakır'ı eskiyadan temizleyen Abidin Paşa, Elâzığ'a gideceği sırada, Diyarbakır'dan ayrılmak istemeyen Ali Emirî'yi de, 40 gün sonra Diyarbakır'a dönecekleri hususunda ikna ederek, Elâzığ'a götürdü(26). O tarihe kadar akıl ve hayalinden geçirmedeği halde, talihin cilvesi sonucu, ani olarak gurbete çıktığını, geldikleri Elâzığ'da (Harput) 15 günden fazla kalmaya gerek görmediklerini, oradan da Abidin Paşa'nın merkezi olan Sivas'a döndüklerini(27) Ali Emirî anlatmaktadır.

1880(H.1297) yılında, ıslah heyetinin lâğvı üzerine Selânik Valiliğine tayin edilen Abidin Paşa ile bu şehre gelen Ali Emirî: "Böylece, 40 günlük seyahat, 30 yıllı aştı" der. Abidin Paşa, Selânik Valiliğini takiben, birkaç ay Hariciye Nâzirliği yaptı. 1881(H.1298) yılı öncesinde Atina Valiliğine tayin edilince, O'nunla, bu şehre gelen Ali Emirî Atina'da 5 yıldan fazla kalmıştır(28). 1880'de 1750 kuruş maaşla Ankara Vilâyeti Merkez Sancağı Âsar Müdüriyetine tayin edilmiş fakat, aynı yıl memuriyeti bırakmıştı. 1881'de bu defa 1750 kuruş maaşla, İçel San-

cağı Âşar Müdüriyetine getirildi.1882(H.1299) yılında, yine 1750 kuruş maaşla ve becayiş yoluyla Kozan Âşar Müdürlüğüne,1885'(H.1301) de aynı miktar maaşla Adana Vilâyeti Merkez Sancağı Âşar Müdürlüğüne nakledildi. 1886'(H.1302) de bu memuriyetin kaldırılması dolayısı ile açıkta kaldıktan sonra,1887'(H.1303) de 1750 kuruş maaşla Adana Âşar Nezâreti Başkâtipliğine getirildi.Bu defa,Bütün Âşar İdarelerinin kaldırılması üzerine,1888' (H.1304) de İstanbul'a geldi.O sıralar bir müddet için İstanbul'da kalmış olan Said Paşa ile sohbetlerde bulunduktan kısa bir zaman sonra da Yanya Vilâyeti Leskovik Sancağı Muhasebeciliğine tayin edildi.Bu kez maaşı 1800 kuruş idi(29).1889'(H.1305) da,o sıralar Ankara Valisi olan Abidin Paşa'nın isteği ve yardımıyla,Kırşehir Muhasebeciliğine tayin edildi.1890'da İstanbul'a gelip,4 ay kaldıktan sonra Kırşehir'e döndü(30).

1893'(H.1309) de ehliyet ve liyakatından ötürü,kendisine rütbe-i salis (üçüncü derece rütbe) tevcih edilmiş ve besinci rütbeden mecidî nişanını ihсан buyuruşdu. Bunu takiben 1894(H.1310) yılında Mehamidi Celile-i Hazreti Hilâfetpenahi namına yazdığı "Levâmiü'l-Hamidiyye adındaki kitap dolayısıyle de,kûş liyakat madalyası ih-san buyuruldu.Kazanlık Muhacirlerini kırşehir Kasabası çevresine yerleştirmedeki öncülük,gayret ve hizmetlerinden ötürü ise,dördüncü rütbeden mecidî nişanına lâıyk görüldü.Aynı yıl,üstün hizmetleri gözönüne alınarak,bu-lunduğı rütbede ikinci dereceye (rütbe-i sâni) terfi ettirildi.1896'(H.1312) de 2300 kuruş maaşla Trablusşam Sancağı Muhasebeciliğine nakledildi.Bu görevdeki başarısı dolayısıyle,1897'(H.1313) de 3600 kuruş maaş ve bu-lunduğı rütbede birinci dereceye terfi ettirilerek,Elâ-zığ Vilâyeti Defterdarlığına nakledildi.Erzurum Vilâyeti Defterdarı'nın değıştirilmesine gerek duyulması sonucunda,ıdarede gösterdiği başarıyla dikkatini çektiğı,

Erzurum Valisi Rauf Paşa'nın talebi üzerine aynı yıl (1897),5400 kuruş maaş ve becayış suretiyle,Erzurum Defterdarlığına getirildi.1898'(H.1314) de Erzurum'daki görevinden ayrılarak,7500 kuruş maaşla tayin olunduğu,Yanya ve İşkodra Maliye Müfettişliği görevine başladı(31). Bu görevi yürüttüğü sırada,Tesalya Bölgesi'nin zaptedilerek geri alınması (istirdadı) üzerine,bir görevle Yenisehir'e gittiğinden söz eder(32).

1899'(H.1315) da Tâif'deki hizmetini başarılı bir şekilde yürüttüğünden,yeniden terfi ettirilerek,rütbe-i ulâ sınıfı sânisî (bulunduğu ikinci derecede ilk sıra) tevcih buyuruldu(33).Bu derece aynı zamanda memuriyette ulaştığı en yüksek rütbedir.

Yemen Vilâyeti Merkezi ile bağlı yerlerin mali işlerinin ıslaha muhtaç görülmesi üzerine,padişahın,buraya daimî bir maliye müfettişi atanması hakkındaki talimatı da dikkate alınarak,Ali Emirî'nin,bilgi ve yeterliliği ile bu görevin üstesinden gelebileceği düşünüldü.Maliye Nezareti'nin-yazısı,Mülkiye Komisyonu'nun kararı ve padişahın irade-i seniyesi gereğince,1901'(H.1317) de 10 bin kuruş maaşla,Yemen Vilâyeti Teslimiye Müfettişliğine (emanetçiliğine) tayin edildi(34).Bunu takiben,başarılı çalışmaları dolayısıyla 1902'(H.1318) de ikinci rütbeden mecidî nişanına lâayık görülen Ali Emirî,Yemen Maliye Müfettişliğine tayin olunduğu halde,göreve başlamadı.Bünyesinin böyle bir yolculuğa ve memuriyete tahammül edemeyeceğini gösterir raporu,havale edildiği Mülkiye Komisyonu'nda görüşüldü.Önce,7 ay evvel tayin edildiği Yemen Maliye Müfettişliğine gitmeyişiinin azlını gerektirdiği ileri sürüldü ise de;sonunda,rapordaki mazereti kabul edilerek,affedildi(35).Ali Emirî'nin,bu göreve gitmeyişiinin bir sebebi maaşının Yanya ve İşkodra Maliye Müfettişliğindekinden az oluşu,asıl ve ikinci sebep ise,uğrunda Yemen'e gitmeyi göze aldığı bir kitabı

oraya gitmeden ele geçirmiş olmasıdır(36).

Ali Emirî daha sonra, padişahın önceki iradesi ve sivilinde görevlendirilmesine engel teşkil eden bir kayda rastlanmadığından, ekseriyetle alınan karar gereğince, 4500 kuruş maaşla, Halep Vilâyeti Defterdarlığına nakle edildi. Bu göreve başlamakla birlikte, birkaç kez, tedaviye muhtaç olduğunu bildiren Emirî Efendi'nin bu dileği kabul edildi. Fakat, adı geçen defterdarlığın önemi dikkate alınarak, ancak, Maliye Nezareti tarafından vekâleten tayin olunan zatın bu görevi lâıkiyle yürütebileceği ve göreve başlamak üzere yola çıktığını belirten yazısından sonra, padişaha da sorularak, alınan irade-i seniye gereğince, 1901'(H.1317) de Halep Defterdarlığı görevinden affedildi(37). Ali Emirî'nin, Halep Defterdarlığından ayrılmasının asıl sebebi de şudur: Bu görevi sırasında, Maliye Nezareti, uzun zamandır maaş alamayan vilâyet memurlarına, bir maaş ödenmesi hakkında emir göndermişti. Mal Sandığında maaşların ödenmesine yetecek para da vardı. Fakat, maaşlar ödenmeden bir gün önce Başkâtip Tahsin Paşa imzası ile Yıldız Sarayı'ndan gelen bir telgrafta, hazineye önemli miktarda para gönderilmesi isteniyordu. Ali Emirî ne yapacağını şaşırды. Aylardır maaş bekleyen memurların ümidini kıramayacak kadar iyi bir insandı. Öte yandan, verilen emri yerine getirmekle görevli olduğunu bilecek kadar iyi bir memurdu. Ayrıca, Osmanlı Hanedanı'na derin sevgi duyduğundan, padişahın iradesini yerine getirmeliydi. Bu zıt duygular arasında, geceyi uykusuz geçirdi. Ertesi gün memurların maaşını verdi. Mabeyn başkâtipliğine de bir telgraf çekerek, padişahın emrini yerine getiremediği için, görevine devam etmeye yüzü kalmadığını bildirdi. Muhasebe kâtibini yerine vekil bırakarak, çok sevdiği kitaplarıyla İstanbul'a döndü(38).

Ali Emirî 1904'(H.1321) de, Maliye Nezareti'ne yazdığı bir yazıdaki dileği üzerine, padişaha da sorularak, alınan emirle, 4500 kuruş maaşla Maliye Kupon İdaresi

Müdürlüğüne tayin edildi.Fakat,bu görevine başlamadan memur edildiği,Yemen Teftiş Heyeti'ne katıldığından,bu-
radaki vazifesini tamamlayıp döndüğünde,uygun bir memu-
riyete tayin edileceği gerekçesiyle,bu göreve başkasının
getirilmesi kararlaştırılmış,Kupon İdaresi Müdürlüğü'n-
den maaş almadığı düşünülerek,Yemen Teftiş Heyeti Âzalı-
ğında,kendisine 10 bin kuruş maaş mükâfı vermişti.Yemen Teftiş
Heyeti'ndeki görevi sona erince,Hüdeyde Hastanesi dok-
torlarının verdiği,bünyesinin tahammülsüzlüğü,güçsüzlü-
ğü hakkındaki rapor dikkate alınarak,istifa etmeksizin
görevinden ayrıldığı ve maaşından ayrılan yüzde beş ke-
sinti ile,emekliliğiyle ilgili diğer kesintilerin yapıldığı,
memuriyetleri sırasında görevine gösterdiği bağlı-
lık ve yeterli hizmetleri dolayısıyla,Hüdeyde Sancağı İ-
dare Meclisi'nin 1905(H.1 Ağustos 1322) tarihli yazısı
gereğince,padisaha ait,onaylanmış altın liyakat madalya-
sı ihsan buyurulduğu(39) açık şekilde anlaşılmaktadır.

Ali Emiri,beş bin kuruş maaş almakta iken,İkinci
Meşrutiyet ilân edildiği sıralarda,2600 kuruşu yeterli
bularak,kendi isteği ile emekli olduğunu yazar(40).Baş-
ka bir yazısında da emekliliğiyle ilgili olarak:"Benim,
meşrutiyetin ikinci senesine kadar,beş bin kuruş mezu-
liyet maaşım vardı.Maliye Eksiltme Komisyonu'nda diğerle-
ri gibi,benim de tercüme-i halim okunur.Eksiltmeye me-
mur olan Hallaçyan Efendi:Tuhaf,şimdiye kadar böyle mü-
kemmel bir tercüme-i hal görmedim.Sanki anasından yeni
dünyaya gelmiş kadar kusursuz bu adam,niçin açıkta bıra-
kılmış? Bu zata münasip bir memuriyet bulalım,demiş.İâ-
kin,tercüme-i halimin alt tarafında beş bin kuruş mezu-
liyet maaşını görünce:T amam hakkıdır,şimdilik dokunma-
yalım bu maaşı alsın.Zira,hiç olmazsa on bin,onbeş bin
kuruşluk bir memuriyete tayin etmeliyiz ki,kendisini bu
maaştan mahrum bırakabilelim,diye eklemiş.Şimdi D ivân-ı
Muhasebat İkinci Reisi olup,o zamanlar Eksiltme Komisyo-

Üyesi olan Cemil Bey, büyük bir memnuniyetle bu görüşmeyi bana müjdelemişti. Halbuki, işlerin iyi gitmediğini gördüğümden, bu karar ve müjdeden yaklaşık bir ay sonra, memuriyet sürem 31 yıl, karşılığının 2600 kuruş tutmakta olduğunu gördüm. Kendi isteğimle emekli oldum. Üzülerek belirtmeliyim ki, şayet içinde yaşadığım o dönemin etkisiyle emekli olmasaydım, daha bu günden bile dört beş sene sonrasına kadar mezuliyet maaşı alacaktım. Ben, Hallaçyan Efendi'yi hâlâ ne gördüm, ne tanır, ne de bilirim. Lâkin, o zatın, o gün tarafsız yürüttüğü şerefli, haysiyetli davranıştan ötürü vicdanen saygı besler, keşke bu zata tesadüfen bir yerde görebilsem diye düşünürdüm. İnsanlık lisan ile değil, vicdan ile dir(41)" demektedir.

Memuriyet hayatı ile ilgili başka bazı bilgileri de Ali Emirî'nin kendi yazılarından öğreniyoruz. Bu yazılarından birinde: "Rumeli, Anadolu ve Arabistan kıtalarında 15 vilâyette vali ve mutasarrıf vekâletleri, çeşitli yerlerde defterdarlık, Rumeli Maliye Müfettişliği, muhasebecilik gibi memuriyetlerde birçok tecrübeler geçirdim. Pek çok icraat, inşaat ve bayındırlık işlerini gerçekleştirmeye muvaffak oldum. Her vilâyet ahali: Bu adam tarafsız ve çalışkandır. Ahalinin hakkını korur, diyerek, 31 yıllık memuriyet hayatımda hakkımda hiç bir şikâyette bulunmadılar. Aksine daima saygı gösterip, iltifat ettiler. Ben de onlara kardeş gibi davrandım, yardımlarda bulundum(42)", diyen Ali Emirî'nin aşağıdaki sözlerinden çıkaracağımız sonuçlar, sanırım günümüz ve geleceğimiz açısından, bizleri derinden düşündürecek boyuttadır: "Görüyorsunuz ki, (memlekette) camii şerifler harap, çeşmeler harap, hayır kurumlarının binaları harap. Yangınlardan dolayı İstanbul'un her tarafı harap. Emniyeti sağlamakla görevli memurlar bile sıcak döşeklerinde rahatça yatıp kalmaya alışmışlar(43)". Ali Emirî'nin bu sözlerini okuduktan sonra: Memleketimizde yapmamız gereken işlerin çokluğuna

rağmen, bugün de devlet hizmetinde olsun veya olmasın, büyük çoğunluğun sanki yapacakları iş kalmamış, her şey yolunda gidiyormuş gibi, bu günün işini yarından da öteye atma alışkanlığı acaba ne zaman sona erecek? diye sormaktan kendimizi alamıyoruz.

Ali Emiri'nin memuriyetlerle ilgili vefalılık, kıymet ve kadirbilir olmak konularındaki görüşleri de dikkatimizi çekecek niteliktedir. Devlet ve millet hizmetinde yaşın değil de, görevini lâıkiyle yürütmenin önemli olduğunu belirten Ali Emiri, bu görüşünü güçlendirmek açısından yaşadığı dönemin Fransız Başvekili Klemenso'yu örnek göstererek: "Yaşı 80'i geçtiği halde devlet ve memleketine ettiği hizmet ortadadır. Klemenso, cihanın kaderini tayin edecek, tarihteki en önemli kongrelerden birinin başkanı olduğu halde, ne İtilâf Devletleri (İng.-Fr.-Rusya-A.B.D.) ve ne de diğer dünya ve Avrupa medeni milletlerinin murahhasları veya diğer bilgili devlet adamlarının: Bu adam 80 yaşını geçmiş, bunamış. Ne yaptığını bilmiyor, diyerek itiraza kalkışmadıklarını, aksine hizmetlerini takdir edip, büyük saygı gösterdiklerini(44)" belirttikten sonra: "Pek gariptir ki, bizde ne kadar ahlâk sahibi, olgun ve güçlü olursa olsun, yaşı elli altmışa ulaştığında: Bu adam bunadı, beyni sulandı denilerek, memuriyetine göz dikildiğini, şayet kamuoyunda saygı kazanmış biri ise ve bu kez kendilerini O'nun karşısında küçük ve değersiz hissederlerse, O şahsa ait bir kusur bulamasalar da, artık yaşlandığını, eskisi kadar faydalı olamayacağını ileri sürerek, toplumun gözünden düşürmek alışkanlık halini aldı(45)" diyerek, bu konudaki görüşlerini dile getiriyor.

Günümüzde de devlet ve millet hizmetinde genç, yeni, yapıcı fikirlere ve teşebbüs kabiliyetine sahip kimse-ler kadar, yaşlanmış olmakla birlikte, faydalı hizmetler vermiş, görevini lâıkiyle yürütmüş ve halen yürütebilecek güce sahip bilgili ve tecrübeli elemanların da is-

tihtamda tutulması gereği kaçınılmaz bir gerçek iken, Ali Emirî'nin belirttiği şekilde devlet hizmetlerinde kıdem ve tecrübenin artık önemsenmediği, yaşlanan memurların bir an önce emekliliğini istemeye sürüklendikleri bir ortamdayız. Hele, aile içinde dahi yaşlıların kendi kadere terk edildiğini ve eskiden gösterilen saygı ve itibarın, yerini olumsuz duygu ve düşüncelere bıraktığını, bu yüzden ekonomik, askerî, siyasî, sosyal-kültürel v.b. alanlarda bilgi ve tecrübeye sahip kimselerin, çeşitli kamplasmalar, yaşlılık v.s. sebeplerle hizmet vermekten uzaklaştırıldıklarını düşünürsek, zaten, bizim gibi okumuşu ve yetişmiş elemanı sayıca az olan bir ülkenin, neden, bir türlü arzu edilen gelişmeyi gösteremediği sorusu da kendiliğinden cevap bulur.

c- Vefatı :

Ali Emirî'nin, vefatı ile ilgili bilgileri, döneminde yaşamış olan bazı yazar arkadaşlarından edinebiliyoruz.

Bunlardan biri olan İbnü'l-Emin Mahmut Kemal: "Bir akşam, Emirî Efendi'nin bir notunu aldım. Biraderim Mehmed Selim Bey ile birlikte, hemen gelmemizi rica ediyordu. Derhal gittik. Yatakta yatıyor, çok ıstırap çektiği belli oluyordu. Evi ve üstü başı pek temiz değildi. Cenaze malzemeleri ve parası hakkında vasiyette bulunduktan sonra, bize karşı münasebetsizliklerinin affını rica etti. Bir hafta sonra, bizi yine davet etti. Bu defa yalnız gittim. Yüzü gözü, üstü başı temiz ve sıhhati iyi idi. Geçen gece varlığından sözettiği parayı harcadığı halde unutmuş olduğumu, dolayısıyla şimdi parası olmadığını, kimseye bir şey söylenmemesini rica etti. Birkaç gece sonra Süleyman Nazif merhumla birlikte gittiğimizde ise, âdeta can çekişiyordu. Perişan halini görünce müteessir oldum. Nazif'i, niçin geliyorsun? diye azarladı. Hayli söylendikten sonra özür diledi. Niçin zahmet edip geldin? demek istediğini anlatmaya çalıştı. O geceden sonra hiç görmedim. Zira, iki üç gün sonra hastanede vefat etti(46)" diye yazarak, ölümünden kısa bir müddet öncesi için bilgi veriyor.

Dr. Muhtar Tefvikoğlu da vefatına yakın günlere ait şu bilgileri veriyor: "Ali Emirî, Millet Kütüphanesindeki mesaisi dışındaki zamanını evinde yine okuyup yazmakla geçirirdi. Evindeki perişan dekoru ziyaretine gidenler anlatırlar. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluğ'un, bana anlattığına göre: Emirî Efendi, ölümünden iki üç gün önce kendisini çağırılmış. Rahatsızlığından şikâyet ederek, tedavisi için gerekenin yapılmasını rica etmiş. Prof. Feridun Nafiz

Prof.Mazhar Osman'ın Cağaloğlu'ndaki muayenehanesine giderek,durumu anlatmış.Mazhar Osman Hoca'mızın ilgisi sonucu,o gün Emirî Efendi'yi ambulansla Şişli'deki Fransız Hastanesi'(Hospital de la Paix) ne götürmüşler(47)".Zaten,ölümüne yakın günlerde heybetli vücudu erimiş,kamburlaşmış ufak tefek bir insan haline gelmişti(48).Fransız Hastanesi'nde 23 Ocak 1924 çarşamba gecesini sabaha karşı vefat etti(49).

Ali Emirî'nin son dileği,çok sevdiği Hz.Peygamber'in övgü ve takdirine mazhar olan İstanbul Fatih Sultan İkinci Mehmed'in türbesi civarına gömülmektir(50).Bu dileği yerine getirilmek üzere,24 Ocak 1924 günü,naaşı,Ge-dikpaşa'da Tiyatro Caddesi'ndeki evinden,İstanbul'daki bütün kitapçı ve kütüphanecilerin katıldığı muhteşem bir cemaatle alınmış,Millet Kütüphanesi'nin önüne gelindiğinde,tabutu beş dakika süreyle yüksekte tutularak,şahsına son saygı gösterilmiştir.Böylece,bir hazine sayılabilecek değerli kitapları ile artık ilgilenemeyeceği ilim dünyasına veda etmiştir(51).Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazını takiben,Fatih Camii mezarlığına defnedilmiştir.Kabir Taşı numarası 250'dir(52).Cenaze masraflarının,Atatürk'ün hediye ettiği dört bin Türk Lirasından karşılandığı söylenir(53).

Tahirü'l-Mevlevî(Olgun),vefatına ait şu mısraları yazmıştır:

"Yükselüb rûh-ı-Emirî-tenden,
Bezm-i-bâlâyı edindi menzil.
Fevtinin oldu güher tarihi,
Kur-ı-gufrâna râvan-ı-nâil"(54).

Vefatına düşülen diğer bir tarih de:

"Cem-i-kitaba vaktini vakf etti daima,
Dehrin temayül eylemedi hûb-u zîstine,
Tarih-i irtihâlini cevherle söyledim,
Gitti Ali Emirî Efendi behîstine(55)"

şeklinde yazılmış olanıdır.

Şahısları konu alan şiirler yazmaktan pek hoşlanmayan Yahya Kemal'(Beyatlı) de Ali Emirî'ye Gazel adlı şiirinde:

"Ya Fahr-i Kâinat sen ifâ et ecrini,
Divân-ı Kibriya'da bu şark ercümendinin(56)".

diye yazmaktan kendini alamamıştır.

Döneminin büyük yazarlarından Ahmed Refik (Altınay) ise:"Ali Emirî Efendi'nin ölümü ilim ve kültür âlemimiz için büyük bir kayıptır(57" diye yazmaktadır.

B- ŞAHSİYETİ:

Ali Emirî'nin, orijinal bir şahsiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çocukken oyunu sevmediğini yazması ve ailesi hakkında alışılmamış tarzda bilgi vermesi, bu kanaati güçlendirmektedir. Küçük yaşta okuduğu kitapları, şiir ve kasideleri yaşlandığı halde ezberinde tutabilmiş olması da hafızasının ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Aynı zamanda, şahsiyetinin gelişmesinde ve belirginleşmesinde kitap okumanın yerini ve önemini anlamamızı sağlarlar.

Ali Emirî, annesine derin sevgi ve saygı duyduğunu, O'nun kalbini bir defa bile kırmadığını iftiharla tekrar etmiştir. "Ben, belki kusur ederim diye, valideme hürmeten evlenmedim(58)" demektedir. Ömründe bir kez bile fotoğraf çektirmemiştir(59). Bir ressama yaptırdığı kendisine ait tek resim Prof. Dr. Süheyl Ünver koleksiyonunda bulunmaktadır. Yüzünün hatları, beden yapısı yani fizikî görünüşü ile ilgili bilgilerimiz azdır. Resmine ve kendisini tanıyanların anlattıklarına göre; yarı aklaşmış uzunca bir sakal bırakırdı. Yüzüne bir defa bile ustura değdirmemişti. Kara gözlü, gözlük yerine sürekli olarak pertavsız kullanan, yüz hatları düzgün, âlim görünüşlü biriydi. Fesini başından pek çıkarmazdı. Gevrek gülüşlü, ince sesiyle bağıra bağıra konuşan bir insandı. Bir diğer özelliği de, bir an içinde soğukkanlılığını kaybedip öfkelenmesi, öfkeli iken de aniden neşelenebilmesidir(60).

Ali Emirî, muhatabına daima iltifat eden, nükteli konuşmayı seven bir insandı. Samimi fakat tok sözlü idi. Süleyman Nazif de, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'e yazdığı 10 Ekim 1926 tarihli mektubunda, uzaktan akraba oldukları Ali Emirî'yi "nevî şahsına münhasır biri" olarak nitelendirmiştir. Sevdiği veya kin duyduğu insanlara davra-

nışlarında heyecanının etkisiyle aşırılıklara rastlanmakla birlikte,sevse de sevmese de herkese samimi davranışını yazmıştır(61).

M.Fuad Köprülü'nün,Ali Emirî tarafından yazılan "Acaibü'l-Letâif Mukaddimesi" hakkında:"Bu mukaddime bize,senelerce kitap arasında olmanın ilim ve fazilet veremediğini göstermiştir" şeklindeki yazısına çok kızan Ali Emirî,önceleri M.Fuad Köprülü'ye:"Fuad Bey,benim ne sana ve ne de hiç bir kimseye dünyada şahsi düşmanlığım yoktur.lâkin,hakikatı herkese anlatmak vecibedir(62)" demektedir.Daha sonraları Köprülü ile aralarındaki ilmi ve fikri anlaşmazlıklarla birlikte,eleştirilerinde doza-
ji artmış,epeyce kırıcı olmuştur.Bu cümleden olarak; Köprülü'nün silsilesini araştırmış,sülâlesinin Köprülü Mehmed Paşa değil de,O'nun bacanağı Mustafa Paşa'dan geldiğini,Köprülü ünvanını kullanmaması gerektiğini(63) ileri sürmüştür.Köprülü'ye verdiği başka bir cevapta da: "Ben hayatım boyunca ağzıma rakı,şarap koymadım,kumar oynamadım.Hatta sigara,enfiye ve nargile içmedim.Yirmi yıldan fazla zamandır İstanbul'da oturduğum halde,araba veya tramvayla geçişim dışında,henüz Beyoğlu ve Tepebahçe'yi görmedim.Adaya bir kere olsun gitmedim.Bu sözlerle böyle davrananları aşağılamak da istemiyorum(64)" sözleri şahsiyeti hakkında bize fikir vermektedir.Nitekim,F.Babinger:"O,dış dünyanın ilerlemelerine aldırma-
yıp,kendilerine göre bir hayat telâkileri bulunan ve hemen artık eşlerine rast gelinmeyen Orta Çağ bilgin tipini temsil edenlerden biriydi(65)" diye yazarken,Ali Emirî'nin kendi ifadesine benzer bir şahsiyet,bir tip yansıtmıştır.

Ahmed Refik (Altınay) de:"Ali Emirî gayet dindardı. Eski Osmanlı ânesine son derece bağlıydı.Geçmişimize saygısı harikulâde idi.Emirî Efendi,14.hicri asırda âdetta 9.hicri asırdahniyetini taşıyordu.Daima bilgili,fa-

ziletli kimselerle ilişki kurar,kendisine gösterilen ilgi ve saygıdan haz duyar ve daima saygı görmeyi beklerdi.Zamanının çoğunu vakfettiği Millet Kütüphanesi'nde geçirir,etrafına toplanan gençlerle sohbet ederken,gördüğü saygıdan son derece memnun kalırdı.Kendi bilgisine ve yüksek anlayışına başkalarından kıskanırçasına hayrandı(66),diye yazarak,Ali Emirî'nin belirli bir çevrenin dışında,kimseyle ilişki kurmadığını,döneminin şartlarına ayak uydurmaya çalışmadığını anlatmaya çalışmıştır:

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (İnal),Ali Emirî'yi her fırsatta yermiş,gülünç göstermeye,küçük düşürmeye çalışmıştır.İbnü'l-Emin,Ali Emirî hakkındaki uzun yazısında şunları yazıyor:"Eski Sadrazam Fuat Paşa,davranış ve sözleri tuhaf,fakat bilgili geçinen,akrabasından bir zat hakkında:Akıllı desem değil,deli desem değil.Kısaca,bizim ... Bey'i anlatabilmekte güçlük çekiyorum,dediği gibi,ben de çocukluk günlerimdenberi tanıdığım Emirî Efendi merhumu gereği gibi tarif edemiyor,tanıtamıyorum. Bazan akıllı sözler söyleyen ve yazan bu muhterem zat, bazan da öyle tuhaf haller gösterirdi ki;çevresindekiler hayret ederlerdi.Kendine güveni büyüktü.Kendisini her âlimden,eserlerini her eserden üstün görürdü.Fazilet sahibi saygıdeğer büyük üstad.Memleketin ,kalem en kuvvetli yazarı,ünvanlariyle alkışlayanlardan çoğunun alay etiklerini anlayamaz,kendisini gerçekten etkili söz söyleyen,ilim dünyasının önde gelen bir üyesi olarak kabul eder,herkesten üstün tavırlar takınardı.Yüksek mevkilerdeki zatlara yakın ilişkiler kurar,onların gerekli veya gereksiz gösterdiği iltifat ve saygıyı inat ve kibri- ne dayanak olarak görürdü.Bilgisinin çokluğunu,ahlâkının güzelliğini ispata çalıştığı zamanlar küçük birşeyi büyüterek,damlayı deniz gösterir,Başkalarının ilminden söz etmeye tenezzül ettiğinde ise;denizi damla,kubbeyi

dane gibi gösterirdi.Kendini çok beğendiğinden,çok kez mübalâğaya kaçardı.Meselâ:Tesalya Osmanlı Şairleri adını taşıyan 500-600 sahifelik bir kitap yazdım.Buna karşılık,Yenişehir'de 29 gün kalmıştım,buyurur.29 günde böyle bir eser yazılıp yazılamıyacağını düşünmez(68)", dedikten sonra yazısına şöyle devam ediyor:"Bu muhterem zat sözlerinden ve yazılarından anlaşıldığı kadarıyla, beğendiğine başı üstünde yer verir,beğenmediğini ayaklar altında ezdirirdi.Meselâ:"Vicedannâme" adını verdiği bir makalesinde "Sadrazam Paşa Efendimiz Hazretleri", fıkralarının birinde de "Dahiliye Nâzırı Âlisi Reşid Mümtaz Paşa Efendimiz Hazretleri" hitaplarıyla bu zatları olağanüstü ölçüde büyütmişti.Başka bir yazısında bir yazara:... bir daha ismimi ağzına alırsan senden,gazetenden,silsilenden başlarım,demişti.Başka bir zat hakkında da:... hazreti ilim yumruğunu cehalet gırtlığına kadar soktuğum gibi,aklı başına geldi,diye yazmıştı.Bu taşkınlığa karşı edep sahipleri:Sözünden belli olur kişinin değeri,mısraını okumaktan başka,ne diyebilir(69)".

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal sözlerine devam ederek bozuşma sebeplerini de anlatıyor:"Eski dostluğumuza rağmen,önemsiz bir meseleden dolayı bana gücenerek,Divân-ı Yahya vesilesiyle aleyhimde yazmadığı yazdırmadığı,söylemediği ve söyletmediği bir tarafa,lâğvedilen Divân-ı Hümayun Beğlikçiliğine tayinimde Maarif Müfettişlerinden Ahmed Tevhid Bey ile Amasya Tarihi Müellifi Hüseyin Hüsamiddin Efendi'ye:Haberin yok mu? Beğlikçi oldu.Ben gidip ilişki kestiyimi bildireceğim,demiş.Yanıma geldiğinde ise,sevgi ve saygı gösterisinde bulunup,beni daha yüksek makamlarda görmek temennisinde bulunmuştu(70)". demektedir.

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal sözlerine devamla:"Ali Kemal Bey'in:Yazdıkları ve yaptıkları,kısacası bütün hayatı manasız bir insan,diye nitelendirdiği Emirî Efendi,

yine Ali Kemal'e göre:... o,hani yağmadan,O'da kabiliyetine göre sözgelimi Evkaf Nezareti gibi bir lokma kavramaya çabalıyordu,görüşünün ne dereceye kadar doğru olduğunu bilemesem de,nezareti ve bilhassa âyanlığı çok arzu ettiğini,bütün hal ve gayretinin bu isteği gerçekleştirmeye yönelik olduğunu,cancıger arkadaşları söylerlerdi(71)" sözlerine yer veren ve Ali Emirî hakkında pek de olumlu düşünmeyen İbnü'l-Emin,önemsiz bir meseleden anlaşmazlığa düştüklerini yazmasına rağmen,gerçekte meselelerin pek de önemsiz olmadığı,Divân-ı Yahya'daki hataların büyük olduğu gerek Ali Emirî'ye karşı giriştiği şiddetli suçlamalardan ve gerekse olayı bilenlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır.Ayrıca;Ali Emirî,İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'in:"Kâmil Paşa'nın Sadareti ve Konak Meselesi" isimli risalesinde(72) tarihi vesikalari tahrif ettiğini yazınca,çekişme daha da artmıştır.İbnü'l-Emin okuyucuların kanaatini olumsuz yönde geliştirmek gayesiyle,aralarındaki fikri ve siyasi görüş ayrılıkları dolayısıyla Ali Emirî'yi sürekli kötüleyen Ali Kemal'in,olumsuz sözlerini de kendisine destek olarak almıştır.Gerçekte şahsiyeti incelendiği zaman,Emirî Efendi'nin,Ali Kemal'in ileri sürdüğü şekilde hayatı manasız bir insan olmadığı fakat,her insan gibi bazı hatalara düştüğü açıkça görülür.

Ali Emirî'de en belirgin şahsiyet özelliklerinden biri de vatansever bir insan olmasıdır.Bununla ilgili olarak memleketin aksayan işlerini vicdannâme ve şikâyet-nâmeler yazarak dile getirmiştir.Bunlardan birinde:"Memleketimiz,Avrupa Devletleri'nin birkaç misli genişlikte olduğu halde,bir yıllık gelirimiz o memleketlerin gelirinin ancak birer vilâyeti kadar veya belki daha azdır. Bunu düşünür,sebebinin tamamen kendi lâkaydimizden ileri geldiğini anladıkça heyecanlanır,mahzunlaşır kendimden utanırdım(73)" demektedir.Baska bir yazısında ise:"İste

Allah'a şükür Kars, Batum ve Ardahan Şehirleri havalisi ile Kafkasya Bölgesi, birkaç asırdır islâm ülkelerinin bir belâsı kesilmiş olan Rusya'dan bir iki ay önce kurtarılmıştır(74)" ifadesi vatanseverliğinin derecesini anlamamıza yeter. Vatan sevgisini yeterince duymayanlar için de şu görüşü ileri sürmektedir: "Gerçi eski dönemlerde vatana hiç bir hizmeti olmamış, ömrünü derbederlikle harcamış bedbahtlar vardır. Fakat muhakkak ki, bu gibilerin isimleriyle mesleklerinden övgü ve sitayişle söz edemeyiz(75)".

Ali Emirî'nin şahsiyetiyle ilgili başka birtakim bilgiler için yine İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'in yazdıklarına dönüyoruz. İbnü'l-Emin: "Kış yaklaştığı bir sırada, Yakacık'daki sayfiyemizde bulunduğumuz bir gün Ali Emirî Babiâli'deki makamına gelmiş. Beni bulamayınca şu beyti yazıp masamın üzerine bırakmış:

Yakacık'da bulabilse yakacak
Kış gününde dahi bizden kaçacak.

Ben de şu beyitle mukabele ettim:

Düşme ey dil bu sözünden eleme
Delinin kali gelir mi kaleme(76)", diye yazarak,

Ali Emirî'yi ağır şekilde deli olmakla itham etmiştir. İbnü'l-Emin, Ali Emirî'nin konuşurken kullandığı kendine has, renkli bazı terimleri ve yakıştırmaları da kaydetmiştir:

Baba peder-Babaya saygı karşılığında,
Serseri âlicenab âdem-Övgü karşılığında,
Kapaza-Kepaze,
Müstear kör-Takma göz kullanan kimseye,
Kap yemeği-Sahana konulan yemek karşılığında,
Vapur biletiniz kaçınıcı makamdan-Kaçınıcı mevkiden,
Kabine-i Cedide-Yeni kabine(77)".

Ali Emirî'nin şahsiyeti hakkındaki yazacaklarımızı şu anekdotla noktalamak istiyoruz: İstanbul işgal altın-

dayken,İngiliz Generali bazı eski kayıtların okutulması için mütehassıs istemiş.Ali Emirî ile İsmail Saib Efendi'yi tavsiye etmişler.Bu ikisini o vakitlerin modeli "bugün müzelik" kocaman bir otomobile bindirip deniz müzesine götürürlerken,halk bunları merakla seyrediyor,polisler selâmlıyorlarmış.Ali Emirî,yanındaki İ.Saib Efendi'ye:"Hazret bozuntuya verme" demiş."Beni sadrazam, seni de seyhülislâm zannettiler,keyfine bak(78)".

ESERLERİ:

a- Kitaplar:

Ali Emirî, bilhassa tarih ve edebiyat alanında kitaplar yazmıştır. Yazdığı tarih kitaplarından M.M.A.T. ve O.V.Ş.yi gösterebiliriz. O.V.Ş. de Diyarbakır'ın mütareke öncesi ve sonrasındaki durumundan söz etmektedir. Edebiyat sahasında ise, "Cevahirü'l-Mülûk" Osmanlı Hükümdarlarının şiirlerini ihtiva etmektedir. Genellikle eserlerinde şiir, edebiyat ve tarih içiçedir. Bu çeşit eserlerinden başta gelenleri O.T.E.M. ve T.E.M. i sayabiliriz. O.T.E.M. da bu mecmuayı neşredişinin sebebini şöyle açıklamaktadır: "Benim bu mecmuayı neşredişimin sebebi, mükemmel bir tarih ve edebiyat mecmuası yayınlamak değildir (79)" dedikten sonra: "Osmanlıların mazideki hayatları, ânanevî tarihleri ve edebiyatları ile büyükbabalarımızın millî övünçlerini bilhassa dağınık, kıymetli vesikalar üzerinde çalışarak açıklamaktır (80)" diye yazarak gayesini ortaya koymuştur. Bu anlayış eserlerinin hepsinde ve makalelerinde düşüncesinin temelini teşkil etmiştir. Kendi eserleri dışında birçok eseri de istinsâh etmiştir. Eserlerinin hepsi kendi kurmuş olduğu İstanbul Fatih Semaindeki Millet Kütüphanesinde mevcuttur. Türkiye'nin Millî Kütüphane gibi, diğer eski ve büyük kütüphanelerinde, Diyarbakır'da yeni kurulmuş olan Kültür Bakanlığı İhtisas Kütüphanesi ve Dicle Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde de bazı kitapları bulunmaktadır. T.E.M. de, yazdığı eserlerden çoğunun listesi mevcuttur. Bilinen eserleri şunlardır:

1-Abâü'l-Akvâm (kayıptır).

2-Acâibü'l-Letâ'if (Türkistan-Hitay Seyahatnamesi). Küçükçelebizâde İsmail Âsım' (ölümü H.1173)ın bu eserini Ali Emirî "Nevadirü'l-Eslâf" adını verdiği dizide yayınladı (çeviri). Eminpaşazâde Mîr Emin hattı, tezhipli. H.1204

M.Ktp.Ali E. tarih no.826-827-828.

3-Âsâf-nâme.Ali Emirî,Abdü'l-Mü'min Lûtfî Paşa'nın bu eserini "Nevadirü'l-Eslâf" dizisinde yayınlamıştır. İst.-R.1326-M.Ktp. Ali E. tarih no.7

4-Câm-ı Cem-âyin. Ali Emirî,Hasan b.Mahmud el-Baya-ti'nin bu eserini "Nevadirü'l-Eslâf" dizisinde yayınlamıştır.

5-Cevahirü'l-Mülûk. Âsır Matbaası İst.-H.1319,60 sh. 2.Bsm.Kader Matbaası İst.-H.1330,224sh.- M.Ktp.Ali E. manzum no.1079/1

6-Divân- Rik'a yazma,144 yaprak,müellif hatt'ı-M. Ktp. Ali E. manzum no.37

7-Divân- Rik'a yazma,44 yaprak,müellif hatt'ı- M. Ktp. Ali E. manzum no.38

8-Divân- Rik'a yazma,müellif hatt'ı.Ali Emirî'nin, dedesi Emirî Çelebi'(Seyyid Muhammed el-Âmidî) ye yazdığı hâşiyeli divândır. M.Ktp. Ali E. manzum no.40

9-Durûb-ı Emsâl- Rik'a yazma,43 yaprak- M.Ktp. Ali E. edb.no.282

10-Durûb-ı Emsâl- Rik'a yazma,60 yaprak- M.Ktp. Ali E. edb.no.283

11-Durûb-ı Emsâl-Rik'a yazma,56 yaprak- M.Ktp. Ali E. edb.no.284

12-Esâmî-i Suârâ-i Âmid- Rik'a yazma,müellif hatt'ı, 59 yaprak. H.1293'de yazılmış H.1296' da basılmıştır.- M.Ktp. Ali E. tarih no.781/1

13-Ezhâr-ı Hakikat- 48 sh. Kader Matbaası. İst.- H. 1316- M.Ktp. Ali E. Şryno.651

14-İşkodra Vilâyeti Osmanlı Şairleri- 36 sh. Gazete makaleleri kesilerek düzenlenmiştir. M.Ktp. Ali E. tarih no.1190

15-Levâmiü'l-Hamidiyye- Rik'a yazma,58 yaprak.Kita-
beler v.s. önemli vesikalar H.1310. Âlem Matbaası İst.-
H.1312 ve H.1328'de basıldı. M.Ktp. Ali E. manzum no.
1080/1081

16-Mardin Mülûk-ü Artukiyye Tarihi. Kâtip Ferdî tak-
ma adıyla yayınlanmıştır. Kader Matbaası İst.- H.1331
M.Ktp. Ali E. tarih no.725

17-Mir'âtü'l-Fevâid Mukaddimesi- Rik'a yazma,müellif
hatt'ı,113 yaprak (müsvedde halinde).M.Ktp. Ali E. edb.
no.562

18-Mir'âtü'l-Fevâid- Rik'a yazma,237 yaprak,müellif
hatt'ı (müsvedde halinde). Diyarbakır'lı bazı Âyanın me-
nâkıbı ile Eşrafının tercüme-i halleri. M.Ktp. Ali E.
tarih no.750

19-Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası- 31 sayı çık-
mıştır.Evkaf-ı İslâmiye Matbaası İst.-R.1334-1336- M.
Ktp. Ali E. Gzm.no.571-573

20-Nizâmü'd-Düvel (kayıptır).

21-Osmanlı Şairleri (kayıptır). Bk. R.E.Koçu İst.
Ans.Muzaffer Esen'in 662.sh.deki Ali Emirî hk.makalesi
16 cilt olduğu yazılıdır.

22-Osmanlı Vilâyat-ı Şarkiyyesi- 112 sh. Evkaf-ı İs-
lâmiye Matbaası Dersaadet-1918--M.Ktp. Ali E.-tarih no.
1247

23-Sevdâyı Âmid Mecmuası- 6 sayı yayınlanmıştır. Di-
yarbakır-R.1324-1335- M.Ktp. Ali E. Gzm.no.570

24-Tarih ve Edebiyat Mecmuası- 5 sayı yayınlanmış-
tır.Evkaf-ı İslâmiye Matbaası İst.-1341 Diyarbakır İhti-
sas Kütüphanesi no.1138/C

25-Tezkire-i Şuârayı Âmid- 1.cildi basılmıştır. Mat-
baayı Âmidî Dersaadet - H.1327-M.Ktp. Ali E. tarih no.
782

26-Yanya Şairleri- M.Ktp. Ali E. manzum no.1190

27-Yemen Hatıratı- Rik'a yazma,50 yaprak.Ali Emirî tarafından yazılarak Müşirliğe verilen Yemen ile ilgili bir istihbarat raporunu ihtiva etmektedir. M.Ktp. Ali E. tarih no.653

b-Makaleleri ve Diğer Eserleri:

1-"Millet Kütüphanesinin Bidâyet-i Teessüsü" başlıklı makalesi -"İleri" gazetesi 19 Haziran 1338

2-Musahabe-i Edebiyye- 24 sh. Gazetelerden kesilen kupürlerden oluşan bir eserdir. M.Ktp. Ali E. edb.no.523

3-Yavuz Sultan Selim'in Türkçe Şiirlerinin Tahmisi (Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası'ndaki makaleleri). Prof.Dr.M.Fuad Köprülü'nün:"Yavuz Selim şiirlerini Farsça yazmış,Türkçe yazmamıştır.Dolayısıyla milliyetçi değildir", ithamlarına karşı verdiği ikna edici cevaplar yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ EMİRÎ'NİN TARİH ANLAYIŞI

a-Tarihe İlgî ve Merakının Gelişmesi:

Ali Emirî, kendi yazdığı hayat hikâyesinde daha küçük yaşta tarihe karşı duyduğu ilgi ve sevgiyi dile getirmiştir. İstirahatini ve uykusunu ihmal ederek, zamanının çoğunu tarih kitaplarına ayırdığından söz etmektedir (81). Taberî ve İbnü'l-Esir ile diğer islâm tarihçilerinin eserlerini okumuştur. Henüz 8-10 yaşlarında iken, mezar taşları üzerindeki yazıları merak ederek, okumaya çalışmıştır. Başlangıçta okuyamadığı bazı mezar taşı yazılarını okuyuncaya kadar çalıştığını da kaydetmektedir (82). Okuduğu islâm tarihleri ve mezar taşı yazıları tarihe ilgi ve merakının temelini teşkil etmiştir.

Ali Emirî bir yazısında tarih bilgisinin temelinde, Cenab-ı Hak'ın kendisine ihsanı yanında, pek kıymetli muallimlerin elinde yetişmiş olmasının ve çocukluk yıllarında Diyarbakır'da gittiği her evde 3-4 bin kitapla karşılaşmasının yattığını (83) belirtmektedir. Bu bilgilerden Diyarbakır'ın, yalnız Ali Emirî yönünden değil, Türk ilim ve kültür hayatı üzerinde de etkili ve önemli bir yere sahip olduğu sonucunu rahatça çıkarabiliriz.

Gençlik çağına girdiğinde Ali Emirî, gerek okuduğu bu kitapların etkisiyle ve gerekse yaşadığı dönemin icabı "Şark Kültürüne" mensup seçkin simalar arasına girmeyi hedef edinmiştir. Bunun için, sadece okuyup kültürlü biri olmakla yetinmemiş, ilgi duyduğu diğer konular yanında tarihî makaleler de yazmaya başlamıştır.

Ali Emirî, tarihle ilgilenmeyi ve tarihî konularda yazılar yazmayı sadece seçkin sınıfa dahil olmak düşüncesiyle değil, memleket için de yerine getirilmesi gerekli büyük bir ihtiyaç olarak görmüştür. Bu düşüncesini de

bir çok yazısında dile getirmiştir.Bu yazılarından birinde:"Altıyüz yıldan ziyade Asya,Avrupa ve Afrika gibi dünyanın üç büyük kıtasında hüküm süren Osmanlı Devleti'nin iyi yazılmış bir tarihi yoktur.Gönül arzu eder ki,tarihimizle ilgili gizli birer maden cevheri niteliğindeki gerçekleri ortaya koyalım(84) demektedir.Böyle bir tarihe duyulan ihtiyacı bu şekilde belirten Ali Emirî,aynı zamanda kendisini tarihî konularla ilgilenmeye yönelten sebebi de açıklamış olmaktadır.Ancak,buna karşılık böyle bir Osmanlı Tarihi yazmayı kendisi de gerçekleştirebilmiş değildir.

Ali Emirî,tarihimizle ilgili gerçeklerin araştırılması,memleket içinde ve dışında yayımına çalışılacağı yerde,Avrupa'dan nakline de üzülüyordu.Bu üzüntüsünü dile getirerek:"Geçen gün Millet Kütüphanesini ziyaret eden yabancı ve itibar sahibi bir zat,kütüphanedeki eserleri görünce,hayretle yüzüme baktı.Tercümana: Madem ki Osmanlı Padişahlarının v.s. ilim ve sanat adamlarınızın bu kadar kıymetli eserleri vardı.Bunları niçin tarihlerinizle Avrupa'ya bildirmediğiniz? demiş.Kütüphaneyi ziyaret eden gençlerimiz de: Gerçekten atalarımızın eşsiz güzellikte bunca mihîl sanat eseri varken,niçin şimdiye kadar bunları bize bildirmediğiniz? dediler.Hatta içlerinde üzüntüsünden ağlayanlar oldu(85)" demektedir.Ali Emirî'nin bu sözleri gerçekten düşündürücüdür.O'nun,80 yıl önce ortaya attığı bu konuda söylenecek tek söz günümüzde de bizimle ilgili tarihî gerçekleri ilim dünyasına etkili şekilde sunmakta başarılı olamadığımız gerçeğidir.

Ali Emirî'de tarihe ilgi uyandıran,O'na makaleler yazdıran sebeplerden biri de,yaşadığı dönemde aklının erdiği günden itibaren,Avrupa'nın Türklere bakış açısı ve düşmanlık hisleriyle dolu olmalarıdır.Bunu gayet iyi hissederek ve üzüntü duyan Ali Emirî,bu görüşü değiştirmek ve

düşmanlık duygusunu ortadan kaldırmak gerektiğini anlamış, ifade etmiştir. Bunun izalesi için de, ilk yol olarak, toplumların birbirine yakınlaşması lüzumunu kavradığını gösteren, şu görüşü ileri sürmüştür: "Yapılan araştırmalar beklenen sonucu verirse, dünya milletlerine karşı Türklerin büyük bir aslî unsur olduğu açığa çıkacaktır(86)". Zamanımızda da Avrupalıların, Türkler hakkındaki görüşlerinin, o döneme göre kısmen değişmekle birlikte pek fazla giderilemediğini düşünürsek, bu bakımdan da başarılı olmadığımız ortadadır.

Ali Emirî Avrupalıların, Türklere bakış açısını ve haksız davranışlarını dile getirdikten sonra, bu düşüncüyü değiştirmenin gereğini ve yolunu da göstermiştir: "Hatta, Hz. Nuh'un gemisi Anadolu'da bulunduğu göre, bütün kâinatteki insanların üredığı, yayıldığı bir merkezin sakinleri olarak dünya milletleriyle irtibatımız olduğunu düşünebilir, bunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan ilim dünyası bizi bir aile bilip tanıtmalı ve insanlık (Avrupa'yı kast ediyor) bizimle âhenk içinde yardımlaşmalıdır(87)", demektedir. Daha sonra bunun hangi yoldan gerçekleşeceğine de işaret etmiş ve şöyle demiştir: "Bu bakımdan bizim önemli tarihler neşrine ciddi şekilde teşebbüs etmemiz gerekir(88)". Osmanlılık ve islâmiyetin içtimaî meselelerini Avrupa fikir adamlarını aydınlatacak ve şarklı karakterini yansıtacak bir üslûpla batı dillerine tercüme yapmıyoruz. Tam aksine, kendimizi Avrupalılara tanıttığımız yerde, Avrupa'dan öğrenmeye çalışıyoruz(89)". Ali Emirî'nin tarihe ilgisinin bir başka cephesini açıklayan bu sözler, tarihimizle ilgili gerçekleri araştırmakta ve ilim dünyasına sunmakta bugün de yetersiz kaldığımızı akla getirmektedir. Öte yandan Batı ile ilişkilerimiz açısından zamanımızda gösterilen çabaların gerekli olduğunu hatta bu çabalardan olumlu bir sonuç elde etmekte geç kaldığımızı göstermesi bakımından ayrı bir önem taşımakta-

dır."Osmanlı Tarihinde hiç yer almayan veya yetersiz yazılan millî vak'aları açıklayarak,kamuoyunu aydınlatmalıyız(90)" sözlerinde de,yine aynı şekilde tarihimizle ilgili gerçeklerin araştırılmasında ve ilim dünyasının dikkatine arzedilmesinde geç kalındığını ileri sürmektedir.

Ali Emirî,memleketimizde bazıları dışında,ilim ve fen uğrunda nefsinden feragat ederek çalışan insanlar çıkmadığını,böylelerine ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.Aynı zamanda,o sıralarda böyle bir çalışmanın yeterince takdir edilmediğini de ifade etmiştir(91).Hem buna bir çare teşkil etmesi,hem de tarihimizin yayılmasını sağlamak açısından,komisyonlar veya encümenler kurulmasını önermiştir(92).

Ali Emirî,tarihin önemini ve faydasını çok iyi anlamıştı."Bir memleketin ilim ve kültürünü anlamak isteyen,muallimlerinin ahlâkına ve mekteplerinin tarih ile ilgili programına baksın(93)" sözleriyle,yalnız tarihin önemini ve faydasını dile getirmekle kalmamıştır.Daha önemlisi,tarih öğretimindeki aksaklığın temel öğelerini tesbit ederek,ortaya koymaya çalışmıştır.Bu düşünceden hareketle O'nun,tarih anlayışını vatanseverliğine paralel bir çizgide yürüttüğü sonucunu da çıkarmamız mümkündür.İşte bütün bu düşünceler Ali Emirî'nin tarihe ilgi ve merak duymasında temel teşkil etmişlerdir.

b- Tarih Anlayışı :

Ali Emirî'de tarihî konulara ilginin çocuk yaşta başladığından söz etmiştik. Nitekim 9- 10 yaşlarında iken 3 ciltlik Taberî Tarihini okuduğundan(94) bahsetmektedir. Gençlik yıllarına doğru, Mardin'de bulunduğu sıralar ise, İbnü'l-Esir Tarihi okuduğumu(95) yazmaktadır. Bu yazılarından anlaşılmaktadır ki, Ali Emirî, o dönemde çok okunan Taberî, İbnü'l-Esir ve İbnü'l-Halikan ile diğer İslâm Tarihçilerinin eserlerini çocukluğundan itibaren okumaya başlamıştır. Bunun tabii sonucu olarak da, bu müelliflerin çoğunluğu İslâm kronikleri olan eserlerindeki rivayetçi(nakileci) tarih yazıcılığı özelliğine sahip olmuştur. Temel tarih ilminin en eski şekillerinden olan bu tarih metodunda, olaylar sistemli bir şekilde değerlendirilmez. Olaylar ile olayları yaratanlar arasındaki ilgi de pek dikkate alınmaz. Bu anlayışla değerlendirdiğimiz takdirde, Ali Emirî'nin bazı yazıları orijinal gibi görünmekle birlikte, daha eski eserlerden derlenmiş bir bilgi topluluğu görünüşündedir. Yazılarında İbnü'l-Esir ve Taberî'ye benzer bir anlayışla, olaylara fazla birşey eklemeyen eserlerine almıştır. Bazı yazılarında bu anlayışın etkisinden kısmen sıyrıldığını, rivayetçi anlayışı yanında öğretici veya faydacı(pragmatik) metodu benimsediğinin izlerini görüyoruz. "Taberî Tarihi ah-lâka büyük ölçüde yardımcı idi(96)" yorumunda, bu anlayışın temelini açıkladığını görmekteyiz. Osmanlı Hanedanı'nı yücelten ve bundan öğrenme payı çıkararak yazılarında da bu anlayışın etkisi vardır. Sık sık kullandığı: "Halbuki, hâkimiyet-i hakiki-i İslâmiye ve Türkiyyat-ı Âliye-i Osmaniye(97)" ve benzeri hitaplarında bu etkinin izleri hissedilmektedir.

Ali Emirî'nin, yukarıda isimlerini verdiğimiz Taberî, İbnü'l-Esir ve İbnü'l-Halikan gibi İslâm Tarihi yazarla-

rını okumuş olmasının diğer bir sebebi de bunların aynı zamanda birer Umumî İslâm Tarihi vakanüvisi olarak, Türk Tarihi kaynakları için başvurulması gerekli eserlere de sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, Selçuklu Tarihi'nin başlangıcından itibaren, Türklükle kaynaşan islâmî anlayış çok kavimli Osmanlı Devleti'nde islâm unsuru arasında yapıştırıcı bir rol oynamıştır. Bazı-
larının ısrarla karşı çıkmak istedikleri "Türk-İslâm Sentezi" de kaynağını buradan almıştır, diyebiliriz. İşte bu yüzden, vatan ve milliyet çerçevesine girmeyen toplulukların tarihi niteliğini taşıyan İslâm Tarihi başlangıçtanberi bizi yakinen ilgilendirmiştir. Hatta çoğu kez "Millî Tarihimizin" yerini tutmuştur. Bundan Ali Emirî'nin etkilenmemiş olması da imkânsızdı denilebilir.

Yaşadığı dönemde, çağdaş ilmi anlayışta, bilinçli ve yayın kurallarına uygun tarzda yazılmış Türkçe eser sayısı çok azdır. Bu bakımdan diğer Osmanlı yazarlarının çoğu gibi Ali Emirî de kendisini "İslâm Kültürü'ne" tamamen kaptırmıştır. O da diğerleri gibi, Osmanlı Tarihini Hz. Muhammed'in peygamberliği döneminde başlayan İslâm Tarihi'nin bir bölümü olarak düşünmekten kendisini kurtaramamıştır. Bu anlayışta, diğer Osmanlı ulemasında görüleceği gibi, Ali Emirî'deki tarih anlayışının temelini de "hanedanın yüceliği ve meşruiyeti" düşüncesinin oluşturmasının rolü büyüktür. Bu birikim sonucunda O'nda kaynaşmış olan hanedan tarihi ve dinî tarih anlayışı, devletin diğer ulema ve maşluları gibi Ali Emirî'yi de men-sup olduğu "devlet ve nizâm-ı âlem'e" bağlı kılmış, bunları korumaktan başka birşey düşünemeyecek bir insan haline getirmiştir. F. Babinger ve A. Refik'in şahsiyeti bölümünde yer verdiğimiz görüşleri de bu hususiyetleri doğrular niteliktedir.

Ali Emirî, "Kitabeler Zayıyatı" başlıklı bir makalesinde, tarihin kaynaklarını tanıtırken: "Mühim vesikaları-

mızın bir kısmı da (kâğıda) yazılı eserlerin dışında kalan kitabelerdir. Bunlar, hayır sahiplerinin inşa ettirdikleri veya onarttıkları binaların kitabeleri ile vefat eden bazı zatlara ait türbeler, mezar taşı kitabeleri, resmî ve özel mühürlerdir. Bunlar yanında gümüş, bakır ve sarı madenden imâl edilmiş, kazılarak işlenmiş kâseler ve kaplar gibi hepsi birbirinden değerli süs eşyalarıdır(98)" demektedir. Bu bakış açısından değerlendirdiğimizde Ali Emirî kaynaklara dayalı ve çeşitli kaynakları değişik yönleriyle değerlendirmeyi düşünen, genetik tarih anlayışına yakın biri olarak görünmekle birlikte, hiçbir yazısında bu anlayışa uygun bir metod kullanmamış ve yazılarında yok denecek kadar az kaynak göstermiştir. Ayrıca olayları ve sebeplerini tasnif ve sıralamada ve yeterli ölçüde değerlendirmede başarılı olamamıştır.

Mezar taşı kitabeleri ilk zamanlar vakanüvislerin her yılın olayları içinden, o yıl vefat edenlere ait bilgilere dayanarak, hal tercümeleri yazmalarına kaynak teşkil etmiştir. Bu çeşit hal tercümeleri medeniyet tarihi ile ilgili incelemelerde ilk başvurulacak eserlerdir. Bilhassa fikrî hayatın gelişme tarihini öğrenmek bakımından çok önemlidirler(99). Ali Emirî'nin Tezkire-i Şuara-yı Âmid isimli tezkire-i şuarası da böyle bir eserdir. Zamanımızda tarih ilmi açısından yazılı vesikalar, kitabeler, binalar ve harabeler dışında linguistik ilminin de yardımı ile elde ettiğimiz bütün kaynakları incelemek mecburiyetine; plâk, teyp kaset ve video kaset arşivleri eklenmiştir. Ali Emirî ise, Batı dillerinden hiç birini öğrenmediği için, yabancı dil öğrenmeye karşı gibi gösterilmektedir(100). Gerçekte ise Ali Emirî, yabancı dil öğrenimine karşı değildir. "Hamiyetli bir Türk'ün Arapça, Farsça, Almanca, İngilizce ve Fransızca öğrenmesinde ne beis vardır(101)" derken, tam aksine yabancı dile karşı olmanın anlamsızlığını ve ilmî kişilik kazanmada yabancı dil

öğrenmiş olmanın önemini dile getirmektedir.

Döneminin yazarlarından Ahmed Refik(Altınay):"Emirî Efendi hayatını tamamen tarihe vakfetmişti(102)"diyor. İbnü'l-Emin Mahmut Kemal:"Emirî Efendi İslâm Tarihi ile Osmanlı Tarihine vakıftı(103)"diye yazıyor.Süleyman Nazif de,İbnü'l-Emin'e gönderdiği bir mektupta:"Bendeniz Emirî Efendi'nin daha ziyade tarih incelemelerini,tarih bilgisini takdir ederim.Genel bilgisinin İslâm Tarihi'ne ait kısmını bilhassa faydalı bulurum(104)"demektedir. Muzaffer Esen ise:"Âlim kelimesinin "Şark Âlemi'ndeki" anlamıyla bir Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Edebiyat Tarihi âlimi(105)" diye tanımlamıştır.M.Şakir Ülkütaşır da:"Hafızası kuvvetli olduğundan bilhassa tarihe ait bilgisi çoktu(106)" yazısı ile Ali Emirî hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.

Ali Emirî'nin tarih araştırmaları ve bilgisi ilgililerin de dikkatini çekmiştir.Osmanlı Tarih Encümeni ve Âsar-ı İslâmiye ve Milliye Encümeni âzalıklarına getirilmiştir.Bu arada Maarif Nezareti,ayrıntılı ve resimli bir Osmanlı Tarihi ile mükemmel resimli bir Osmanlı Edebiyat Tarihi yazılması hususunda,resmen bilgisine başvurmuştur.Ali Emirî,durumu gözden geçirerek,her iki eserin de yazılabileceği cevabını vermiştir.Fakat o sıralarda neşredilmekte olan "Yeni Mecmua'nın" 22.sayısında, Darülfünun Türk Tarihi ve Edebiyat Tarihi Muallimi olan M.Fuad Köprülü:"Memlekette ,tarih telâkkisine henüz Orta Çağ zihniyeti hakimdir.Millî Tarih telâkkisinin belirsizlik içinde bulunduğu,anlaşılamadığı bu dönemde,böyle bir tarih yazılamaz(107)"dediğinden,bu kitapları yazmaktan vazgeçmiştir.Köprülü'yü zihinleri bulandırmakla suçlayan Ali Emirî,Köprülü'nün bu makalesinde konuyu esas gayesinden uzaklaştırdığını da ileri sürmüştür.Bunun sonucunda M.Fuad Köprülü ile aralarında başlayan fikrî ve ilmî uyuşmazlıklar dolayısı ile Köprülü'ye cevap vermek

gayesi ile görüşlerini yazdığı bir yazısını birkaç makaleye ayırarak, ilk makaleyi "Millî Tarihin Tetebbuları", başlığı altında Vakit gazetesinde, ikinci makaleyi de "Kitaplar Zayıyatı" başlığı ile İkdam gazetesinde neşretmiştir. Diğer makalelerini günlük gazetelerde yayınlamak yerine, bazı itibarlı dostlarının daha uygun bir yol olarak hatırlatmaları üzerine O.T.E.M. da neşretmeyi müna-sip gördüğünü belirtmektedir(108). Bu makalelerinin sayısı kırktan fazladır(109). Bu arada Ali Emirî, Maarif Nezareti'nin istediği kitapları yazmaktan vazgeçmekle kalmamış, görevli olduğu encümenlerden de çekilmiştir. Bu konuda şöyle yazmaktadır: "Vatan ve milletime hizmet için giriştiğim birçok teşebbüste veya hükümetimizin bu gayeyi gerçekleştirmek üzere bana verdiği görevlere karşılık; "Millî Tetebbular" ile "Yeni Mecmua" gibi iki gürültücü derginin aleyhine yaptıkları yayınlar sonucunda hem Osmanlı Tarih Encümeni Âzalığından, hem de Âsar-ı İslâmiye ve Milliye Encümeni Reisliğinden, beni kısa süre içinde çekilmeye mecbur etmeselerdi, tarih sahasında arzu edile-nin belki de yüz katı milletin istifadesine sunulacaktı (110)".

Ali Emirî, yazmayı arzu ettiği Osmanlı Tarih ve Edebiyat kitaplarının yazılmasına karşı çıkan M. Fuad Köprülü'den nefret etmeye başlamıştır. Bu anlaşmazlığın asıl sebebi ise, Ali Emirî'nin, o sıralar Osmanlılar arasında yeni ortaya atılan ve benimsenmeye başlanan "Millî Tarih Anlayışına" karşı olmasıdır. Bu anlayışa karşı olduğunu belirttiği yazısında: "Bazıları hâlâ Osmanlılığın faziletini unutarak, yangınlarda yok olan ve Avrupa'ya kaçırıldıkları için bitip tükenecek hale gelen eserlerimiz hakkında vicdanları azıcık olsun sızlamıyor. Buna karşılık, Ergenekon ve Altay mecnunasesi ile uğraşıyorlar(111)" diyen Ali Emirî, bu düşüncede olanların isimlerini de vere-rek: "Halbuki şimdi 17 - 18 yaşlarında çocuklar ve özel-

likle Kiblelizâde (Köprülü) Fuad ve Ömer Seyfeddin gibi cahiller ortaya atılıyor.Tarihimizi,edebiyatımızı altüst edip,atalarımıza abmakçasına hakaret ediyorlar da hiç kimse,siz ne yapıyorsunuz? demiyor(112)" diye düşüncelerini açıklamış,bu davranışın önüne geçilmesini istemiştir.Bu konuda erken hüküm vermemek ve Ali Emirî'nin,bu anlayışa karşı tutumunu değerlendirebilmek açısından,yaşadığı dönemin öncesine ve sonrasına ait tarih anlayışı ile Millî Tarih Anlayışı'nın gelişme safhalarını kısaca hatırlatmak yararlı olacaktır:Osmanlı Devleti'nde 19.y. yılda görülmeye başlanan Türkçülük akımı,Millî Tarih Anlayışının gelişmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.1839'dan sonra Osmanlı Toplumunda kendisine yer bulma mücadelesine girişen ve iniş çıkışlı bir gelişme gösteren milliyetçilik Tanzimat'ın ilânından itibaren,tarihe bakış açısını da değiştirmiştir(113). Osmanlı Devleti'nde 1863'de açılmış olan Darülfünun da kurulduğu yıldan itibaren millî tarih anlayışı ile modern tarihçiliğin gelişmesi yönündeki çalışmaların önemli bir merkezi haline gelmiştir.Darülfünun'da,ilk defa Ahmet Vefik Paşa "Hikmet-i Tarih" derslerinde Batı'nın tarih usulünü benimsemenin gereği üzerinde durmuştur.Daha önemlisi, Türkçe ile Osmanlıca ve Türklerin Tarihi ile Osmanlı Tarihi arasındaki farklılığa dikkati çekmiştir(114).

Türk Milliyetçiliği fikrinin temeli:Türklerin asarı âtikasını,tarihini,avam ve havas edebiyatını,etnografya ve etnologyasını,ahval-ı içtimai ve medeniyet-i hazîralarını,Türk medeniyetlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp,ortaya çıkartmak ve yaymaktır.Bunu sağlamak gayesi ile büyük bir kültür dergisi yayınlanmak düşüncesi ise,1911'de Mehmed Emin(Yurdakul),Ahmed Ağaoglu ve Yusuf Akçura tarafından gerçekleştirilmiştir(115). Bunu takiben M.Fuad Köprülü ve Bursalı Mehmed Tahir(Olgun) gibi tarihçiler,faaliyete geçtiği günden itibaren,Türk Yurdu yazı ailesinde yer almışlardır.1912'de Selâ-

nik'den kaçan Genç Kalemler topluluğu yani Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin ve Ali Canib(Yöntem) yukarıdaki isimlere katılmışlardır.Fikir ve edebiyat hayatındaki bu canlılık, 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânını takiben,yayın faaliyetlerinin sansürden kurtulması ve hürriyete kavuşmasından kaynaklanmaktadır.

Bu safhaya gelinmeden önce,Tanzimat'ın,Batı'ya teslimiyetçi yönüne tepki duyan Osmanlı aydınları,daha o yıllardan itibaren,Osmanlıcı bir nitelik kazanmışlardır.Namık Kemal de kendisini bu kısıtlı perspektiften kurtaramamış,millet kavramı yerine mevcut Osmanlı sınırlarını içine alan bir vatan kavramını vurgulama yoluna gitmiştir.Diğer tarihçiler de Osmanlı Tarihini bir hanedanın tarihi olarak anlatmaya devam etmişlerdir(116).

Abdurrahman Şeref,Necib Asım ve arkadaşları tarafından 1910 yılında İstanbul'da kurulan ve Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Encümeni adını alan Tarih-i Osmani Encümeni'nin yayınları Türkiye'de bilimsel tarihçiliğin başlangıcı sayılabilir.Ziya Gökalp,Yusuf Akçura ve M.Fuad Köprülü'nün 19.y.yılın ilk çeyreğindeki çalışmaları ise,bilimsel tarihçiliğimiz için hem bir başlangıç,hem de ayrı bir öneme sahiptir.O dönemin önde gelen tarih yazıcıları Abdurrahman Şeref ve Cevdet Paşa'dır.Fakat Osmanlı Tarihi'nin ilk modern sentezini bir yabancı olan Hammer yapmıştır.Cevdet Paşa,Fransızca bilmesine rağmen yazış tarzını arzu edilen seviyede geliştirememiştir.Abdurrahman Şeref'in yazdığı tarih ise,ancak ortamektep kitabı olmuştur.Dolayısıyla,hâlâ "Millî Tarih Anlaşısı'nın" ön plâna geçemediği Türk toplumunda,İslâm Dünyası içinde,kendi tarihini öğrenme ihtiyacı Osmanlı Tarihi ile karşılanmaktadır(117).

Ziya Gökalp 1913'de Darülfünun'da müderrisliğe başladıktan sonra,Durkheim sosyolojisinden yararlanarak,"Türk Tarih Tezi'nin" temelini atan kimse olarak bilin-

mesine rağmen(118), aynı Ziya Gökalp 1918'lerde "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" formülüyle, fikirlerinde hâlâ bir netliğe kavuşamadığını göstermektedir(119).

Bu açıklamalardan sonra, kısaca belirtmemiz gerekir ki, yaşadığı dönemin izah etmeye çalıştığımız ortamında, şahsi özelliklerinin de güçlü etkisiyle Modern Tarih Metodu ve Millî Tarih Anlayışına uzak kalmış olan Ali Emirî'nin, modern ve millî tarih anlayışını (hatta Turancılığı) benimseyen ve bu yönde fikirler ileri süren M.F. Köprülü, Ömer Seyfeddin ve arkadaşları ile fikir münakaşalarına girmesini ve onları fikirlerinden ötürü suçlamasını tabii karşılamak gerekir. Zaten 1910'lu yıllarda Ali Emirî 50 yaşını geçmiş biri idi. Şayet yaşayıp da fikirlerini ve eserlerini beğenmediğini her fırsatta yazıp söylediği M. Fuad Köprülü ve Ömer Seyfeddin'in sahalalarında iyi yetişerek, Türk Tarihine ve Türk Edebiyatına temel teşkil eden değerli eserlerini görebilseydi, hele Köprülü'nün Cumhuriyet Döneminin önde gelen ilmî şahsiyetlerinden biri olacağını bilebilseydi, onları herkes-ten önce ve büyük bir içtenlikle takdir edeceği şüphesizdi.

Ali Emirî, Millî Tarih Anlayışına karşı çıkmakla birlikte Türkçeye ve Türklüğe karşı değildir. Hatta tam aksine dönemine göre, en çok benimseyenlerden biridir: "Eski ecnebi tarihlerinde Osmanlılar'a dair ne kadar fıkralar yazılmış ise Türkçeye tercüme edilmeli(120)" derken, Türkçe eserler vermenin gereğini ve önemini ortaya koymuştur. Türklüğe karşı olmadığı ise; "Cihan haritasına göz gezdirenler görürler ki, kavmi necib Türk Milleti büyük ve eski bir millet olarak cihanı fethedecek ölçüde kudret, istidat ve harikalar göstermiştir. Hatta islâmı Avrupa'nın ciğergâhına kadar uzatmışlardı(121)" sözlerinden kolayca anlaşılabilir. Daha önemlisi Ali Emirî, o dönemde pek az kimsenin çekinmeden telâffuz edebildiği "Türk" ismini, cesaretle ve iftiharla kullanmak-

tan çekinmemiştir. Gerçekten de büyük Macar Oryantalist Armenius Vambery 1858'lerde İstanbul Türkleri arasında milliyet meseleleri veya Türk dilleriyle ciddi şekilde ilgilenen kimse ile karşılaşmadığını yazarak, Türklüğün Osmanlı Türkleri tarafından unutulmuşluğunu dile getirmektedir(122). İşte böyle bir ortamda, aradan epeyce zaman geçmiş olsa da Ali Emirî'nin, "Millî Tarih Anlayışı" çizgisinde olmasını beklemenin doğru olmayacağı ortadadır. Zaten millî tarih telâkkisi her nekad 1910'lu senelerden itibaren ortaya atılmış ise de, ancak Atatürk'ün, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurduğu 1931 yılından sonra hakiki anlamda millî bir nitelik ve gelişme göstermiştir.

Bütün bu bilgilerin ışığında, Ali Emirî'nin tarihçi yönünü değerlendirdiğimiz zaman, O'nun, bilinen tarzda tarih yazan bir Osmanlı vakanüvisi olmadığı görülür. O, tamamen değişik bir usûlde ve değişik bir üslûpla ele aldığı konuları, rivâyetçi ve öğretici (faydacı) olmaktan öteye geçemeyen bir anlayışla işlemiştir. Kendi yazdıkları dışındaki tarih ve edebiyatla ilgili kitap ve makalelerde yanlışlıklar arayıp bularak, bu yanlışlıkları pek uygun görülmeyecek bir tarzda ortaya atması ve eleştirmesi de enteresan bir yönüdür. Şahsiyetinin de bir özelliği olarak, Ali Emirî, Batı'ya kapalı, Osmanlı Hanedanı ve İslâm'a bağlı biri olarak, döneminin anlayışını aşmak şöyle dursun, yaşadığı dönemdeki yeni fikir ve tarih anlayışına bile kendini adapte edememiştir.

Ali Emirî bir yazısında: "Gönül arzu eder ki, yalnız Osmanlı Devleti hakkında değil, her vilâyetimiz hatta her kazamız için hususi tarihler yazalım(123)" demiş, Osmanlı Vilâyat-ı Şarkiyyesi adlı eserini yazarak, bu düşüncesini gerçekleştirmiştir. Ali Emirî, bu ilk ve son siyasî eserinde vatanın hukukunu müdafaa etmiştir(124). Vilâ-

yat-ı Şarkıyye olarak isimlendirilen altı vilâyetimizin Mondros Mütarekesini takiben yapılacak müzakerelerde en çok önem taşıyan ve en müdafaasız yerler olduğunu, Avrupa'ya uzaklıkları ve demiryolu bulunmaması sebebiyle, Avrupalıların buralara seyahat edemediklerini, dolayısı ile bölge hakkındaki bilgilerinin bazı maksatlı yayın ve rivayetlerden ileri geçmediğini belirten Ali Emiri, bu bilgiler arasında doğru olanlar kadar, yalan ve yanlışların da bulunduğuna dikkati çeker. Bu şehirlerde yaşayan müslümanların, gayrımüslimler hakkındaki iyi niyetinin gerektiği şekilde ve doğru olarak ifade edilemediğini, bu yüzden gerçeğin bilinemediğini ileri sürer. Bu vilâyetlerden Diyarbakır' (Âmid) in, kendi doğum yeri olduğunu, Elâzığ (Mamuretü'l-Âziz) ve Sivas Vilâyetlerini ise "Islahat Heyeti Kâtibi" olarak dolıştığını, bu vilâyetler hakkında pek çok incelemelerde bulunduğunu ilâve eder (125).

1876' (H. 1294) da hazırlıklarına başlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının, Osmanlı Memleketindeki diğer yöreler gibi, Diyarbakır'ı da olumsuz etkilediğini, birtakım eşkiya ile nüfuz sahiplerinin türemesine yolaştığını belirtir (126).

Islahat Heyeti Reisi olarak Diyarbakır'a gelen Abidin Paşa'nın, hemen, Diyarbakırlı meşhur devlet adamı ve tarihçi Said Paşa ile Abdülfettah Fethi Efendi gibi zatların yer aldığı bir komisyon kurduğunu kaydeder. Abidin Paşa'nın o sıralar Diyarbakır'da devlet aleyhine bir durum görmediğini, olumlu bir yaklaşım göstererek, yüze yakın kişiyi memlekete faydalı hale getirdiğini belirttiğinden sonra (127), Dahiliye Nâzırlığına getirilen Rus tarafırlığı ile meşhur Mahmut Nedim Paşa'nın, Abidin Paşa'ya çektiği bir telgraf ile, Islahat Heyetinin çalışmalarını engellediğini yazar. Yukarıdaki tarihten 16 yıl sonra

1894'de Trablusşam Muhasebeciliğinden Elâzığ'a tayin olunup geldiğinde, Şark Vilâyetleri Meselesinin bir kazan gibi kaynamakta olduğunu belirttikten sonra, Elâzığ'a gitmeden önce Diyarbakır'a geldiğini, burada bazı kimse-lerin yarattığı terör olayları yüzünden, halkın büyük kısmının dağlara çekilmiş olduğunu kaydeder. Gene de , halktan bazıları ile görüştüğünü, müslüman ve hristiyan halktan keyifsiz ve neşesiz görünmelerinin sebebini sorduğunda: "Rusya'nın, Vilâyat-ı Şarkıyye hakkındaki maksadını zaten bilirsiniz" cevabını aldığını yazmaktadır. Halkın büyük bölümünün bu durumu da pek önemsemediğini, fakat Avrupa'da kurulan Taşnak ve Hınçak gibi Ermeni Cemiyetlerinin büyük paralar toplayıp memleketimize gönderdikleri fedailer vasıtası ile bazı kimseleri aldattıklarını, müslümanlar ile hristiyanlar arasına nifak saçıtlıklarını anlatıyor. Halkın bu konuda kendisine anlattıklarını da bizlere şöyle aktarmaktadır: "Öteden beri, vatana ve devlete sadık olup kendilerine uymayanları ve hükûmete haber verenleri öldürüyorlar. Bu gibiler, hükûmete teslim edilseler bile, şehirde oturmaları gerektiğinden v.s. serbest bırakılıyorlar. Bu defa da hemen, ihbar edenleri öldürüyorlar. Bu gibiler, hükûmete ihbar edilse de edilmese de başımıza belâ oluyorlar. Çünkü, bunlardan bazılarında ceza verdiğini hatta idam ettiğini düşünsek bile, bunlar mantar gibi yerden türemeyip aile evlat ve akrabaları içimizde yaşadıklarından, onlarla da aramızda kin ve düşmanlık duyguları yayılıyor. Bu yüzden hükûmete, bunların yaptıklarını ihbar etmekten kaçınıyoruz. Ayrıca, zaten bu gibi fedailer yersiz söylentilerin, korkuların yayılmasını ileride isteklerini gerçekleştirebilmek ve Avrupa'yı kendi arzuları doğrultusunda bir müdahaleye sürüklemek açısından bir bahane kabul ettiklerinden, böyle bir durumda kaçınılması mümkün olmayan olayların sonunda, bu vatan hainlerinin kendi canlarını

kurtarmak için ortalıktan çekilip kaybolacakları da biliniliyor. Fakat, birbirleriyle mücadeleye sürükledikleri iki toplumdaki müslümanlar, sayıca hristiyanlardan birkaç kat fazla olduklarından, ileride başımıza gelecekleri düşündükçe neş'emiz kaçıyor(128)" dediler.

Burada, Osmanlı Vilâyat-ı Şarkiyyesi'nden naklettığımız bölüme son veriyoruz. Fakat bu eserin, bilhassa yurkariya aldığımız son kısımları üzerinde durulması gerektiği inancındayız. Bugün "Olağanüstü Hal Bölge Valiliği" merkezi (kuruluş tarihi:17 Ağustos 1987) ilân edilen Diyarbakır ve çevresindeki olaylara eskiden olduğu gibi dış kaynaklı kışkırtmaların sebep olduğu, yine eskiden olduğu gibi vatana ve devlete bağlı bölge halkının bebekler, küçük çocuklar ve kadınlar dahil acımasızca katledildiği ve devlete karşı olmaya zorlandığı bilinmektedir. Bölgedeki teröristleri ve eylemlerini tasvip etmeyen yöre halkı, geçmişte olduğu gibi, bu eşkiya çetelerini ihbar etmekle etmemek arasında bocalamaktadır." Tarihin tekerrür ettiği gerçeği yanında, bu tekerürü önleyecek tedbirlerin alınmasında geç kalınmış olmasının ve birçok ihmalin etkisi de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu olayların ve geçmişteki ihmallerin içinde bulunduğumuz şu günlerde ve gelecekte alınacak tedbirlerle kısa zamanda son bulacağı inanç ve ümidini taşı-maktayız.

İstiklâl Savaşımızın mimarı büyük önder M. Kemal Atatürk de, Ali Emirî'nin bu kitabını millî istiklâl davasının önemli delillerinden biri olarak görmüş, Babîâli Hükûmeti'ne barış anlaşmasını hazırlamak üzere Avrupa'ya gönderilecek heyete Ali Emirî'nin tarih mütehassısı olarak alınmasını önermişti(129). Mütarekenin karanlık günlerinde basılan bu kitabı dolayısı ile Ali Emirî, Atatürk'ün bu önerisi doğrultusunda Heyet-i Temsiliye'-

nin 22.10.335 (1919) tarihli kararında, Sulh Konferansı-
na gidecek zevâtın esâmisi (isimleri) başlığı altındaki
listede, Heyet-i Mütahhassısa arasında "Tarih Mütahhassı-
sı" olarak görevlendirilmiş görünmektedir(130). Fakat bu
karar çeşitli sebeplerden ötürü uygulanamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİRLİĞİ VE EDEBİYATÇILIĞI:

Yaşadığı dönemin Osmanlı toplumunda kültürlü ve seçkin insan olmanın temel kuralı şiir yazabilmek, aruz ve kafiye ile ilgilenmektir. Bunu çok iyi kavramış olan Ali Emirî de henüz çocuk yaşta iken, inanılması güç sayıda şiir okumuş, ezberlemiş ve yazmıştır. Büyük cediti gibi "Emirî" mahlâsını kullandığından, V. Murat için yazdığı cülûsiyeyi dedesinden çaldığı zannedilmiştir. Buna karşılık, yazdığı 93 beyitlik ikinci cülûsiyede, kendisini itham edenlere şöyle sitem etmiştir:

"Cülûsiyem eğer sirkat ise büyük ceddin Emirî'den
Bu nazm-ı bi naziri işte çektim silk-i imlâya(131)".

Bir akşam Said Paşa'nın, Diyarbakırlı olup kendisi ile birlikte kalan ve o sıralar Mardin Rûsumat Kâtibi olan Mahir Efendi ile ikisini çağırarak, verdiği bir beyite nazîre yazmalarını istediğini belirtiyor. Sonrasını yine kendi yazdıklarından öğrenelim: "Mahir Efendi evimde misafir kalıyordu. Evé gelince mumu söndürüp yattık. Ben evvelce hazırladığım kâğıtları sağ tarafıma koydum. Karanlıkta yazdığım beyitleri sol tarafıma attım. Böylece 37 beyitlik bir kaside ortaya çıktı. Mahir Efendi uyanınca vaziyeti anlatıp kasideyi okudum, şaşırıldı. Said Paşa'ya götürdüm. O da takdirini belirtti(132)".

Abidin Paşa'nın da bir gün, Nef'i'nin:

"Sanmam ki felek devr ile şam-ü seher eyler
Her vakıanın âkibetinden haber eyler".

matlı kasidesinin bir hafta sonuna kadar tanzirini istediği, zaten Nef'i'nin hayranı olan Ali Emirî'nin, 74 beyitlik bir kaside yazdığı, Abidin Paşa, Abdülfettah Fethi

Efendi ve diğer dinleyenlerin bu kasideyi çok beğenerek alkışladıkları, Ali Emirî'nin kendisi tarafından anlatılmaktadır. Yazdığı bu kasidenin bir beyti şöyledir:

"Âdem ki, Âdem'den bu cihana sefer eyler
Durmaz, yine az müddet içinde güzer eyler(133)".

Ali Emirî'nin çok sayıda manzumesi vardır. Şiirlerini birkaç ciltte toplamıştır. Eserleri hakkında şu bilgileri veriyor: "1879'(H.1296) a kadar üç divân yazdım. Birincisi, ilk şiir yazma hevesimden Mardin'e gelişim olan 1876(H.1292) yılına kadardır. İkincisi, Mardin'de bulunduğum üç seneye, üçüncüsü ise Mardin'den, Diyarbakır'a dönüşümden sonraki yıllara aittir. İnşallah müsait zaman bulursam, bu üç divân ile bundan sonraki eserlerimi birleştirmek fikrindeyim" dedikten sonra, hiciv ve mizah türünde birçok kaside, gazel ve rübâiler ile seçilmiş beyitlerden oluşan bir eser tertiplemediğini, fakat hicivlerden hiçbirinin belirli bir şahıs hakkında olmadığını, sadece tecrübe kazanmak ve eğlenmek gayesiyle bunları kaleme aldığını belirtiyor. Amcası Şaban Kâmi Efendi'nin, kimseyi hicvetmemek ve kaderden çokça şikâyet etmemek hususunda, kendisine bilhassa nasihatla bulunduğunu da ekliyor(134).

Bazı şair hükümdarların gazelleri için yazdığı tahmisler ilâve edilecek olursa, Ali Emirî'nin on bine yakın beyit yazdığı görülür. Fakat buna rağmen, O'nu kudretli bir şair olarak kabul etmek mümkün değildir. Divân Edebiyatını etraflı bir şekilde tetkik etmiş olduğundan, manzumelerinde bir olgunluk göze çarpmasına karşılık, belirgin ve seçkin bir üslûba sahip değildir. Bazan Nef'i-yi taklit etmek istemiş, bazan diğer şairlerin etkisinde kalmıştır. Birkaç büyük divân yazmayı gaye edinmekle birlikte, şiirde bir fevkalâdelik gösterememiştir. Vezne hakimiyette ve bazı kaideleri kullanış tarzında bayağıllı-

ğa düşmemiş, fakat hiçbir manzumesinde seçkin bir özellik kazanmamıştır. Bu itibarla kudretli bir divân şairi değil, fakat verimli ve başarılı bir şairdir. Eserleri bilgisi oranında güçlü değildir(135).

Muzaffer Esen, Ali Emirî'nin bu yönü hakkında şu bilgi ve görüşe yer veriyor: "Oniki cilt tutan büyük şiir divânına rağmen, Ali Emirî'ye büyük şair ünvanı veremeyiz. Fakat gücenikliklerle geçen hayatında ince, hassas bir yönü olduğu da kesindir. O:

Maksatları uğruna ne canlar telef oldu.

Ben meslek-i İskender-i Dârâ'ya gücendim.

diyecek kadar geniş insanlık fikirlerine bağlı.

Cennet gibidir şimdi bana kûşe-i nisyan.

Ben silsile-i Âdem-ü Havva'ya gücendim.

diyecek kadar toplumdandan bezmiş.

Mahrem olalı meclis-i erbab-ı yakine

Dünyada gözüm var diyen âmaya gücendim.

diyecek kadar dünyaya boşvermiş.

Merdane kelâm etmelidir merd-i suhandan

Ebrû-yi dilâradaki imâya gücendim.

diye haykırarak ölçüde cesur.

Sevdiği bir insanın nite herken:

Gül yaprağının nüshası Kur'an arasında,

gibi pek duyulmamış güzel bir benzetme yapacak ölçüde güçlü ve duygulu bir şairdir.

Aşkın gamı gerçi çekilir derd değildir.

Geldik bu cihan sahasına çekmeli naçar.

mısralarında ise, ömrünü dolduran sevgi ıstırabına karşılık, yaşamaktan duyduğu mutluluğu anlatmaktan geri kalmamıştır(136)".

Ahmed Refik, Ali Emirî için şöyle diyor: "Ali Emirî kuvvetli bir hafızaya sahipti. Binlerce beyite ulaşan

kendi gazellerini ve kasidelerini en önemsiz beyitlerine kadar ezberlemişti. Türk Şairlerine ait gazellerin çoğu ile en uzun kasideleri su gibi okuyordu. Edebiyat Tarihimizin en önemli şahsiyetlerinin hayat ve eserlerini hafızasına nakşetmişti(137)".

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal ise: "Ali Emirî'nin nazmı nesrinden daha kuvvetlidir. Nazmı da akıcı olmamakla birlikte, nesri kadar karışık ve yavan değildir. Süratli ve zorlanmadan nazım yazardı. Böyle olmasa, yüz binden ziyade dediği beyitleri nasıl kaleme alabilirdi? Şair ünvanını taşıyan kimselerden çoğu gibi, O'nun da sayıları yüz bine ulaşan manzumeleri arasında gerçek şiire pek az rastlanır. Veya hiçbiri bu özelliği taşımaz. Merhum çok yazmanın kıymetli olduğu inancında idi. Halbuki verilen eserlerin kıymeti sayısının çokluğuna değil, mısralarının güzelliğine ve gücüne bağlıdır(138)" demektedir.

Süleyman Nazif de: "Ali Emirî'nin nazımında büyük bir kabiliyeti yoktu. Büyükbabalarından Mehmed Emirî, kendisinden çok daha iyi bir şairdir. Buna karşılık, şair ve edebiyatçılarımızın hayat ve eserleri hakkında verdiği bilgiler çok faydalıdır(139)" diye yazmıştır.

Yahya Kemal'(Beyatlı) de "Ali Emirî ve Yeni Şiir" başlıklı makalesinde: "Ali Emirî'nin şiirde de çağının anlayışına dahi ulaşamadığını ve şiirde bir yenilik yaratamadığı görüşünü ileri sürmektedir(140).

Ali Emirî şiir ve edebiyat konusunda da M. Fuad Köprülü ile ilmî tartışmalara girmiştir. Köprülü'nün: "Türk Edebiyatı'nın İran Edebiyatı'ndaki Tesiri" başlıklı makalesinde yazdığı görüşlere karşı çıkararak, bu tesirin Türk Padşahları'nın, Türk Şairleri'nin İran Edebiyatı'na meyil ve rağbet ederek gelişme ve ilerlemesine buldukları katkıdan ibaret kaldığını ileri sürmüştür. Yine Köprülü'nün: "Yavuz Selim, Sadi ve Hafız'ın şiirlerini okuduğu için, maddeten fatihi olduğu İran'ın mânen e-

siri oldu görüşüne de:Bu kadar yabancı dil öğrenenlerin hiç biri esir olmuyor da,niçin 400 yıl önce Sadi'yi ve Hafız'ın Divânını okuyan Yavuz Sultan Selim esir olsun? cevabını verir.Ve bu yüzden o sıralarda okutulan ders kitaplarının "Edib Padişahlar" silsilesine Yavuz Selim'in dahil edilmeyişine karşı çıkar.Fatih,II.Bayezid ve Kanunî'nin de Farsça şiirleri,gazelleri ve hatta divânları olduğunu(141),buna karşılık;Yavuz Selim'in de Osmanlıca ve hatta Çağatayca ve Tatarca bile pek güzel şiirleri bulunduğunu,Köprülü'nün ise,bunlardan haberi olmadığını(142) yazarak,O'nu cahillikle itham eder.Fatih ve II.Bayezid'in mahlâslarının yukarıda sözü edilen ders kitaplarına yanlış yazılmış olmasından da Köprülü'yü sorumlu tutarak(143),bu sahada da eleştirici yönünü gösterir.

Sonuç olarak,yukarıda yer verdiğimiz görüşleri ve eserlerini inceleyerek değerlendirdiğimizde:Ali Emirî'nin,güçlü bir şair olmadığı görüşüne katılmak gerekir.Türk Edebiyat Tarihinde,bir şair olarak dikkati çekecek bir yer tutamamıştır.Buna karşılık,oldukça başarılı bir edebiyat tarihçisi olduğu görülür.Bu kanaatimizi güçlendiren en büyük delil ise,Tezkire-i Şuarayı Âmid adını taşıyan eseridir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

KITAPSEVERLİĞİ VE KÜTÜPHANECİLİĞİ

a-Kitaplara İlgisi ve Sevgisinin Gelişmesi:

Kitapları ve okumayı çok seven Ali Emirî,uykusunda bile,okuduğu şeyleri yüksek sesle tekrar etmesinden rahatsız oldukları için yanında kimsenin yatamadığını,bir lâmba ışığında sabahlara kadar okuduğunu yazmaktadır (144). Okuma tutkusu hakkında bizzat kendisinin yazdığı çocukluk çağına ait bir hatıra da,bize bu konuda fikir vermek açısından önemlidir:"Eskiden memleketimizde Eba Müslüm Taberî ve Vaktî tercümesi gibi kitaplar okunurdu. Bu kıymetli kitaplar ahlâka büyük ölçüde yardımcı olurlardı.Eba Müslüm Taberî 3 büyük cilt idi.En mükemmel nüshası mektepte ders arkadaşım olan Dökmecizâde Salih Efendi'nin büyükbabasinda mevcuttu.Evleri Devâ Hamamı civarında çıkma bir sokakta idi.Ben henüz 9-10 yaşlarında idim.Mektepten Salih Efendi ile birlikte çıkıp,90 yaşındaki bu ihtiyarın yanına giderek elini öper,duasını alır ve kitabı isteyip okurdum(145)"

Ali Emirî,kendisinde kitap sevgisinin nasıl geliştiğini anlatan başka bir yazısında da:"Bende kitap merakı 9 yaşında başladı.Bugün tam 60 yıldır ne gecem gece ne gündüzüm gündüzdür.Ömrümce bu merak peşinde koşturdum.Şöyle ki:Diyarbakır'da bundan 500-600 sene evvel tam bir milyon kırk bin(1.040.000) ciltlik bir kütüphane bulunduğunu,pederim ve akrabalarım,bana anlatırlardı.Çocukluk bu ya,böyle milyonluk bir kütüphane meydana getiremezsem bile,karınca kararınca hiç olmazsa 15.000-20.000 ciltlik bir kütüphane meydana getirebilirim diyerek,tam 60 yıl önce kendi kendime söz verdim.Dokuz yaşından şimdiye kadar elime geçen paranın hepsini kitap almaya ayırdım.Bundan 6 yıl önce kitaplarıma bir göz

gezdirdim,10.000 ciltten fazla olduklarını tahmin ettim(146)"

Geçmişte Diyarbakır'da bu kadar çok sayıda kitap olduğunun ileri sürülmesi epeyce mübalâğalı karşılanabilir.Buna karşılık,böyle bir kütüphanenin varlığını duyup öğrenmek,Ali Emirî'nin kitapseverliğine şüphesiz büyük ölçüde ve olumlu yönde katkıda bulunmuştur.Ali Emirî'de kitap merakı ve sevgisi uyandıran "Diyarbakır'da vaktiyle bir milyon kırk bin ciltlik büyük bir kütüphane vardı" başlıklı makalesi ekte sunulacaktır(Ek-1A,Ek-1B).

Kitabı ve okumayı bu kadar çok seven bir insan olarak,Ali Emirî'nin kitap ve okuma sevgisi hakkında yazdıkları da hayli ilginçtir:"Kitap,vatanın gelişmesini sağlayacak ruhun merkezidir.Bazı kitaplar vardır ki,ihtiyaç duyduğum anda yerinde bulamazsam neredeyse aklımı kaybedecek hale gelirim(147)".Bilhassa kıymetli kitaplara büyük önem vermiş ve bu çeşit kitapları "Nevadirü'l-Âsar" diyerek özel bir adla isimlendirmiştir.Böyle bir kitaba nasıl bir gözle baktığını ne derece değer verdiğini anlayabilmek açısından,şu sözleri bizi aydınlatıcı ve düşündürücüdür:"Bir kitap meraklısından nadir bir kitabını istemek,O'nu büyük bir felâkete uğratmaktadır(148)".Böyle bir söz ve böyle bir düşünce ancak Ali Emirî gibi ender rastlanacak bir kitap meraklısı tarafından dile getirilebilir.

Ali Emirî,kitaplara olan büyük merakını ve özlemini giderebilmek için,4-5 yıl daha memuriyet yapabileceği halde,memuriyeti bıraktığını belirtirken şöyle diyor:"İkinci Meşrutiyet'in başında 5 bin kuruş mezuliyet maşım varken,artık bir gün bile memuriyette kalmayıp sadece kitap tetkikiyle meşgul olmak için 2600 kuruşa kanaat ederek kendi isteğimle emekli olmuştum(149)".Böylece emekli olduktan sonra,Ali Emirî,artık sevgilisine

kavuşan, hasret gideren bir aşıktan farksız şekilde, kalan ömrünü kitaplarının arasında, onları inceleyerek geçirmiştir.

Ahmed Refik, Ali Emirî'nin kitaba duyduğu sevgi ve tutkuyu dile getirirken: "Emirî Efendi için hayat kitap-tan başka birşey değildi. Gayet sade yaşar kitap almak için nafakasını bile kesmekten zevk alırdı. Hangi vilâ-yete tayin edilse, oranın kütüphanelerini ziyaret eder, en kıymetli eserleri seçer istinsâh ettirirdi(150)" demektedir.

İbnü'l-Emin Mahmut Kemal, Emirî Efendi'yi: "Bilim ve tercüme-i hal sahasında yazılan kitaplara vakıf biri (151)" olarak nitelendirmektedir. Kitaplara yakınlığı ve hatt bilgisi sebebiyle Ali Emirî, yabancılardan da dikka-tini çekmiştir.

Midhat Cemal (Kuntay) ise, hem kitaplara ilgisini ifade ediyor, hem de dolayısıyla O'nun şahsiyeti hakkın-da bilgi veriyor: "35 sene evvel Sahaflarda, kitapçı dükkânında sessizce oturan bir adam görürdüm: Emirî Efendi.

Ali Emirî, kitapçı dükkânında birini bekliyormuş gibi, sokaga ait bir çehreyle otururdu. Halbuki O'nun beklediği şey dükkânın içindeydi. Kitap... Çünkü, Emirî Efendi kitapçı dükkânında saatlerce oturuyor demek, kitapçı bir gün evvel bir terekeden mutlaka bir yazma kitap aldı, demektir. Çünkü, Emirî Efendi bunu mutlaka duyardı. Ve bu yazma kitabı ucuz almayı, kitapçı ise pahalı satmayı düşünür. İkisi de hırsları belli olmasın diye karşılıklı susarlardı. Nihayet, kitapçı bir "define" bulduğunu söyleyerek, Emirî Efendi'ye bir kitap uzatırdı. Fakat Emirî Efendi "defineyi" elinin tersiyle iterdi:

-İstemem, bir eşi bizim kütüphanede var.

Kitapçı, bu cevabı Emirî Efendi'ye yakıştıramaz, meslek namına kızardı:

-Eşi kütüphanenizde varsa ne çıkar? Rıza Paşa Haz-

retlerinin kütüphanelerinde bir yazma kitaptan 3-4 nüsha bulunur.

Emirî Efendi bu defa, Rıza Paşa'nın kütüphanesine kızardı:

-Rıza Paşa'nın kütüphanesi mi? Hangi kütüphane? O, Ahmet Vefik Paşa'nın kütüphanesini aldı. Toplamadı, hazır buldu.

Bu münakaşa bir kavga sesiyle başladığı halde kavga çıkmazdı. Ve, Ali Emirî, kitapçının cehaletine, kitapçı ise, kitabı pahalı sattığı için Emirî Efendi'nin saflığına gülerdi(152)".

Ali Emirî hakkında çok değerli ve oldukça uzun bir inceleme yazısı olan Dr. Muhtar Teflikoğlu, Emirî Efendi'nin kitaplara duyduğu ilgi hakkında şunları yazıyor: "Hayatını gönlüyle ve bütün varlığıyla kitaplara vermişti. İhtiras derecesine varan tek meraklı kitapçı. Son nefesine kadar bu ihtirasla yaşamış, yoksulluklarını, kederlerini eski kitapların yıpranmış ciltlerinde, sararmış yapraklarında unutmuştur. Gezdiği dolaştığı yerlerde asgari zarurî ihtiyaçları dışında, hiç birşeye masraf etmeden, maaşından arttırdığı paralarla çok sayıda kitap almış ve son günlerine kadar da eksilmeyen bir sevgi ve şevkle kitap toplamaya devam etmiştir. O, gayretli bir şark bilgini, anlayışlı dikkatli bir kitap eksper, tam manasiyle bir bibliyofil ve en doğrusu bir bibliyomandı. Yani kitap hastası idi" dedikten sonra, şu güzel tesbit ve temennide bulunuyor: "Kitap hastalığı hastalıkların en güzelidir. Âmili ne ise, genç nesilleri onunla temas ettirmeli. Millî Kültürümüzün gönüllü muhafızları, her derecesiyle kitap sevdasına tutulanlar arasından çıkacaktır. Her kitap meraklısında (yahut hastasında) görülen tuhaf-liklardan, Emirî Efendi'nin uzak kalması mümkün müydü? Kendisi de bu halinden yakınıyor:

"Bir derde düşmüşüm ki bu âlemde hasılı

Baktıkça kendime ederim nefret-ü haya"
beytindeki mısraları değerlendirerek: Bunlar, o psikolojinin özellikleri dikkate alındığında biraz da tabii sayılmalıdır, diyerek görüş belirtiyor. Daha sonra İbnü'l-Emin Mahmut Kemal'in, Ali Emirî hakkında yazdıklarına cevap vererek: Adı deliye çıkarılan bu adamın, kitap merakından başka hangi çılgınlığı vardı?, sözleri bazan kırıcı olmuşsa, hep o kitap sevgisindedir. Bir gece bir mecliste, kitaptan söz açıldığı zaman Ali Emirî'nin, birdenbire alevlenerek, o dönemin Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi olan Mahmut Esat Efendi'ye hitaben: Ben bir Türk uşağı (alelâde bir Türk vatandaşı) olduğum halde, birbirinden nefis binlerce kitabım var. Sen, muazzam koca bir kadiasker (kaymakam) olduğun halde kaç kitabın var be adam?, diyerek bağırması ve sonra da, Mahmut Esat Efendi'nin elini öpüp, kusurunun affını dilemesi gibi haller, başka nasıl yorumlanabilir? (153)".

Muzâffer Esen ise, Ali Emirî'nin kitap merakı ile ilgili şu bilgileri veriyor: "Çeşitli meraklarına kitap biriktirme merakı eklendi. Kendisine ait kitap sandıklarının sayısı gün geçtikçe arttı. 1897' (H. 1313) de Leskovik Muhasebeciliğinden İstanbul'a döndüğünde, bu sandıkların sayısı 19'u bulmuştu. Emirî Efendi'de kitap merakı o kadar ileri dereceye ulaşmıştı ki, parasıyla alamadığı kitapları, binbir rica ve yalvarmak suretiyle ödünç alır çok kısa sürede istinsâh ettirir veya istinsâh ederdi. Yanya'da bulduğu Arapça bir kitabın ikinci cildinin San'a da bir zatta olduğunu öğrenince bu cildi de ele geçirmeye çalıştı. Satın alamayınca, istinsâh etmek üzere Yemen'de bir memuriyet istedi. Fakat, o sırada sahibi kitabı satmayı kabul ettiğinden, tayin edildiği Yemen'e gitmekten vazgeçti. Millete yadigâr bıraktığı Millet Kütüphanesi'nde el yazısı ile istinsâh edilmiş 721 adet kitap bulunması bu ihtirasını gayet açık şekilde göster-

mektedir(154)".

Bu konuda son sözü Ali Emirî'ye bırakıyoruz: "Şayet bir meslek sahibi olmayı düşünseydim, şüphesiz kitapçı olurdum(155)" sözleriyle, kitap sevgisini şüphe götürmez biçimde ifade etmiştir. Kitap tutkusunu, kendisine "Unutulmayacak İnsanlarımız Arasında" yer verdirecek şekilde şöylece dile getirmiştir:

"Sine-i şevkimde bir hırz-ı mübinimdir kitab
Dide-i endişede nur-ı yakınimdir kitab

Kiblegâhım, merci-i feyz-i necatım, rehberim
Dest-igirim, mürşid-i hikmet-karınimdir kitab

Yadigârıdır birer şems-i zekânın her biri
Nûrdan bir âlem-i feyz-i aferinimdir kitab

Bir mutelsem kenz-i lâyufnasidir endişemin
Şeb-çerağım, gevherim, dürr-i şeminimdir kitab

Gülistanımdır, gül-ü neşükeftedir mânaları
Bir meserretgâh-ı vicdan-ı hazinimdir kitab

Sümbülistandır hutut-ı nevbenevdir sümbüli
Bir teferrücgâh-ı tâb-ı şevk-binimdir kitab

Aşıkân maşuku gûna gûna rabt-ı kalb eder
Ehl-i aşkım ben de maşuk-u güzünimdir kitab

Dilber-i nevhatta bakmam var iken hatt-ı sûtur
Yâr-i canımdır, habib-i nâzeninimdir kitab

Âlemin mâzideki ahval-i gûna gûnunu

Keşf için muciznûma bir dur-binimdir kitab

Hîr ile gilmane benzer anda mazmun-u meâl
Hoş geçer ömrüm benim huld-i berinimdir kitab

Andadır esrar-ı Kur'an, andadır feyz-i hâdis
Arş-ı dilde levh-i mahfuz-u yakınimdir kitab

Hikmet anda, mârifet anda, hakikat andadır

Hasılı : Sermaye-i dünya-vü dinimdir kitab

Hâlik'a hamd-ü senâ olsun Emirî ruz-ü şeb

Kurretü'l-âyn-ı hayatım, hem-nişinimdir kitab(156)¶.

b-Kütüphaneciliği:

Bir ömrü dolduracak kadar güçlü olan bu kitap sevgisi Ali Emirî'ye, başta dostları olmak üzere çok şey kaybettirmiş, fakat milletimize çok zengin bir kütüphane, baha biçilmez bir hazine kazandırmıştır. Ali Emirî bu konuda: "Ve zaten başındanberi millet için vakfettiğim bu kitapları halkın faydasına arz etmeyi kararlaştırdım(157)" demektedir. Nihayet, yaşadığı sürece nice maddî ve manevî sıkıntılar karşılığı biriktirdiği 15000 kadar kitabı İstanbul Fatih'de, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi Medresesi'nde kurduğu kütüphaneye vakfetmiştir. Yukarıda belirttiğimiz düşüncesine uygun olarak Millet Kütüphanesi (M.K.) adını verdiği ve sonraları diğer bazı vakıf kütüphanelerinin de oraya taşınması ile kitap sayısı artan bu kütüphanede Ali Emirî Efendi ölünceye kadar "Kütüphane Nâzırı" olarak, "Hafız-ı Kütüp değil" sevgililerinin başında bulundu. Bazı nadide kitapların daha iyi muhafazası maksadiyle Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin, kalın kristal aynaların sırlarını kazıtarak camekânlar yaptırdığı bu kütüphanede neler yoktu? Türk-İslâm Dünyasının dil, edebiyat, tarih, fikir ve sanat ürünleri... Kıymetli eski metinler, nadir nüshalar... Bunlar arasında az da olsa batı edebiyatının vesika değerini taşıyan orijinal eserleri de mevcuttur. Molière'in el yazıları gibi... Ali Emirî, kütüphanede umumiyetle kapıdan girince sağdaki büyük odada oturur, genellikle içeriye biri girdiği zaman ayağa kalkmaz, o oturduktan sonra "safa geldiniz" diye ayağa kalkardı(158)".

Ali Emirî'nin bir başka yönü de, bu kitapları sadece kolleksiyon yapmak veya sayılarını çoğaltmak gayesi ile toplamamış olmasıdır. İhtiyaç duyarak bilgi edinmek gayesiyle eksik veya yanlış bilinen bir konuyu aydınlatmak üzere değerini bildiği kitapları toplamıştır.

Daha önemlisi bu kitapları sadece memleket için,millette faydalı olmak gayesi ile toplamış olmasıdır.Nitekim, Birinci Dünya Savaşı sonunda İstanbul'un işgali üzerine,işgalci kuvvet komutanları el koyabilir düşüncesiyle devlete vakfettiği ve idare ettiği Millet Kütüphanesindeki kitapları Anadolu'ya taşımak istedi.Yoğun bir faaliyet sonucu vakfiyeyi değiştirdi.M.Kemal Atatürk ile haberleşti.Birbirinin belki yüzünü görmemiş bu iki insan arasında samimi bir anlayış var gibiydi.Onun için M.Kemal bu teklifi iyi karşıladı.Hatta İstanbul'da 29 liralık emekli maaşı ile yaşamaya çalışan Ali Emiri'ye 4000 Türk Lirası göndermiştir(159)".

SONUÇ:

ALİ EMİRÎ EFENDİ 'NİN TÜRK BİLİM VE KÜLTÜRÜNE
KATKILARI:

Ali Emirî, Osmanlı Tarihi, edebiyat tarihi ve birçok konuda çok şey okuduğundan, bu konulara ait bilgisi de fazlaydı. Fakat, bilgisini ilmî bir tasnife tâbi tutmamış, hatta döküman olarak da geniş ölçüde yayınlamamıştır. İlmî, edebî ve tarihî sohbetleriyle yazılarında ve vesika tetkiki sahasında şüpheli olan, cevaplandırılmayan birçok konu hakkında tatmin edici, ikna edici cevaplar vererek bu konuları şüpheli olmaktan çıkarmıştır. Midhat Cemal, Ali Emirî'nin bu özelliğini şöyle anlatıyor: "... Elinde pertesizle Sahaf Çarşısında, Nedim'in kabrini arayan Ali Emirî Efendi (Fatih'deki kütüphanenin sahibi) ... Bu odada mühim ilim vak'aları olurdu: Ali Emirî Efendi bir yazma kitapta, bir sineğin bir damla münasebetsizliğini diliyle ıslatıp eliyle silerek, Revan Sekarı'nın Revan Seferi olduğunu bu odada keşfederdi (160)".

Bunun yanında Ali Emirî, bilgi edindiği bütün me hazları, kendisinden sonra bu konularda çalışacak insanların yararlanmasına açık bırakmıştır. Kendisi de bu düşüncesini dile getirmiştir: "Benim 50 seneden beridir çalıştığım ve aldığım kitaplar, bilim ve sanat hususunda Osmanlıların büyüklüğünü açıklamak içindir. Eğer benden sonra da korunabilirse, yeni neslin başvuracağı pek kıymetli bir yadigâr olacaktır (161)".

Kültürümüze bizzat yazdığı eserlerle de hizmet etmiş olan Ali Emirî, ayrıca kütüphanesindeki bazı kıymetli yazmalara haşiyeler ekleyip, "Nevadirü'l-Eslâf" ismini verdiği bir seride yayınladı. Bu seride yayınladığı Âsafnâme, Cam-ı Cem-Âyin, Çin Seyahatnâmesi, Mardin Mülûku Artukiyye Tarihi v.b. kitaplara yenilerini eklemek

istiyordu. Fakat muvaffak olamadı(162)".

Ali Emirî, resmen görevlendirildiği Millî Tettebbular Encümeni, Tasnif-i Vesaik-i Tarihiyye Encümeni Başkanlığı ile Tarih-i Osmanî Encümeni Âzalıklarında bulundu. Kısa bir zaman için Selçuklular'ın merkezi Cend Şehrine kadar giderek, çok değerli eserler ve vesikalar topladı(163).

Ali Emirî, encümen âzalıkları sırasında birlikte çalıştığı kimselerin, kutsal bilinen değerlere karşı saygı göstermemelerinden doğan şiddetli tepki sebebiyle, düşündüğü eserleri vermeyi gerçekleştiremedi(164). Bazı kimselerin Osmanlı Tarihi yazmak şöyle dursun, 240 bin kuruş dolayında maaş aldıkları halde, 10 yılda 400-500 kitabın fihristini düzenleyecek yeteneği bile gösteremediklerini, önemli bazı evrak, resim ve kitapları koruyamadıklarını, böyle cahillerin bir de Osmanlı Tarihi yazmaya kalkmış olsalar memleketin tarih ve edebiyatını da perişan hale getirmiş olacaklarını (165)" söylüyor. Başka bir yerde de: Osmanlı Tarih Encümeni ile Âsarı İslâmiye ve Milliye Tettebbuu Encümeni Riyasetinden kısa zaman içinde çekilmek zorunda bırakılışının sebebini şiirsel bir şekilde dile getirmiştir:

"Bir cem-î gördüm ki hikâyetleri perişan

Ne devamdan anda eser var

Ne gayretten anda nişan.

Onun için iki encümenden de çekilmeğe mecbur oldum(166)".

Ali Emirî, yaklaşık 8 asır önce Diyarbakır'daki Artukoğlu Sarayı'nda derin kuyulardan su çıkaran makineler, çarklı saatler ve robot makineler gibi hükümdarın hizmetinde kullanılan âletler hakkında bilgi veren, Abdü'l-Âziz Rezaz Cizrî'nin yazmış olduğu "Kitabü'l-Cami Beyne'l-İlm'ü V'el-Âmelü'n-Nâfi Fi Sinaatü'l-Hiyel" isimindeki Sibernetik ilmiyle ilgili kitabını ilim dünyasına ilk kez tanıtan kişi olmuştur(167). İlim âleminin dikkatine ilk kez kendisinin sunduğu hizmetlerden biri

de Fatih Sultan Mehmed'in "Avni" mahlâsı ile yazdığı divânı bulması ve tanıtmasıdır. Ali Emirî bu konuda: "Divân-ı Hümayun Fatih hakkında Âşık Çelebi'nin "Meşair-i Eş'âr'ında", Avni tahlis ediniş mükemmel gazeller, müretteb kasideler ve kıt'alar demişlerdir, ibaresi yazılıdır(168)" diye yazarak, bilgi vermektedir.

Avrupalıların ve bilhassa kilise mensuplarının övünerek iddia ettikleri: "Müslümanlar, birçok cami kubbe inşâ ettiklerihâlde, Ayasofya'nın kubbesinden daha geniş çaplı ve daha yüksek kubbeli bir cami inşâsına gerçekleştiremediler" sözlerinden derin üzüntü duyan Ali Emirî, araştırmaya girişerek, Mimar Sinan'ın Edirne'de inşâ ettiği Selimiye Camii kubbesinin, Ayasofya'nın kubbesinden daha geniş ve daha yüksek olduğunu irtifâ ve mukantarât bilgisi ile ölçerek tesbit etmiş, hristiyanların bu iddialarının gerçeğe uymadığını ispatlayarak bütün dünyaya ilân etmiştir(169).

Ali Emirî, Kırşehir Muhasebeciliğinde bulunduğu sırada Hacı Bektaş'ı Veli hakkında araştırmalarda bulundu. Vakıfnâmeleri inceledi, dergâhı ziyaret etti. Türbenin perişan görünüşüne dayanamayarak tamir ettirdi. Türbenin önündeki "Kırklar Meydanı'nı" tevsi etti. Çeşmelerin ıslahına çalıştı. Çevredeki halk ve türbedeki dervişler bu hizmete gönüllü katıldılar. Gerekli diğer masrafları da Ali Emirî kesesinden ödedi. Dergâh'ın kapısında halen asılı duran tamir kitabesine de, bizzat kendisi şunları yazdı:

"Geldi uçler yazdı tarihi eyleyüb hamd-ı hâmid,
Dilkûşa oldu mekân-ı Hacı Bektaş-ı Veli. Sene:
1311(170)".

Ali Emirî'nin, Osmanlı Vilâyat-ı Şarkiyesi adındaki eserinde, "Vilâyat-ı Sitte" konusunda, Ermeni iddialarının yersizliği ve geçersizliği hususunda verdiği bilgiler halen gündemde bulunan bu konu hakkındaki ger-

çeklerin aydınlatılması açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Ali Emirî, İstanbul'da geçirdiği ömrünün son yıllarında Vakıflar Nezareti'ne uzun vicdannâmeler ve şikâyetnâmeler yazarak, birer kültür âbidesi olan tarihî yapıların bakımsızlık ve ihmalini kamuoyu adına dile getirmiştir. Yazmış olduğu vicdannâmelerden biri şöyledir: "İstanbul'un en kalabalık yerlerinden Divânyolu'na da herkesin gözü önündeki Köprülü Mehmet Paşa Kütüphanesi tam üç yıldır kapalı ve önüne bir iskele kurulmuş vaziyette bekliyor. Bir iki ayda tamiri mümkün olan bir şey üç yıl sürer mi? Öyle zengin bir kütüphane üç sene kapalı bırakılır mı? Dün bu kütüphaneye girmek istedim. Kapısı önündeki iskemlede oturan bir çocuk: "Bu kütüphaneye çevresinde koyunumuzu otlatıyoruz. Kimseyi içeri bırakmam, dedi. Bir çocuk, kendi koyununun muhafazasına çalışıyor da, biz geçmişimizin, ecdadımızın dünyada eşine az rastlanan bu büyük ve faydalı eserlerini muhafazaya çalışmak şöyle dursun, vakıf memuriyetlerinin başına muktedir bir nâzır bile oturtamıyoruz. Ey Allah'ım bu ne haldir?(171)".

Bir başka vicdannâmede ise: "Mekteplerin tatil zamanı kahvehaneleri, çayhaneleri hıncanınç görürüm. Şiphe yok ki bunların pek çoğu muallimler ve bazı sarıklı hoca efendilerildi. Mekteplerimiz, müderrislerimiz ve kütüphanelerimiz bomboş durmakta iken, bunların sokaklarda böyle sefilâne şekilde süründüklerini gördükçe, beni böyle yaratmadığı için Hakk'a şükrederdim. İşte, işimizin başı buradan bozuluyor. Geceleri sarhoş olarak kahvehanelerde, sokaklarda dolaşanlar da var. Acaba, Maarif Nezareti'nin nizamnâmesi yok mudur? Bu ne haldir? Payitaht, taşralara iyi örnek olacağına, bunun tam aksi görülüyor. Müslüman olmayan bir din adamı veya bir muallimin kahvehanelere devam ettiği görülüyor mu? Üzülerek be-

lirtmek gerekir ki, bu işe önem veren ve ilgilenen yok (172)" diyerek, kültür hayatımızı bugün de her yönü ile alâkadar eden önemli bir konuyu dile getirmiştir.

Ali Emirî, Başbakanlık Arşiv Dairesi Tasnif Komisyonu'nda bulunduğu sırada, binlerce vesikayı tasnif ederek, "Ali Emirî Tasnifi"ni meydana getirdi (173).

Ali Emirî'nin Türklüğe en büyük hizmetlerinden biri, bilindiği kadarıyla, dünyada bir nüshası kalmış olan Kaşgarlı Mahmud'un, Divân-ı Lügat-it Türk isimli eserini bulup satın alarak neşrettirmesi, Türk ve dünya bilim ve fikir âleminin istifadesine sunmasıdır. Ali Emirî toplam 33 Reşat Altını (bu günkü karşılığı 4,5-5 milyon lira) ödeyerek aldığı bu kitabı (174) Macar İlim Akademisi, Osmanlı Tarih Encümeni Âzalarından İskender Bey vasıtasıyla 10 bin altın (bu günkü değeri yaklaşık 1,4-1,5 milyar) liraya almak istediği halde, satmamıştır (175). Kitabın tâbı karşılığında Talât Paşa'nın, kendisine gönderdiği 300 altını da (bu günkü değeri yaklaşık 45-50 milyon lira): "Böyle küçük bir millî hizmet karşılığı para almak vicdanıma ağır gelir. Siz, bu parayı yardıma muhtaç ailelere Divân-ı Lügat-it Türk sadakası olarak dağıtın (176)" diyerek almamıştır. Bütün bu değerleri topladığımızda 1,5 milyar liranın üstünde bir miktara ulaşan bu paraya, acaba aramızdan böyle sırt çevirebilecek kaç kişi çıkar?

Ali Emirî, Divân-ı Lügat-it Türk'ü nasıl satın aldığı anlatıldığı bir yazısında: Burhan Bey'in, kitabı evine getirdiğini ve orada satın aldığını yazıyor (177 - Ek-3)". Kilisli Rifat Bilge ise: "Divân-ı Lügat-it Türk ve Emirî Efendi" başlıklı makalesinde Ali Emirî'nin; bu kitabı Burhan Bey'in Sahaflar Çarşısı'ndaki dükkânından satın aldığını anlattığını (178), yazıyor. Herkes tarafından okunup, bilinmesi gereken bu güzel makaleyi de olduğu gibi vermeyi uygun görüyoruz (179 - Ek-4)".

Ali Emirî'nin, bir başka önemli ve büyük hizmeti de, Millet Kütüphanesi'nin kuruluşunu gerçekleştirmiş olmasıdır. Bu kütüphaneyi kurmadan önce Fransızlar, kitaplarını 30 bin İngiliz lirasına satın almak istemişler, tekliflerini daha cazip hale getirmek için de Paris'de, kendisi adına kurulacak bir kütüphanede yüksek bir maaşla hayatı boyunca kitaplarının başında "Hafız-ı Kütüp" olarak kalabileceğini, emrine Bolu'lu bir aşçı ile yetecek sayıda müslüman hizmetkâr vermeyi kabul ettiklerini bildirmişlerdi. Emirî Efendi'nin bu teklife cevabı şöyledir: "Ben, bu kitapları devletimin verdiği maaşla topladım. Öldüğüm zaman milletime kalması için... Bir daha böyle bir teklifle gelirsiniz sizi kovarım(180)". O'nu şu satırdakilerden daha iyi anlatmak mümkün mü?

MİLLET KÜTÜPHANESİNDEKİ YAZMA VE BASMA KİTAPLARIN BÖLÜMLERİNE GÖRE SAYISINI GÖSTERİR LİSTE:

<u>Arapça</u>	<u>Yazma</u>	<u>Basma</u>	<u>Toplam</u>
Feyzullah Efendi Bölümü	2162	4	2166
Ali Emirî Efendi Bölümü	1413	3341	4754
<u>Farsça</u>			
Ali Emirî Efendi Bölümü	486	626	1112
<u>Türkçe</u>			
Ali Emirî Efendi Bölümü	2515	8160	10675
Toplam	6576	12131	18707

SONUÇ OLARAK: Tarih yalnız askerî ve siyasî olayları ve bu olaylarla ilgili kişileri değil, sosyal kültürel olayları ve kültür yapısının temelini hazırlayan, toplumu bu açıdan yönlendirerek yücelten kişileri de kendine mal etmiştir. Etmelidir. İşte, bu ikinci özelli-

ğe sahip biri olan Ali Emirî'yi, bu yazıda daha iyi tanıtmaya ve lâayık olduğu yeri ve değeri bulmasına yardımcı olmaya çalıştık. Takdir, şüphesiz okuyanlara ait olacaktır.

D İ P N O T L A R I :

- 1-TEVFIKOĞLU, MUHTAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü S.88,
s.247-248
- 2-ESEN, MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi,
C.II, s.660
- 3-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.2-3
- 4-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.25, s.614
- 5-ESEN, MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi,
C.II, s.660
- TAYŞI, M.SERHAN-Ali Emirî Efendi'nin Hayatı ve Eserle-
ri-T.D.A. S.46, s.163
- ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.65
- 6-ESEN, MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi,
C.II, s.660
- 7-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.303
- 8-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.303
- 9-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.21, s.504
- 10-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.65
- 11-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.66
- 12-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.66
- 13-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.65
- 14-ESEN, MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi,
C.II, s.660
- 15-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.310
- 16-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.67

- 17-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.67
18-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.70
19-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.14,s.259
20-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19,s.445
21-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19,s.446
22-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19,s.447
23-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.70
24-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.70-74
25-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.22
26-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.23
27-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.26
28-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.30,s.869
29-Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defteri-Ali
Emirî Efendi'nin Tercüme-i Hali. s.659
30-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.30,s.900
31-Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defteri-Ali
Emirî Efendi'nin Tercüme-i Hali. s.659
32-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.14
33-Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defteri-Ali
Emirî Efendi'nin Tercüme-i Hali. s.659
34-Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defteri-Ali
Emirî Efendi'nin Tercüme-i Hali. s.659
35-Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defteri-Ali
Emirî Efendi'nin Tercüme-i Hali. s.660
36-ESEN,MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si,C.II,s.660
37-Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defteri-Ali
Emirî Efendi'nin Tercüme-i Hali. s.660-661

- 38-ESEN, MU ZAFFER- Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si, C.II, s.660-661
- 39-Başbakanlık Arşivi Memur Sicil Ahval Defteri-Ali
Emirî Efendi'nin Tercüme-i Hali. s.660
- 40-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19, s.445
- 41-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.21, s.503
- 42-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.27, s.757
- 43-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.27, s.757
- 44-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.21, s.505
- 45-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.21, s.505
- 46-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.308
- 47-TEVFİKOĞLU MUHTAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü
S.88, s.246
- 48-ESEN, MU ZAFFER- Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si, C.II, s.662
- 49-AHMED REFİK-Vefiyat: Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1(78),
s.51
- 50-ESEN, MU ZAFFER- Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si, C.II, s.662
- 51-BABİNGER, FRANZ-Ali Emirî-O.T.Y.E. s.439
- 52-TAYŞI, M.SERHAN-Ali Emirî Efendi'nin Hayatı ve Eser-
leri-T.D.A. S.46, s.167
- 53-ESEN, MU ZAFFER- Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si, C.II, s.662
- 54-TAYŞI, M.SERHAN-Ali Emirî Efendi'nin Hayatı v Eser-
leri-T.D.A. S.46, s.167
- 55-TAYŞI, M.SERHAN-Ali Emirî Efendi'nin Hayatı ve Eser-
leri-T.D.A. S.46, s.167

- 56-BEYATLI, Y. KEMAL-Ali Emirî'ye gazel-Eski Şirin Rüz-
gâriyle. s.60
- 57-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1(78),
s.47
- 58-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.303
- 59-ESEN, MU ZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si, C.II, s.661
- 60-ESEN, MU ZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si, C.II, s.661
- 61-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.310
- 62-ALİ EMİRİ-O.T.E.M. S.3, s.56
- 63-ALİ EMİRİ-O.T.E.M. S.4, s.79
- 64-ALİ EMİRİ-O.T.E.M. S.3, s.57
- 65-BABİNGER, FRANZ-Ali Emirî-O.T.Y.E. s.438
- 66-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1(78),
s.51
- 67-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL -Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.301
- 68-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.302
- 69-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.304
- 70-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.305
- 71-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II, s.306

- 72-ALİ EMİRÎ-O.T .E.M. S.17,s.363-368
- 73-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.3,s.47
- 74-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.3,s.42
- 75-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.4
- 76-İNAL,İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II,s.309
- 77-İNAL,İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II,s.309-310
- 78-T EVFİKOĞIU ,MUHTAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü
S.88,s.250
- 79-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.6
- 80-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.6
- 81-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.66
- 82-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.65
- 83-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.4,s.79
- 84-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.2
- 85-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.27,s.715
- 86-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.2
- 87-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.2
- 88-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.2
- 89-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.27,s.716
- 90-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.6
- 91-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.2
- 92-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.3
- 93-ALİ EMİRÎ-İzhar-ı Hakikat,s.19
- 94-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.25,s.614

- 95-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.14,s.259
- 96-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.25,s.614
- 97-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.27,716
- 98-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.8
- 99-TOGAN,Z.VELİDÎ-Tarihte Usûl. s.57
- 100-BABİNGER,FRANZ-Ali Emirî-O.T.Y.E. s.438
- 101-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.2,s.27
- 102-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1(78),
s.47
- 103-İNAL,İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II,s.301
- 104-İNAL,İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş.
Cüz II,s.310
- 105-ESEN,MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedi-
si,C.II,s.659
- 106-ÜLKÜTAŞIR,M.ŞAKİR-Büyük Türk Dilcisi Kaşgarlı Mah-
mut. s.120
- 107-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.5
- 108-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.5
- 109-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.2,s.22
- 110-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.12,s.214
- 111-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.27,s.716
- 112-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19,s.419
- 113-BERKTAY,HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü
s.28
- 114-BERKTAY,HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü
s.29
- 115-BERKTAY,HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü
s.37

- 116-BERKTAY, HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprü-
lü. s.30
- 117-BERKTAY, HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprü-
lü. s.45
- 118-BERKTAY, HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprü-
lü. s.38
- 119-BERKTAY, HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprü-
lü. s.48
- 120-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19,s.443
- 121-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.2,s.43
- 122-BERKTAY, HALİL-Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprü-
lü. s.25
- 123-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.1,s.2
- 124-AHMED REFIK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1
(78),s.50
- 125-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.19
- 126-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.21
- 127-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.22
- 128-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.25-29
- 129-ESEN,MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklope-
disi,C.II,s.662
- 130-M.KEMAL (ATATÜRK)-Nutuk. C.I,s.248
-BAYKAL,B.SITKI-Heyet-i Temsiliye Kararları. s.30
- 131-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.67
- 132-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.68-70
- 133-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.77
- 134-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.96-97
- 135-BEYSANOĞLU,ŞEVKET-Emirî Efendi-Diyarbakırlı İlim
Fikir ve Sanat Adamları.C.II,s.147-148

- 136-ESEN, MU ZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi, C.II, s.662
- 137-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1 (78), s.47-48
- 138-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş. Cüz II, s.309
- 139-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş. Cüz II, s.310
- 140-BEYATLI, Y.KEMAL-Ali Emirî ve Yeni Şiir-Edebiyata Dair. s.32-33
- 141-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.2, s.23
- 142-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.2, s.31
- 143-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.2, s.23
- 144-ALİ EMİRÎ-T.S.A. s.66
- 145-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.25, s.614
- 146-ALİ EMİRÎ-T.E.M. S.2, s.21
- 147-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.23, s.563
- 148-ALİ EMİRÎ-İzhar-ı Hakikat. s.18
- 149-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19, s.444
- 150-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1 (78), s.47
- 151-İNAL, İBNÜ'L-EMİN MAHMUT KEMAL-Emirî Efendi-S.A.T.Ş. Cüz II, s.301
- 152-TEVFİKOĞLU, MU HEMAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü S.88, s.248-249
- 153-TEVFİKOĞLU, MU HEMAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü S.88, s.248-251

- 154-ESEN, MU ZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi, C.II, s.660
-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1 (78), s.49
- 155-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.25, s.614
- 156-ALİ EMİRÎ-T.Ş.A. s.97-98
- 157-ALİ EMİRÎ-T.E.M. S.2, s.21
- 158-TEV FİKOĞDU, MU HTAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü S.88, s.251
- 159-ESEN, MU ZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi, C.II, s.661-662
- 160-MİDHAT CEMAL-Mehmed Âkif, s.5-7
- 161-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.23, s.564
- 162-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.25, s.643
-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1 (78), s.47-48
- 163-AHMED REFİK-Vefiyat:Ali Emirî Efendi-T.T.E.M. S.1 (78), s.49
- 164-ESEN, MU ZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi, C.II, s.661
- 165-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.12, s.215
- 166-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.28, s.769
- 167-ALİ EMİRÎ-O.V.Ş. s.55
- 168-ALİ EMİRÎ-Cevahirü'l-Mülûk, s.28
- 169-ALİ EMİRÎ-T.E.M. S.4, s.77-78
- 170-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.20, s.472-473
- 171-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.21, s.493
- 172-ALİ EMİRÎ-O.T.E.M. S.19, s.448

- 173-TAYŞI, M. SERHAN-Ali Emirî Efendi'nin Hayatı ve Eserleri-T.D.A. S.46,s.165
- 174-ESEN, MUZAFFER-Ali Emirî Efendi-İstanbul Ansiklopedisi, C.II, s.661
- 175-ALİ EMİRÎ-T.E.M. S.3, s.58
- 176-TEVFİKOĞLU, MUHTAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü S.88, s.262
- 177-ALİ EMİRÎ-T.E.M. S.3, s.56-58
- 178-TEVFİKOĞLU, MUHTAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü S.88, s.253-270
- 179-KİLİSLİ RİFAT BİLGE-D.L.T.ve Emirî Efendi-Yeni Sabah 30 Eylül, 4, 7, 11, 14, 18 ekim 1945
- 180-TEVFİKOĞLU, MUHTAR-Ali Emirî Efendi-Türk Kültürü S.88, s.252

BİBLİYOGRAFYA:

- Ahmed Refik."Vefiyat:Ali Emirî Efendi",T.T.E.M., S.1
(78),İstanbul,1340
- Ali Emirî.Amid Mecmuası,S.1-5,Diyarbakır,1324
- " " İzhar-ı Hakikat,Dersaadet,1334
- " " O.T.E.M.,S.1-31,İstanbul,1334-1336
- " " Osmanlı Vilâyat-ı Şarkiyyesi,Dersaadet,1918
- " " Tarih ve Edebiyat Mecmuası,S.2-5,İstanbul,1341
- " " Tezkire-i Suarayı Amid,Matbaa-i Amidî,1327
- Atatürk,M.Kemal.Nutuk,M.E.B.,İstanbul,1982
- Atalay,Besim.Divân-ı Lügat-it Türk Tercümesi,C.1,Ank.1939
- Babinger,Franz.O.T.Y.E.,(çev.Coşkun Üçok),K.B.,Ank.1982
- Başbakanlık Arşivi Mümür Sicil-Ahval Defteri
- Baykal,B.Sıtkı.Heyet-i Temsiliye Kararları,T.T.K.,Ank.
1974
- Berktaş,Halil.Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü,
İstanbul,1983
- Beyatlı,Y.Kemal.Edebiyata Dair,İstanbul,1971
- " " Eski Şiirin Rüzgâriyle,İstanbul,1987
- Beysanoğlu,Şevket.Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları,
C.II,İstanbul,1959
- Bilge,Rifat(Kilisli)."Bildiklerim",Yeni Sabah Gazetesi,
30 Eylül-4,7,11,14,18 Ekim 1945
- Esen,Muzaffer."Ali Emirî Efendi",İstanbul Ansiklopedisi,
C.II,İstanbul,1960
- İnal,İbnü'l-Emin Mahmut Kemal."Emirî Efendi",S.A.T.Ş.,
Cüz II,İstanbul,1969
- Kuntay,M.Cemal.Mehmed Âkif,İstanbul,1939
- Tayşi,M.Serhan."Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ve Feyziy-
ye Medresesi",T.D.A.Enstitüsü Dergisi,S.23,İstanbul,
1983
- Tayşi,M.Serhan."Ali Emirî Efendi'nin Hayatı ve Eserleri",
T.D.A.Enstitüsü Dergisi,S.46,İstanbul,1987

Timurtaş, F. Kadri., "Millet Kütüphanesi'nin Kurucusu Ali Emiri Efendi", Tercüman Gazetesi, 31 Ocak 1974

Ülkütaşır, M. Şakir., Büyük Türk Dilcisi Kaşgarlı Mahmut, İstanbul, 1946

LÜGATÇE:

- Âlet ilimleri: Belâgat (teşbih, istiâre, mecaz ve kinaye), gramer, maânî, (sözün hale uygunluğu, lügat ve sentaks), mantık gibi bilgilere verilen genel isim olup, bunlar daha yüksek bilgileri edinmeye yarar.
- Âvamil : Arapçada kelime sonlarının okunuşuna tesir eden hususları anlatan gramer bahsi.
- Ekmel : Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud el-Bâberti' (Ölümü 1384)nin, Burhaneddin Ali'ye ait tatbiki fıkıh (füru'u) hakkında yazdığı Hidayetü'l-Mübtedî adlı eserine yazdığı "el-inâye" ismini taşıyan ve Osmanlı Medreselerinde el üstünde tutulan şerh kitabıdır.
- Emsile : Arapçada fiil çekimlerini gösteren risale.
- Fenârî : Büyük Türk Âlimi Mevlâna Şemsüddin Fenârî'nin, Fusûlü'l-Bedâyi Fi Usûli's-Şerâyî adlı eseri. söz konusu olup, yazar çeşitli eserlerden yararlanarak 30 yılda yazmıştır. Burada Fenârî'den kasıt İsağocî olmalıdır.
- Gülistan : İranlı meşhur şair Sadi'nin eseri.
- Hatt dersleri: Eski yazıyı güzel yazma dersleri.
- İrtifâ : Yükseklik ve yüksekliği ölçme ile ilgili bilim dalı.
- İsağocî : Mantıktan, kitab-ı Furfurius'un (porphyrios) muhtasarı, tasavvuratın başlangıcı olan beşli külliyyat (külliyyat-ı hams) bahisleri. İsağocî önce bu bahislerin ismi olduğu halde, sonraları bütün mantığı kapsamıştır.
- İzhâr : Arapça gramer.

- Kadî Mîr** :Hüseyin Kadî Mîr adındaki islâm bilgini-
ninin "Hidâye" adındaki kitaba yazdığı
bir şerh olup, "Kadî Mîr" diye tanınmış
çok ünlü bir eserdir.
- Kâfiye** :İbn Hâcib'in Arap gramerine ait meşhur
eseri.
- Kaside-i Bürde** :a)Kâ'b İbn Zuheyr'in Hz.Peygamber için
yazdığı 57 beyitlik kaside.
b)Mısırlı İmam el-Bûsirî'nin Hz.Peygam-
ber için yazdığı 160 beyit,10 bölümlük
kaside.
- Kaside-i Emâlî** :İslâm âkidesini mansum bir şekilde yazan
67 beyitlik âkide kitabıdır.
- Muhtasar-ı maânî**:Sadüddin Teftazanî'nin Telhisü'l-Mif-
tah şerhine verilen isim.
- Mukantarât** :Kemer ve kubbe biçiminde olan yapılar
ve bunların yapımı ile ilgili bilim.
- Şerh-i âkaid** :Matematik ve mantık âlimi Gelenbevî İs-
maâ Gelenbevî mail Efendi'nin (1730-1790) inançlar
hakkında yazdığı şerh.
- Tasdikât** :Aristo mantığının bir bölümü.
- Tasavvurat** :Aristo mantığının bir bölümü.
- Üsturlâb** :Yıldızların hareketini ve yeryüzünden
yüksekliğini incelemek ve ölçmek için
kullanılan âlet.

Lügatçe için yararlanılan kaynaklar:

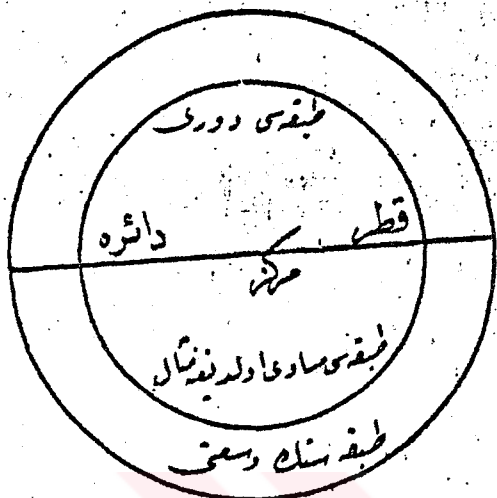
- a)Cevdet Paşa-Tezâkir.(Yayına hazırlayan Prof.Ça-
vid Baysu).T.T.K. Ankara-1986 s.288-306
b)Kâtip Çelebi-Mizanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ahakk.
Tercüman 1001 Temel Eser İstanbul-1980

ALI EMIRI (1857-1924):

سلطان سلیم قہسنگ دوزخ نامی

آبا صوفیہ قہسنگ دوزخ نامی

یونٹکار طوفانی قہسنگ دوزخ نامی کی مہموت اہم شدہ۔
 قہسنگ دوزخ نامی کی مہموت اہم شدہ۔
 دیلر ایلہ تعمیر و قلم ایلہ تحریر اولیہ و ثانیہ۔
 مابعدی وار۔

DİYARBAKIR ŞEHRİNDE VAKTIYLA BİR MİLYON KIRK BİN CİLTLİK BÜYÜK BİR KÜTÜPHANE VARDI (Ek-3):

İşte benim, tâ çocukluğumdan beri varımı-yoğumu kitap uğruna sarf ettiren şu bir milyon kırk bin (1.040.000) ciltlik kütüphaneyi mümkün mertebe canlandırma hevesidir. Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin, bana bu konuda yazdığı not, 60 yıllık arzûve hasretimi galeyana getirmişti. Armağan edeceğim kitap sayısını şimdilik 100 bin cilde tamamlamak ve ayrıca 100 bin ciltlik yabancı dilde yazılmış bir kütüphane teşkil etmek düdüşüncesinde idim. Meseleyi bilen Şeyhülislâm Mustafa Hayri Efendi, bu konuda yardımcı oldu. Fakat kısa zaman sonra memuriyetten ayrılması beni üzdü. İse de, yerine Evkaf Nâzırı olan Pirîzâde İbrahim Beyefendi de bu fikrimi bildiğinden, gerçekleşmesine çalışmıştı. Eğer doğuda "Büyük Tatar belâsı", batıda "Endülüs İslâm Devleti'nin çöküşü" gibi olaylar meydana gelmeseydi, İslâm Dünyası halen dünyanın en büyük kütüphanesinin sahibi olacaktı.

O zamanlarda, cihan medeniyetinin en saygı gören ve en önde gelen bir bölgesi de El-cezire (Dicle-Fırat arası Mezopotamya) ve Diyarbakır idi. İslâm âleminin en kıymetli kütüphanelerinden biri de Diyarbakır (Âmid) Şehrinde idi.

Bu kütüphane Âmid Şehrinin hâlâ mevcut olan Ulu Camiî civarında yer alıyordu. Hicretin altıncı asrında, en güzel, en değerli ve ender rastlanan, sayısız bir milyon kırk bine ulaşan kitap bulunuyordu.

Faziletli hükümdarlardan meşhur Yusuf Selâhaddin Eyyubî Hazretleri, Kadı Abdürrahim el-Fazıl ve İmadeddin Kâtip el-İsfahanî ile bu büyük kütüphaneyi ziyaret ederek, kütüphanedeki nadir kitapları görmüşler, hayranlıklarını belirtmişlerdi.

Bu kadar çok kitabın nasıl biriktirildiğine gelince; İslâmiyetin başlangıcında Ulu Camiye bazı dinî kitaplar yerleştirilmiş. O dönemden Hicretin beşinci asrına kadar eski hüküm-

darlar tarafından zamanla çeşitli kitaplar vakfedilmişti.

Beşinci asrın ilk yıllarından itibaren 50 yıldan fazla Diyarbakır Meliki bulunan Ebu'l Nasr Ahmed'in veziri olup, H.437'de vefat eden, ileri gelen bilgin ve edebiyatçı Ebu'l Nasr Ahmed bin Yusuf el-Menazî olgunluğu ve yüksek bilgisi dolayısıyla, defalarca elçilik göreviyle Bağdat, İstanbul ve Mısır'a gitmiş, oralardaki bilginler, ileri gelenler ve meşhur yazarlarla sohbetlerde bulunmuştur. Gittiği yerlerden hikmet, hey'et, nücum, edebiyat v.s. ilim ve teknikle ilgili kitaplar araştırmış, çok para sarfederek satın almış, fazlasını ikiye ayırdıktan sonra kalan tek nüshaları güzel bir hatt yazısı ile istinsâh ettirip, ciltletmiş, gayet usta kimselere tezhibini yaptırdıktan sonra da bu kitapların hepsini Diyarbakır ve Silvan Ulu Camilerinin kütüphanelerine vakfettiğinden, kütüphanelerimiz zenginleştikçe zenginleşmişti.

Âlim, Kadı Ahmed İbn Hâlikan "Vefiyat el-Âyan" isimli kitabında, Ahmed bin Yusuf el-Menazî ile Diyarbakır ve Silvan kütüphanelerine vakfettiği kitaplardan şöyle sözediyor:

"Ve kâne fazîlen, şâiren, kâfiyen ve yirselu ilel-Kostantiniye merâren cemeâ kitaben kesreten sümme ve kefağa âla camiî Meyyafarîkin, ve camiî (Âmid) ve hiyye'el-elân mevcude-tin bi-hazain el-camiâyın ve mârufetü'n bi-kütüb el-Menazî."

Bunu Türkçeye şöyle çevirebiliriz: "O, iyi bir âlim ve şâirdi. İstanbul'a gittiğinde çok sayıda kitap satın alıp, hepsini topladı. Meyyafarîkin ve Âmid Ulu Camilerinin (kendi adıyla anılan) meşhur el-Menazî Kütüphanelerine yerleştirdi. Bu kitaplar halen orada bulunmaktadır."

H.437 senesinde vefat eden, yukarıda adı geçen Ahmed bin Yusuf el-Menazî'den sonra da hükümdarlar, beyler ve âlimler kıymetli eserlerini bu kütüphaneye bağışladıklarından, kitap sayısı akıllara durgunluk verecek sayıya ulaşmıştı.

Yusuf Selâhaddin Eyyübî'nin, 579'daki Âmid Seferi esnasında bu kütüphanedeki kitap sayısının, yukarıda yazıldığı gibi tam (1.040.000) bir milyon kırk bin cilde ulaşarak, gerek sayı çokluğu, gerekse kıymetli, nadir eserlere sahip olma-

sı dolayısıyla dünyanın en meşhur, en muntazam kütüphanelerinden biri sayılıyordu.

Bu zamanda böyle milyonluk kütüphane bulmak şöyle dursun, 100 bin ciltlik kitaba sahip bir kütüphaneye bile, dünyada az rastlandığından, bundan 6-7 asır evvel yalnız bir Diyarbakır (Âmid) Kütüphanesinde bu kadar kıymetli eserlerin yer alması hayret ve şüpheyle karşılanabilir ise de, bunun doğruluğunu, hattâ içindeki kitap sayısını âlim Abdurrahman Şehabeddin Ebi Şame Hazretleri "Kitab el-Ravzateyn Fî Âhbar el-Devleteyn" ünvanlı ilgi ve itibar gören tarih kitabında, bizzat Yusuf Selâhaddin Eyyübî'nin kütüphaneyi ziyaretinde hazır bulunan edib ve şehir nâzırı İmadeddin İsfahanî ile "Büyük Tarih" adlı kitabın yazarı Ebi Tayy'dan naklen ve aynen şöyle yazıyor:

"Ve kânet fiha haza'in el-kütüb kâne fiha elf elf erbâ-în elf kitab." Türkçesi: "Kütüphanenin içinde bir milyon kırk bin kitap vardı."

Yukarıda adı geçen âlim Ebi Şame Hazretleri, kütüphanedeki kitap sayısını bu şekilde yazdıktan sonra:

"Feve hebe es-Sultan el-kütüb el-Kadı el-Fâzıl fe inte-hebe minha hemel seb'în hicazet" Türkçesi: "Kitapların sultanı Kadı el-Fâzıl (bile) bu kitaplardan 70 (deve) yük(ü) (ge-tirtme) isteğinde bulundu.", ibaresini yazıyor ki, o zamanlar Mısır, Şam, Halep gibi meşhur ilim ve medeniyet merkezlerinin Şeyhülislâm'ı olan Kadı Fâzıl gibi bir zatın, bu kütüphaneden kitap getirtmeye ihtiyaç duyması, bu kütüphanede ne derece değerli ve önemli kitaplar bulunduğunu gösterir.

Bununla beraber, Sultan Selâhaddin Eyyübî'nin müsaadesiyle Kadı Fâzıl Hazretlerinin bu kütüphaneden seçtiği ve çıkardığı kitap sayısı: (Bir deve yükü yaklaşık 500 kitap), 70 deve yükü toplam 35 bin kitap demek olacağına göre, geride daha bir milyondan fazla sayıda kitap kalmıştır.

Sultan Yusuf Selâhaddin Eyyübî'nin Âmid'den ayrılış tarihi olan H.579 yılından, H.629 yılına kadar Âmid Şehri Artuklu Hükümdarlarının, bu tarihten H.658 yılına kadar da Eyyübî

Sultanlığının bir şubesinin Hükûmet Merkezi olmuştur. Bu iki devletin hükümdarları da ilim ve âlimleri sevdiklerinden, sözü edilen kütüphanedeki kitap sayısının eksilmediği, arttığı şüphesizdir.

Bu büyük kütüphanenin kimler tarafından ve ne şekilde tahrip ve yok edildiği konusuna gelince: 654 H. yılında "Vefiyât el-Âyan'" ını yazıp tamamlayan İbn'i Halikan bu kitaplar hakkında: "Ve hiy âli el'ân mevcudetü bi-hazâ'in el-camiâyn" Türkçesi: "Bu kitaplar halen bu iki caminin kütüphanesinde bulunmaktadır.", şeklindeki yazılı açıklamasına rağmen, H. 672'de doğan ve H. 732 yılında vefat eden Melik el-Müeyyed Ebu'l-Fedâ Eyyübî, "Kitab el-Muhtasar Fî'Ahcâr el-Beşer" adlı meşhur tarih kitabında: "Ve hiy âli karib kânet mevcudetü bi-hazâ'in el-camiâyn" Türkçesi: "Bu kitaplar yakın zamana kadar (bu) camilerin kütüphanelerinde bulunuyordu.", ibaresini yazdığına bakılırsa, bu kütüphanenin o sıralarda Moğollar tarafından (Tatar belâyı kübrasında) yok edildiği anlaşılıyor.

Sözü edilen kütüphanenin Ulu Camiin sağ tarafında ve bu kutsal mâbedin uzun cephesinin sonunda bulunduğu, belirtiliyor.

Bu büyük kütüphaneden başka, Âmid Şehrinde ve buraya bağlı merkezlerde de kıymetli kütüphaneler bulunmaktaydı. Bu kütüphanelerden Âmid Şehrinde "El Yınal" kütüphanesi ile Hasankeyf (Hısnkeyfa), Mardin ve Silvan (Meyyafarîkin) Şehirlerindeki kütüphaneler de dünyanın kıymetli kütüphanelerinden idiler. Özellikle, tabip Fazıl İbn'i Ebi Esbabâ "Âyan el-Ânbâi Fî'Tabakat el-Âtıbba" adlı kitabında, Diyarbakır Melîki Ebu'l Nasr Ahmed tarafından Âmid yakınındaki Meyyafarîkin Şehrinde gayet büyük bir hastahaneyle tıbbî kitapların yer aldığı kıymetli bir kütüphane inşa edildiğini yazıyor.

ALİ EMİRİ'NİN DIVÂN-I LÖGAT-İT TÜRK'Ü SATIN ALIŞI (Ek-4a):

Ali Emirî, bu değerli kitabı nasıl aldığını, bizzat kendisi şöyle anlatıyor: "Duyduğuma göre, kitap, eski Maliye Nâzırı Vanizâde Nazif Paşa merhumun imiş. Bir ihtiyaç üzerine, hanımı tarafından Burhaneddin Efendi ismindeki bir zata, satması için verilmiş. Burhaneddin Efendi, kitabı eski Âyan Meclisi Reisi soylu, bilgili tanınan Mustafa Âsım Efendi Hazretlerine götürmüştü. Mustafa Âsım Efendi, bir müddet inceledikten sonra:

"Bu kitap, Türklerin, dünya yüzünde yaşamakta oldukları bölgelerin haritasına, hudutlarına, şiirlerine ve eski eserlerine dâir dokuz yüz (900) senelik pek nadir bir kitaptır. Maarif Nâzırı Emrullah Efendi'ye götür. Bu kitabı muhakkak alsın. Sakın başka yere satma" demiş.

Burhan Efendi de, Emrullah Efendi'ye götürmüştü. Emrullah Efendi haber gönderip kitapçıları toplayarak, kitabın değerinin araştırılmasını umum kütüphane müdüriyetine yazmış. Bazı kitapçılar toplanıp, kitap gösterilmiş. Kitapçılar:

"Eğer İstanbul fiyatını soruyor iseniz, bunun kıymeti iki liradır. Eğer Avrupa'ya göndermek şartıyla satarsanız yirmi lira kıvılcık altına alırız" demişler.

Durumu bildirmek için, birkaç gün içinde, birkaç defa Maarif Nezaretine gitmişler. Fakat Emrullah Efendi'yi bulamamışlar.

Benim, bu meseleden asla haberim yoktu. Bir gece Diyarbakır Kiraathanesi'nde oturuyordum. Burhan Efendi geldi, kitabın münderecatından söz etti. Türklere ait böyle bir kitabın varlığına ihtimal vermediğimden, bana bir rüya ve hülya gibi gibi göründü. Burhaneddin Efendi aslen Arap olduğundan ve kitabın Türkçesi karşılığında, Arapçasının da yazılı olduğundan söz edince, bu sözleri uydurması da mümkün olamayacağından, şaşım kaldım. Kitabı görmek istedim. Yarın akşam getireceğini vaadetti. Ertesi gece erkenden Diyarbakır Kiraathanesi'ne gittim, saatlerce oturdum. Gelen, giden yok. Bazan kitabı Maarif Ne-

zaretî'nin aldığına, bazan da gerçekte böyle bir kitabın olmadığına hükmeder dururdum. En çok korktuğum, Maarif Nezaretî alırsa, bazı kıymet bilmezlerin, arasından yaprak koparmaları ihtimalini düşünerek, üzülürdüm. Herkes dağılmaya başladı, ben de gitmeye hazırlandım. Mevsim kış ve hava soğuktu. Birden elinde büyük bir kitap olduğu halde, Burhan Efendi içeriye girmesin mi? Gelip karşımda oturdu:

-Buyurunuz, bakınız, dedi.

Bir de ne bakayım. Türk Diline, Türk Şiirine, Türk Atasözlerine, Türk İllerinin küreyi hâristanına, Türk bayraklarının resmine, Türk'ün kadim (eski) yazısına dâir, Abbasi Halifeliği zamanında yazılmış bir kitap. Hattâ, Amerika'nın keşfinden 400-500 sene kadar evvel yazıldığı halde "Cebelika" adıyla, Amerika da mevcut. Sevincimden âdeta çıldıracağım. Fakat asla sevinç ve heyecanımı belli etmeyip, bayağı bir kitabı inceliyormuş gibi görünmeye çalışıyordum.

Kitaba mümkün olduğu kadar göz gezdirdikten sonra, Burhan Efendi'nin:

-Nasıl efendim, kitabı beğendiniz mi? Kitapçıların tahmin ettikleri, 20 liraya vermeli mi, yoksa daha ziyade değeri var mıdır?, sualine cevaben:

-20 lira pek munasip bir fiattır, hemen veriniz, dedim. Kalkıp giderken:

-Şayet Maarif Nezaretî almazsa sakın başka yere götürme, bana getir. Ben sana ayrıca 3 lira da ikramiye veririm, dedim. O güne kadar ömrüm boyunca böyle bir sözü ağzıma almamıştım. İşte o gün mecbur oldum.

Ondan üç gece sonraya kadar ne gecem gece ve ne de gündüzüm gündüzdü. Fakat bir şeyle teselli bulurdum ki, her gece Burhan Efendi kıraathaneye gelir, (bu gün) Maarif Nâzırı'nı yerinde bulamadıklarını haber verirdi. Dördüncü akşam Burhan Efendi büyük bir hiddetle kıraathaneye geldi. Dedi ki:

-Bu gün Maarif Nâzırı'nı yerinde gördüm. Kitapçıların kitabı 20 lira kıymet koyduğundan bahsettim. Umum kütüphane müdüriyetinden yazılan cevapnâme'yi verdim. Cevaba, büyük bir cid-

diyetle ne söylese beğenirsiniz:"Haydi haydi 20 liraya,ben bir kütüphane dolusu kitap alırım.Kitabını götür de,o fiata nereye istersen sat."

Ben de çok sinirlenerek,kitabı aldım,dışarıya çıktım. Beyoğlu'na gidecek,Maarif Nezareti'ne kitabın Frenklere kaç kuruşa satıldığını gösterecektim.Fakat sana olan vaadim hatırıma geldi.Bu günlük gitmedim.Sahibi 30 lira istiyor.Eğer 30 lira verirsen,yarın kitabı sana getireyim,dedi.Biraz ko-nuştuktan sonra:

-Yarın kitap bize getirilirse,uyuşulacağını ümit ederim, dedim.Halbuki o sırada evdeki param 20 liradan ibaret idi. Çemberlitaş'ta bir Rum sarraf vardı.Her vakit alışveriş ederdim.Sabahleyin gittim,10 lira istedim,bir ay sonra vermek için,maaş cüzdanımı karşılık bırakacaktım.Hattâ cüzdanımı bırakmaya gerek kalmadan,bir-iki lira fazlasıyla ödemek üzere derhal,"buyurun efendim" diyerek,10 lirayı verecek zannediyordum.Eline kalem alıp birtakım hesaplar yaptı.Nihayet;"

-İki ay sonra ödemek şartıyla,istediğiniz şu 10 liraya 5 lira faiz vereceksiniz,dedi.

Elhasıl,her kime müracaat ettiysem 10 lira bulamadım. -Üzüntüyle evime döndüm.Biraz sonra kitapla beraber,Burhan da geldi.Pek düşünüyor ve kitaba bakıyordum.Düşündüğüm şeydu:O tarihe kadar Cenabı Hakk,hiçbir kimseye "param yoktur",de-dirtmemiş iken,Burhan Bey'e:

-Şimdilik yetecek param yok,10 lira borcum kalsın,deme-ye utanıyordum.Cesaret edip söylediğim takdirde,mazeret ile-ri sürüp kabul etmezse,daha zor durumda kalacaktım.Ben bun-ları düşünürken kapı çalındı.Bir de bakayım ki merhum Faik Resad Bey'dir.Hemen kapıya koştum.Merhum içeriye girince, ilk sözüm:

-Beyefendi üzerinizde 10 lira var mıdır?,oldu.Cevaben:

-Üzerimde yok ama evimde vardır.İstersen gidip getire-yim,dedi.

-Haydi durma git getir,ama çabuk gel,dedim.Bu telâşın sebebini sordu:

-Şimdi söyleyemem,git de gel,sonra anlarsın,cevabını

verdim.Yukarı çıkıp,derin bir nefes alarak,Burhan'a:

-İşte 20 lira,10 lirası şimdi gelecek,30 liraya sattığına dâir ilmühaberi yaz,dedim.Burhan ilmühaberi yazdı.Çok geçmeden Faik Resad Bey de 10 lira ile geldi.Burhan 30 lirayı alınca:

-Efendim bu kitabın parası,ya bana vadettiğiniz 3 lira nerede?,demesin mi.Dedim ki:

-Ey Burhan,görüyorsun ki,borçlanarak ödedim.Beş param kalmadı.Her aylık aldığım vakitlerde gel,her ay bir lira vermek suretiyle öderim.Razı oldu ve öylece ödedim.

Burhan,giderken kitabı 30 liraya aldığıma dâir,benden vesika istedi.Sebebini sorunca:

-Emrullah Efendi'nin,haydi haydi 20 liraya bir kütüphaneye kitap alırım,sözü bana pek ziyade tesir etti,götürüp göstereceğim,dedi.Yazıp verdim.

Aksama yakın Divânyolu'nda geziniyordum.Maarif Nezareti'nden iki zat çıktı.Müfettişlerden isitmişler.Biri diğeri-ne,beni göstererek bir sey söyledi.Her ikisi de yanıma geldiler.O zat,bana:

-Emirî Efendi siz misiniz? dedi.

-Evet.Cevabını alınca:

-Efendim,o kitapta ne mâziyet gördünüz ki,30 liraya aldınız? demesin mi.Cevaben:

-Sizin gibi Maarif Memurlarının zannettiği gibi,gerçekten de,o kitabın 5 kuruş kıymeti yoktur.O'nu,böyle yüksek bir fiata ancak Emirî gibi (bir) ahmak alır,cevabını vererek savuştum.

Ağlamalı halimize ki,Emrullah Efendi gibi bilgili,kültürlü zannettiğimiz bir zat,bu kitabı 20 liraya almadığı halde,bir-iki sene sonra,yine aynı Maarif Nezareti bu kitapla ilgili hizmetime karşılık bana 300 altın teklif etti.Hâlâ buna itiraz edenlerde acaba azıcık olsun insaf var mıdır? Varsın ileride,tarih olup-bitenleri değerlendirsın.

DIVAN-I LUGAT-IT TÜRK VE EMİRİ EFENDİ (Ek-46)

Divânyolu'nda (Karababa) sokağının başında (Diyarbakır kıraathanesi) adlı bir kıraathane vardı. Diyarbakır'lı Ali Emirî Efendi, buranın birinci müşterilerinden idi.

Her gece akşamdan sonra gelir, gece yarısına kadar oturur, dostlarıyla görüşür, konuşur, sonra kalkar, Parmakkapı'daki hanesine giderdi.

Bu zat bekâr idi. Kapısını kendisi kitler, kendisi açardı. Hayatını mütalaaya hasretmişti.

Her türlü eser okumakla beraber en çok Osmanlı Tarihi ile meşguldü. Hafızası çok kuvvetliydi. Okuduğu şeyleri unutmamış, unutmazdı.

-Ezberimde yüz bin Türkçe beyit vardır, derdi.

Ben, bu ciheti nezaketle birkaç kere tecrübe ettim. Herhangi bir şairin bir gazelinden bir mısra seçtim:

-Acaba şu mısra kimindir?, diye sordum. Güldü:

-İmtihan mı etmek istiyorsun; falânındır, sonu şudur ve gazelin tamâmı şöyledir... diye ezber okudu.

Bu zat büyüklerin tercümei halleriyle de çok uğraşmıştı. Ne kadar İslâm hükümdarı varsa, ne kadar büyük âlimler varsa, meşayih varsa, ne kadar Osmanlı şairi varsa hepsinin tercümei halini mufassalan bilirdi. O'na birşey sorulsa:

-O namda iki şair var, hangisini istiyorsun?.. der ve her birisi hakkında malûmat verirdi.

Bir yaz günü akşam üzeri Ayasofya Meydanı'nda ağaçlar altında gezinirken, Ayasofya hamamının kapısı üzerindeki tarih gözüme ilişti. Uğraştım, okudum, kaydettim.

Şairin adı (Hüdayi) idi.

Ben bunu Aziz Mahmut Hüdayi zannettim. Gece kıraathanede işi O'na açtım.

-Tuhaf şey, Aziz hazretleri hamam tarihi söylemiş dedim.

Güldü:

-Rifat,teracimde zayıfsın,biraz uğraş,tekemmül etmeğe bak.İki Hüdayi var,birisi Aziz hazretleri,diğeri Müezzinzâde Hüdayi'dir.Tarih bunundur,dedi.

Muşarünileyhin tarih ve edebiyatta kemalini gördüğüm,bildiğim için,kendilerinden istifadeye çalışırdım.Bu zat her gece kiraathanede isbatı vücut eder etmez,etrafına tarih ve edebiyat meraklıları toplanır,orası âdeta bir ders halkası olurdu.

Tarih Encümeni âzasından Tevhid Bey,yine âzadan Arif Bey,Amasya müverrihi Hüsamettin Efendi başsakirtlerindendi.Ben de sürüye katılır,fakat küçük şakirt olarak söze o kadar karışmazdım.

Muşarünileyh hakkında uzun bir tercümei hal yazacağım.Binaenaleyh sadede geliyorum:

Malî 1333 senesi idi.Bir gece yine bu kiraathaneye teşrif buyurdu.Biraz tarihten,edebiyattan bahsedildikten sonra:

-Beyler,Efendiler.Bu gece size bir şey soracağım,dedi.

-Buyurun,dedik.Sordu:

-Divân-ı Lügât-it Türk isminde bir kitap gördünüz mü,yahut işittiniz mi?

İlk cevabı ben verdim:

-Kitabın kendisini görmedim,fakat Kâtip Çelebi bunu görmüş ve Keşfüzzunun'a yazmıştır,dedim.

Sonra,Arif Bey ve arkadaşları,Arapça tarihlerin birisinde bunun adını gördük,dediler.Bunun üzerine Emirî Efendi,Fuzulî'nin şu mısraını okudu:

"Eyledim tahkik,görmüş kimse yok cananımlı".

Söz sırası bize geldi.Bir ağızdan heyecanla sorduk:

-Siz gördünüz mü? Dedik.

Sualimiz hoşuna gitti,kendisine mahsus olan tarzda gevrek gevrek,güle güle katıldı:

-Ne söylüyorsunuz? İnayeti bârî ile bugün o kitaba mâlik oldum,dedi.Cümlemiz tebrik ettik,fakat nasıl elde ettiğini,kimden aldığını sorduk.

-Adetim veçhile haftada iki-üç kere Sahaflar Çarşısı'na uğrar,yeni bir şey var mı?,diye kitapçılara sorarım.Dün de uğradım.Kitapçı Burhan Bey'in dükkânında oturdum."Bir şey var mı?",dedim.Kitapçı:

-Bir kitap var ama,sahibi 30 lira istiyor.Bu kitap bana geleli bir hafta oldu.Ben,bunu yüksek bir fiatla alır,diye Maarif Nâzırı Emrullah Efendi'ye götürdüm.O da ilmiye encümenine havale etti.Encümen,tetkik için,bir hafta müsaade istedi,ben de kabul ettim.Bir hafta sonra uğradım.10 lira teklif ettiler.Ben de:"Kitap benim değil,başkasınındır.30 liradan bir para aşağıya vermiyor",dedim.Cevaben:"Biz 30 liraya bir kütüphane satın alırız.Al kitabını,istemiyoruz",diye kitabı iade ettiler.Kitap sahibiyle tâyin ettiğimiz müddet yarın bitecektir.Yarın kitabı vermeye mecburum.Bakınız,eğer işinize gelirse siz alınız,dedi.Kitabı elime alınca bayıldım.30 lira değil,30 bin lira değeri var.Dünyada eşi menendi görülmemiş bir Türk Kamusu ve grameri.Fakat,kitapçılı şımartmamak,fiatlı artırmaya bırakmamak için,nazlı davrandım:"Dağınık bir eser.Acaba tamam mı,değil mi? Hem de müellifi Kaşgarlı bir adam imiş,kimdir,necidir? Belli değil.Sarı çizmeli Mehmed Ağa...Maamafih,ne de olsa bir eserdir.Maarif 10 lira teklif etmiş ise,ben de 15 lira veririm",dedim.Kitapçı:

-Hayır,arzettiğim gibi,benim değildir.Benim olsaydı verirdim.Fakat,sahibi mutlak 30 lira istiyor.Almayacak olursanız,sahibine iade ederim,dedi.

Sordum:

-Sahibi kimdir?,dedim.Cevaben dedi ki:

-Yaşlıca bir hanımdır,eski Maliye Nâzırı Nazif Bey'in mensubâtından..Paşa,bu kitabı 0'na verirken:"Bak,sana bir kitap veriyorum.İyi sakla,sıkıldığın zaman kitapçılara götür.Altın para 30 lira eder,aşağıya verme", demiş.İşte,bu 30 lira kadının kulağında küpe olmuş..Yoksa,kendisi âceze bir kadındır.Alacak isen,bir kadına iyilik etmiş olursun,dedi.

Bunun üzerine:

-Evet,şimdi işin şekli değişti.Bir kadına muavenet bir

vazifedir. Peki, kabul ettim, dedim ve kitabı aldım. Fakat, o dakikada şöyle düşündüm: Yanımda ancak 15 lira var, eve gidecek olsam kitap dükkânda kalacak, mümkün ki başka birisi gelir, kitapçı tamahkârlık ederek, O'na da gösterir, O da alır. Paranın üstünü yarına bırakayım desem, olmaz. Başladım içimden Allah'a yalvarmağa: "Allah'ım bir dost gönder, bana yardım etsin. Beni kitaptan ayırma".

İki dakika sonra, baktım ki, dostlarımdan, eski Darülfünun Edebiyat Muallimi Faik Reşat Bey oradan geçiyor. Hemen çağırdım. Gizlice: "Varsa, aman bana 20 lira ver", dedim. Çantasını açtı, 10 lira varmış, onu verdi.

-Üst tarafını da şimdi acele eve gider. getiririm, dedi. Ben de kitapçının dükkânında kısmen huzuru kalble oturdum.

Birkaç dakika sonra Reşat Bey geldi, parayı getirdi. 30 lirayı Burhan Bey'e verdim. Burhan Bey:

-Pekâlâ, ya benim bahşişim yok mu?, dedi.

Üç lira da O'na verdim, vedalaştım. Dükkândan kalktım, Reşat Bey'le konuşa konuşa çarşıdan çıktık. Fakat, arkamızdan koşmasın, diye korku içindeydim.

Neyse, baktım ki gelen yok: "Oh Elhamdülillah", dedim.

Kitabı aldım, eve geldim, yemeyi içmeyi unuttum. Birkaç saat mütalââ ile uğraştım. Arkadaşlar, size arz ediyorum: Bu kitap değil, Türkistan ülkesidir. Türkistan değil, bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka revnak kazanacak. Arap dilinde Seyyibuyihin kitabı ne ise, bu da Türk dilinde onun kardeşidir. Türk dilinde, şimdiye kadar, bunun gibi bir kitap yazılmamıştır. Bu kitaba hakiki kıymet verilmek lâzım gelse, cihanın hazineleri kâfi gelmez.

Bu kitap ile Hazreti Yusuf arasında bir münasebet var. Yusuf'u, arkadaşları, bir kaç akçeye sattılar. Fakat, sonra Mısır'da ağırlığınca cevahire satıldı. Bu kitabı da, Burhan bana 33 liraya sattı. Fakat, ben, bunu birkaç misli ağırlığında elmaslara, zümrütlere vermem.

Emirî Efendi, bu kitabı elde ettikten sonra, neşesiyle sermest oldu. Eşine, dostuna, rast geldiğine: "Ben bir kitap al-

dım, söyledi, böyledir", diye ballandıra ballandıra söylüyordu.

Ağızdan ağıza, kulaktan kulağa bu haber, Ziya Gökalp'e yetmişmiş. Koşmuş, Emirî'ye gelmiş, kitabı görmek istemiş. Fakat Emirî:

-Şimdilik gösteremem, belki iki ay sonra olabilir, diye Ziya Bey'i kırmıştı.

Sonra, Ziya Bey, Diyarbakır Mebuslarından iki zatı göndermiş. Emirî Efendi, onlara da göstermemiştir. Bana gelince: Emirî Efendi'nin tabiatını bildiğim için, görmek istemedim. Bir şey söylemedim. Nihayet, bir hafta kadar bir zaman geçti. Bir gün bana haber göndermiş ve davet etmişti. Gittim. Kitap meydanda duruyordu. Bana hitap ile:

-İşte, "Divân-ı Lügât-it Türk", buyurun mütalâa ediniz.. Dedi.

Ben de aldım, bakıştırdım.

-Cenabı Hakk neşrini nasip etsin, dedim.

Bu söz hoşuna gitti.

-Bu sözü başkasından duymadım, inşallah neşrederiz, tashihini de sen yaparsın, dedikten sonra, bir ah çekti, rengi bozuldu. Söyle dedi:

Rifat, bu kitap ne kadar yüksek dersek o kadar yüksek, ne kadar kıymetli, fakat bunun mühim bir kusuru var. Kitabın sırazeşi çözülmüş, formaları dağılmış, yapraklar karışmış, başı-sonu belirsiz olmuş. Sayfasının karşılığı yok, sayfa başlarında numara yok. Kitap tamam mı değil mi, tanzim edilmesi mümkün mü değil mi? Bu noktalar beni mahzun ediyor. Acaba tamam mı?

Eğer tamam ise, ne saadet. Değilse vay benim başıma. O zaman, bu kitabın karsısına geçip, ölüncüye kadar ağlamalıyım. Rifat, sana rica ediyorum. Her gün gel, bir-iki saat bu kitap ile meşgul ol. Şu kitap tamam mı değil mi? Bunu meydana çıkar, dedi.

Ben de teşekkürle kabul ettim. İki ay kadar her gün birkaç saat meşgul oldum. Kitabı üç defa hatmettim. Formaları, kâğıtları oradan kaldırdım, beriye koydum, uymadı. Başka yere götürdüm, sözlerin insicamına, bahsin devamına baktım. Elhasıl,

uğraşa uğraşa tanzim ettim.Sayfalara numara koydum.Kitabın tamam olduğunu tebşir ettim,sevincinden ağladı.Sonra:

-Ben de göreyim,dedi.Bir kere de beraberce indirdik.O'na da kanaat geldi.

Bu iş,O'nun o kadar hoşuna gitti ki,ev iki bölüklü idi.
Bana:

-Rifat,bu hizmetine mukabil,haydi Defterhaneye gidelim.Sana hanemin bir bölümünü ferağ edeyim,dedi.

Teşekkür ettim:

-Hanenizde daim olunuz.Ben sizden yalnız bunun neşrine müsaadenizi istirham ederim,mükâfatım bu olsun,dedim.

Cevaben:

-İnşallah o da olur,fakat biraz sabrediniz,dedi.

Anladım ki,O neşre razıdır,fakat büyüklerden birisinin veya bir kaçının ricasını istiyor.Çünkü,Merhum,büyüklerin iltifatından çok hoşlanırdı.Hattâ,O'na,gündüz büyüklerden birisi hürmet etse,gece kiraathaneye gelir:

-Bugün falan Beyefendiye rasgeldim,bana söyle hürmet etti.Egildi,elimi öptü.Ne âlicenap,ne terbiyeli insandır,diye,O'nu saatlerce methederdi.

Ziya Gökalp-Bey de "Divân-ı Lügât-it Türk'e" kulaktan âşık olmuştu.Adı söylenince Leylâsının adını duymuş zavallı Kays gibi ah çekiyordu.Kitabı duyduktan sonra,kitabı görmek için yaptığı teşebbüslerin fayda etmediğini görünce bir gün bana geldi.Aramızda şöyle bir konuşma oldu:

-Bahtiyar Rifat,sen bu kitabı hem gördün,hem okudun değil mi?

-Evet,gördüm de okudum da.

-Rifat,ben sevda bilmezdim.Fakat bu kitaba tutuldum.Görmek için ne yaptım sa olmadı,şu kadar var ki cezmettim.Bu kitabı hem almalı,hem neşretmeliyiz.Bu hazinenin anahtarı senin elindedir.Gel,bana yardım et.Şu kitabı kurtaralım.Bütün Türklere armağanımız olsun.Haydi bana çaresini söyle.

-Evet,bir çare düşündüm.Fakat hem kolay,hem zor.Bilmem ki yapabilir misin?

-Aman çabuk söyle.Emin olun ki,Ferhad gibi dağları de-
lecek kudretim var.

-Talât Paşa ile görüşüyor musun,O'na sözün,nazın geçer
mi?

-Merkez âzasından olduğum için hay hay.Ne demek istiyor-
sun?

-Talât Paşa'yı,Efendi çok severdi.Ne zaman adı anılsa,
methü senasında bulunurdu.Bana öyle geliyor ki,bu kitap için
Talât Paşa,Emirî Efendi'ye rica edecek olursa derhal verir.
Fakat,Talât Paşa,O'na rica eder mi,bilemem ki.

-Talât Paşa gönülsüzdür,hem de faziletli insanları se-
ver.Haydi,haydi rica eder.Şu kadar var ki bu ricanın şekli
tuhaftır.Talât Paşa,Emirî Efendi'nin ayacağına gitse olmaz.O'-
nu Babiâliye veya merkeze çağırırsa olmaz.Şimdi bunun çaresi
nedir? Rica ederim,şunun da bir çaresini bul.

-Ben,bu işi daha evvel düşünmüş,çaresini bulmuştum.

-Nasıl,anlat bakayım.

-Emirî Efendi,Adliye Nâzırı İbrahim Beyefendiyi pek çok
sever,gerek asaletine,gerek şahsî meziyetlerine çok hürmeti
vardır.Bu sevgi neticesidir ki,Emirî Efendi,geceleri sık sık
İbrahim Bey'in,Koska'daki evine gider.Sonra gelir,bize na-
sıl görüşüğünü anlatır.

Bulduğum çare şudur:Şimdi Ramazanı Şeriftir.İbrahim
Bey'e söyleyin,bir gece Emirî Efendi'yi iftara davet buyur-
sun.Talât Paşa'ya da rica ediniz.O gece yemekten bir saat
sonra,büyüklerden birkaç arkadaşıyla,İbrahim Bey'i görmeye
gelsin.Orada İbrahim Bey,evvelâ misafirleri Emirî Efendi'ye
tanıtsın.Sonra,Emirî Efendi'yi yüksek sözlerle onlara tak-
dim etsin.Onlar da,başta Talât Paşa olmak üzere "ay üstadı
muhterem,vay edibi âzam,vay müverrihi mükerrer...Şanü şöhre-
ti dünyayı tutan Emirî Efendi siz misiniz? Hani ne saadet ki
bu gece hâkipayenizle teserrüf ettik.Ne bahtiyarız ki,sizi
gökte ararken yerde bulduk..." diyerek,Emirî Efendi'nin eli-
ni öpsün;el bağlayarak karşısında divân dursunlar,oturunuz
demedikçe oturmasınlar.Oturduktan sonra da "üstadımız,müsa -

de buyururlarsa tarihten, edebiyattan, bizce kapalı kalmış olan bazı şeyler soralım" desin ve hafif bir şeyler sorsun, aldıkları cevaptan memnun olarak teşekkür etsinler. Bu fasıl bittikten sonra, muhterem üstadımız, işittik zatıâlinizde "Divân-ı Lügât-it Türk" diye kıymetli, değerli bir kitap varmış, lûtfen o kitap hakkında bizi malûmatınızla ihya buyurur musunuz?, desinler. Bu fasıl da bittikten sonra, Talât Paşa ayağa kalksın. Gayet parlak methü senadan sonra, inayet buyurunuz da şu kitabı bastırsak, Türklük âlemine hediye etsek, olmaz mı? Şu lûtfunuzu deriğ buyurmanızı istirham ederim, desin. Şüphesizdir ki verecektir.

Ziya Gökalp, bu sözleri dinledikten sonra güle güle kalktı. Sevincinden yerinde oturamaz oldu:

-Aman ne güzel, aman ne kolay çare. Eminim, imanım gibi bilirim, kitabı aldık. Bekle, üç gün sonra bu usulün tatbikatını Emirî Efendi'den duyarsınız, dedi.

Filhakika üç gün geçti, dördüncü günün gecesinde Emirî Efendi âdet veçhile Diyarbakır kıraathanesine geldi. Fakat ne gelis, ne kahramanlara, ne cihangirlere, ne padişahlara, ne imparatorlara nasip olmayan bir âzamet, bir celâdet ile yürüyor, sevincinden ayağı yere basmıyor, göklere yükseliyor, meleklerle: Durun siz, uçmak bana yarasır, uçacağım, uçacağım, arsl âlâya kadar uçacağım" diyordu.

Ben, efendinin kapıdan girişinden, yürüyüşünden, etrafa bakışından işin ne olduğunu çaktım, fakat sezdirmeden her gecenden ayrı bir hal göstermedim.

Bu gece çaylar benden. Kabil olsa bu gece buraya gelenlerin hepsine çay ikram ederdim. Bu gece benim ziyafet gecemdir. Bu gece Emirî'nin, ne Emirî olduğunu anlatma gecesidir, gibi bir takım parlak sözler söyledi.

Biz de bir ağızdan hayretle:

-Hayırdır inşallah, her halde büyük bir memuriyete tâyin buyurulmuşsunuzdur, dedik.

-Benim muvaffakiyetimin yanında memuriyet kaç para eder? Hayatın en büyük zevki, meziyetin takdir edilmesindedir. İşte

ben o takdire mazhar oldum.Hem de öyle bir takdir ediliş ki, onun fevkinde bir şey olamaz... dedi.

-Lütfen izah buyurur musunuz?,diye sorduk.

Bunun üzerine Emirî Efendi söze başladı:

-Şu Adliye Nâzırı İbrahim Beyefendi pek kişizâdedir.Büyük bir hanedana mensuptur.Ecdadında kaç tane şeyhülislâm var,kendisi de iyi tahsil görmüştür.İnsanlığın,kadirşinaslığın en birinci nûmunelerindendir.Beni de çok sever,gördüğü yerde elimi öper.Bir iş için bir tezkere göndersem tezkere mi fermanı hümayun gibi tutar.Beni sık sık davet eder,gitmezsem ayağıma kadar gelir,itab eder.

İşte dün gece beni iftara davet etmişti.Gitmesem olmaz.Kalktım,Koska'daki konağına gittim.Beni bin izzet,ikram ile karşıladı.Top atıldı.İftar ettik.Sofrada benden başka kimse yoktu.Bir ben idim,bir de O idi.Çünkü sıkılacağımı bildiği için başka bir kimseyi çağırılmamıştı.

İftardan sonra konuşmaya daldık.Bir saat kadar zaman geçti.Derken ağası geldi.Efendim,Talât Paşa tesrif buyurdular,dedi.İbrahim Beyefendi hemen karşıladı.Misafirleri bulduğumuz odaya aldı.Gelenler Talât Paşa ile beş-altı kadar arkadaş idi.Ben,bunlardan yalnız Talât Paşa'yı tanırım.

Misafirler içeriye girdikten sonra İbrahim Beyefendi misafirleri tanıtmaya başladı.Bu tanıtmadan sonra beni onlara tanıtmak için en yüksek medihlerde bulundu.

Bu misafirler Emirî adını duyunca,başta Talât Paşa olmak üzere birden ayağa kalktılar,ilk evvel Talât Paşa bana doğru yürüdü,geldi:"Hay üstadı muhterem,mübarek elinizi öpmekle keşbi şeref etmek isterim.Müsaade buyurunuz" dedi.Elimi tekrar tekrar öptü.Sonra ötekilerde öyle yaptılar.

Ben o gece belki 33 kere estağfurullah çektim.Ben istiğfar ettikçe onların aşkı artıyor,elimi bırakıp,eteğimi öpmek istiyorlardı.

Bu merasimden sonra hiç birisi oturmadı,ayak üzerinde karşımda el bağladılar,durdular,âdeta kendimi Kanunî Sultan Süleyman zannediyor,hem de onların bu edîbane vaziyetlerin-

den sıkılıyor, rica ederim, istirahat buyurun, diyordum.

Nihayet oturdular, benden müsaade alarak tarihe, edebiyata dair bir şeyler sordular. Ben de anlattım. Teşekkürlerin bini bir paraya...

Bu istifsar faslı bittikten sonra, Talât Paşa ayağa kalktı: "Divân-ı Lügât-it Türk" hakkında bazı malûmat vermemi rica etti.

Ben de dilimin döndüğü kadar anlattım. Ben malûmat verdikçe onlar bayılıyor. Sonra hepsi birden, böyle bir kitaba malik olduğum için beni tebrik ettiler.

Talât Paşa tekrar ayağa kalktı:

-Üstadı muhterem, huzuru faziletinizde söz söylemeye utanırım. Fakat müsaadenizle arz etmek isterim ki, kitapların da insanlar gibi tabiî bir ömrü var. Bir kitap binlerce sene yaşayamaz çürür, fena bulur. Kitapları yaşatmak için eskiden istinsâh usulü varmış. Fakat bunun da faydası mahduttur. Medeniyet bunun için yegâne bir çare bulmuş, o da tab'ı usulüdür. Tab'ı sayesinde bir kitap bin olur, on bin olur, yüz bin olur. Madem ki Divân-ı Lügât-it Türk büyük bir ehemmiyeti, kıymeti haizdir. O halde müsaade buyurun, bu kitabı her şeyden evvel bastırılalım. Baş tarafına da namı âlinizi koyalım. Bütün dünyaya yayılsın. Cihan size minnettar olsun. Bu lûtfu bizden esirgemeyin, dedi.

Ben de:

-Kemali memnuniyetle kabul ettim. Fakat iki şartım var: Birincisi ben bu kitabı ancak Kilisli Muallim Rifat Efendi'ye tevdi edebilirim. İstinsâhını, tashihini O yapsın. O, kitap kıymetini bilir, kitabı hüsnü muhafaza ettiği gibi istinsâh ve tashihinde de dikkat gösterir, başkasına veremem. İkinci şartım, Rifat'a da tenbih edeceğim: Kitap ancak kendisinde kalmalı ve kimseye verilmemelidir.

Bunun üzerine Talât Paşa:

-Pekâlâ, dedi. Şartlara razı olduğunu söyleyip teşekkür ettikten sonra bana döndü:

-Büyük üstad, bugün ne vazifede bulunuyorsunuz? diye sor-

du.

-Defterdarlıktan mütekaidim,dedim.

-Hayır,sizin gibi faziletli,tecrübeli bir zatın müteka-
it olmasına gönlüm razı olamaz.Elhamdülillâh afiyettesiniz.
Daha senelerce çalışabilirsiniz.Üstad,Defterdarlık mı,Vali-
lik mi,Şûrayı Devlet Âzalığı mı,Nâzırlık mı ne arzu buyurur-
sunuz? Lûtfen söyleyin şimdi burada tâyin etmek için emrini-
ze amadeyim.

-Ben milletime edecek hizmeti yaptım.Ömrümün bakiyesini
mütalâaya hasr için kendi arzumu tekaüt oldum.Bugün nazarım-
da hiç bir memuriyetin kıymeti yoktur.Teveccühünüze,lûtfunuza
za teşekkür ederim.

Bu sözlerimi pek alkışladılar.

Nihayet biraz daha âfakî müsahabeden sonra onlar gitti-
ler,ben de İbrahim Beyefendiye veda ile ayrıldım.

Sonra Emirî Efendi bana hitap ile:

-Yarın gel,kitabı al.Fakat şartımı unutma,dedi.

Ben de o gecenin sabahı kitabı aldım.

Kitabı aldıktan sonra Ziya Bey'e haber gönderdim.Geldi,
görüşük.

-Tılsımı bozduk,hazineyi açtık değil mi? diye gülmeye
başladı.

Sonra:

-Kitabı görebilir miyim? dedi.

-Aman iş çıkarmıyalım,kitap çıktıkça okursunuz,dedim.

Razı oldu.

Ben hemen o gün bir forma istinsâh ederek Maarif Nezare-
tine kostum,yazılan formayı gösterdim.

O gün,o saat matbaaya emir verildi,kitap için dört mü-
rettip ayrıldı,işe başlandı.

Kitap bana teslim edildikten üç gün sonra Talât Paşa emni-
yet ettiği bir zata altın para olarak 300 lira vermiş,bir de
Emirî Efendi'ye hitaben:

"Zatîâlinize küçük bir mükâfat olarak 300 lira gönder-
dim,lûtfen kabul buyurmanızı rica ederim" diye kendi eliyle

bir tezkere yazmış:

-Al bunu götür, Emirî Efendi'ye ver, demiş. Memur parayı getirmiş, tezkere ile birlikte takdim etmiş, fakat Emirî Efendi parayı kabul etmemiş, kendisi de bir tezkere yazmış:

"Lütfunuza, kadirşinaslığınıza teşekkür ederim, fakat parayı kabul edemem. Çünkü vatanî, millî bir ufacak hizmet mukabilinde para almış olacağım. Bu ise vicdanıma ağır gelen bir şeydir, bundan dolayı size teşekkür ile beraber parayı iade ediyorum. Siz parayı yardıma muhtaç olan bir kaç namuslu aileye dağıtırsanız, ben size müteşekkir kalacağım gibi, Cenabı Hakk da memnun olur. Bu sadakanın adı da "Divân-ı Lûgat-it Türk" sadakası olsun", demiş.

Emirî Efendi, bize bu işi anlattıktan sonra:

-Nasıl, işimi beğeniyor musunuz? diye sordu. Biz de:

-Bu işi bizim beğendiğimiz gibi, Tanrı da beğendi, diye kendisine ayrıca teşekkür ettik.

Kitap basılmaya başladı. Ben her gün bir parça yazıyorum. Yalnız bana bir korku geldi. Korku şu idi:

Bu kitap dünyada bir tane. İkinci bir nüshası yok, fotoğrafını aldırma kabiliyeti değil. Çünkü birkaç sayfası yıpranmış, fotografa çıkmayacak hale gelmiştir. Ben, bu kitabı evimde nasıl muhafaza edebilirim? Allah göstermesin, ben evde bulunmadığım bir zaman bir yangın olsa ne olur? Bir hırsız gelir, eşyayı aşırırken bunu da alır, götürürse hükûmete ne demeli? İyisi mi, ben bunu evimden daha emniyetli bir yere koyayım, dedim. İlk evvel umumî kütüphaneye götürdüm. Müdür İsmail Efendi'ye anlattım:

«Bu sizde kalsın, ben gelir, burada istinsâh ederim, dedim.

Merhum korktu:

-Aman kardeş, beni böyle bir tehlikeli işe uğratma, bizim kütüphaneye günde birkaç yüz okuyucu geliyor. İçlerinden birisi şeytana uyar da kitabı aşırırsa, ben ne yaparım? Onun için beni affedin. Ben bu kitabı alamam, dedi.

Bunun üzerine, Vefa Mektebine götürdüm. Mektebin demir kasası vardı. Orkşada saklamaktaydım. Müdür Akile Bey'e anlat-

tım.O da:

-Aman,aman,dedi.

Oradan çıktım,maarif muhasebecisine gittim.Muhasebeci Sıtkı Bey'in demir kasası vardı.Oraya bırakmak istedim,O da elâman çekti.

Oradan çıktım.Matbaai Âmirenin kasasına koymak istedim. Müdür Hamit Bey:

-Ne söylüyorsun,bizim matbaa ahşaptır.Bir yangın olur da kitap yanarsa,beni astıracak mısın? Ben kabul edemem.Ne yaparsan yap,dedi.

Artık müracaat edecek yerim kalmadı.Düşündüm,düşündüm, şöyle bir çare buldum:

Sağlam bir çanta aldım,kitabı çantaya koydum,çocukları-
mın her vakit buldukları bir odanın duvarına kocaman bir çivi çaktım,kitabı çiviye astım.Çocuklarıma:

-Gözünüz her vakit bu kitap üzerinde olsun.Şayet komşu-
ya veya bir işe gitmek lâzım gelirse,biriniz evde kalın,bu
kitabı bekleyin.Pek mecbur olursanız bu çantayı beraber taşı-
yın.Fakat elinizden bırakmayın,komşuda bile otururken,çanta
elinizde olsun.Ben evde bulunmadığım bir zaman bir yangın zu-
hur ederse,hiç bir şey düşünmeyin,bir şey kurtarmaya çalışma-
yın,hemen çantayı alın,çıkın.Bu kitap kurtarılırsa bir şey-
den korkmayın.Yatak,yorgan ne yanarsa yansın...diye tenbih
ettim.Geceleri muhafazasına gelince,çantayı başımın altına
koyar yatardım.

İşte böyle bir dikkatle,bir buçuk sene kadar bu kitabı
muhafaza ettim.Çok şükür sahibine aldığım gibi teslim ettim.

Divân-ı Lûgat-it Türk'ün birinci cildi çıkmış,ikincisi
yarıya yaklaşmıştı.Bir gece yine kıraathanede Emirî Efendi
bana gizlice şöyle dedi:

-Avrupalı bir müsteşrik bu kitabı duymuş,basılan cildi-
ni okumuş,kitabı pek sevmiş,pek takdir ediyor.Fakat bir ke-
re de ana nüshayı ziyaret etmek istiyor.Dün bana geldi,çok
rica etti.Yarın sabah yine gelecek.Ben de ricasına dayanama-
dım.İlim adamı olduğu için hürmet ettim,ricasını kabul ettim.

"Bekle" desem olmaz, garip bir adamdır. Sen yarın sabah kitabı bana getir, öğleden sonra gel, al.

Efendinin, birkaç sene süren dostluğumuzda yalanını tutmamış olduğum için sözüne inandım. Sabahleyin erkenden kitabı götürdüm, teslim ettim.

-Öğleden sonra gelir alırım, dedim.

Bu söz üzerine arslan gibi sırttı:

- "Kitap mı? O'nu bir daha göremezsiniz" dedi.

- Hayır ola, ne oldu? dedim.

- Dinle anlatayım, diye söze başladı. Benim hemşiremin bir damadı var. Adı, Basri Bey'dir. Kırşehir sancağında muhasebeci idi. Bunu haksız yere azletmişler. Kalktı geldi, işi bana anlattı. Masum olduğuna ve ve bir haksızlığa uğradığına kanaat getirdim, tuttum Maliye Müsteşarı Tahsin Bey'e bir tezkere yazdım. Basri'nin masumiyetinden bahisle üç güne kadar tekrar yerine gönderilmesi için rica ettim.

Üç gün geçti, hiç bir cevap dahi alamadım. Bahane ederek şu kitabı sizden aldım. Yalan söyledimse de mecbur idim. Cenabı Hakk beni af buyursun. Şimdi size düşen vazife şudur: Maarif Nâzırı Şükrü Bey'e gidirsiniz. İş olduğu gibi anlatır ve üç güne kadar Basri Bey'in gönderilmesine çalışmasını tarafımdan söylersiniz. Şayet üç gün içinde gönderilmeyecek olursa, dördüncü gün bu kitabı sobaya atar yakarım. Fakat bunun neticesinde hükümet de beni Bayezıt meydanında asar. Asılırsam ne lâzım gelir? Ağaca çıksam yerde pabucum kalmaz, dedi.

Üstadı teskin etmek istedim, faydası olmadı. Gittikçe köpürdü. Daha ileriye gidemedim. Kalktım, Şükrü Bey'e geldim, iş olduğu gibi anlattım.

Şükrü Bey yumdu gözünü, açtı ağızını:

- Ben, seni akıllı bir insan sanırdım, sen ahmakların ahmağı imişsin. Ne dirayetsiz adamsın. Muallim değil kapıcı olmazsın. Düşünmedin mi ki, kitabı sen almadın, Emirî kitabı sana verdiyse Talât Paşa'nın hatırı için verdi. Emirî senden kitabı isteyince, sen ya bana gelecek, ya Talât Paşa'ya gidecek, işi anlatacaktın. Haydi kitabı kurtar, yoksa seni şimdi azle-

der ve bir daha maarife uğratmam, diye bağırdı.

Gayet sert ve gönüller yıkıcı, can yakıcı sözler söyledi.

Cevap sırası bana gelmişti. Dedim ki:

-Beyefendi, bütün sözlerinizi dinledim. Tutunuz ki ben haksızım, fakat kitabı ben alamam, yine siz alırsınız. Bakınız adam kitabı vermem, demiyor. Basri Bey'i yerine gönderin, kitabı alın, diyor. Şimdi size düşen vazife, ya Cavit Bey'e söyleyin, ya Talât Paşa'ya anlatın. Basri Bey'i üç gün geçmeden göndersinler. Biz de kitabı alalım. Kitabı aldıktan sonra, sen de beni azlet, umurumda değil. Cenabı Hakk rezzakı hakikidir, çalışır geçinirim.

Oradan çıktım. Maliye Müsteşarı Tahsin Bey'e gittim. Vak'ayı, efendinin ultimatomunu söyledim. Tahsin Bey:

-Nâzır Bey'le görüşür, bir şey yaparım. Yarın bana uğra, dedi.

Ertesi gün Tahsin Bey'e uğradım. Güldü:

-Emirî Efendi haklı imiş. Basri Bey haksız yere azledilmiş. İradesi için karar verildi, iradesi çıktı. Yarın harcırahını verip göndereceğiz, dedi.

Hakikaten bir gün sonra Maliyeden, Basri Bey'i çağırmişlar, O'na tarziye vermişler ve vazifesine gitmesi için emir çıkmış.

Basri Bey de geldi, işi Efendiye anlattı. Ben de:

-Peâlâ, iş oldu bitti, sözünüz yerini buldu, lütfen kitabı verir misiniz?, dedim.

Güldü:

-Siyasî insanlar çok şeyler bilirler. Mümkün ki beni aldatmak için yapılmış muvakkat bir dolaptır. Kitabı vermek için sabrediniz. Basri Bey yerine gitsin, varsın. Sandalyesine otursun, işe başlasın. "İşe başladım" diye bana telgraf göndersin, kitabı o zaman veririm, dedi.

Çare yok, sözünü kabul ettim. Basri Bey gitti, telgraf geldi, ben de kitabı aldım. Fakat Sükrü Bey'den işittiğim acı sözleri hâlâ unutamam. Evet, sonra gönlümü tamir için tatlı bir

söz söylese idi, belki o acıları unutturdum. Öyle bir şey de söylemedi. O acıları içime çöktü, aklıma geldikçe hâlâ içim sızlar.

Kitap esasen bir cilt iken, ben merak edenleri meraktan kurtarmak için kitabı üç cilde ayırdım. Kitapta esasen söz başları görülmemiş iken, ben söz başlarını gösterdiğim gibi lûgatları da son zamanın usulüne göre bastırdım. Kitabın A-rapçaları harekeli değil iken, ben onlara hareke koydum. Türkçe-nde harekesizleri öyle bıraktım. Harekeli olanların harekesini muhafaza ettim. Hatta bazı harflerin üzerinde çifte hareke vardı, aynen ibka ettim.

Hülâsa kitap aslına mutabık çıktı. Yalnız birinci, ikinci cildin baskısı iyi olmadı. Çünkü matbaa harfleri eskimişti. Noktaların çoğu, harekelerin çoğu iyi çıkmıyor, yahut hiç çıkmıyordu. Makinist her forma için en aşağı iki-üç saat uğraş-ıyor, bir takım tertipler yapıyordu. Bu müddet zarfında ben de makine başında beraber bulunuyordum.

İkinci cilt bitince, üçüncünün büsbütün fena olacağını düşündüm. Üçüncünün birinci forması makineye atılınca serma-kiniste:

-Şu makineye fazlaca forsa veriniz, dedim.

Makinist:

-Pekâlâ, fakat o zaman bu harflerin hepsi kırılır, yamyas-sı bir şey olur. Beni matbaadan atar ve harfleri tazmin etti-rirler, dedi.

-Korkma, ben buradayım, seni kurtarırım, dedim.

Filhakika fazla forsa verilince, forma hurdahaş oldu. İş Müdür Hamit Bey'e aksetti, koştı, geldi, beni haşladı.

Ben de:

-Öderim, dedim ve acele Maarife koştum, işi anlattım.

Şükrü Bey bu defa iyi davrandı:

-İyi yapmışsınız, ben şimdi Hamit Bey'e telefon ederim. Yeni harfler alsınlar, basılan iki cilt, benim de hoşuma gitmedi. İleride o iki cildi yeniden bastırmak isterim, haydi me-rak etme, dedi ve iki-üç gün sonra harflerin yenisi geldi. Ki-

tap basılmaya başlayınca, Millî Tettebular Encümeni'nin âzası kitabın tarafımdan tercüme edilmesini teklif ettiler:

Bir forma yazdım, götürdüm, okuyalım, dediler.

Okundu. Ziya Bey itiraz etti:

-Rifat, kitabın aslı ile iktifa etmemiş, bu kelimenin hareketi öyle değil de böyle olmalıdır, gibi notlar koymuş. Halbuki, ben kitabın aynen tercümesini isterim.

Heyet, Ziya Bey'in kararını kabul ile o yolda devamını tavsiye ettiler.

Kitabı bir taraftan yazdım, bir taraftan tashih ettiğim ve matbaada zaman kaybettiğim için tercüme vakit bulamıyordum. Kitap bittikten sonra vakit buldum, uğraştım, bitirdim. 22 defter oldu.

Tercümenin bitimi harbi umumînin sonuna rast geldi. Encümen dağılmıştı. Kitap basma zamanı değildi, onun için bekledim, durdum.

Filozof Rıza Tevfik Beyefendi'nin Maarif Nezareti'ne geldiğini duyunca, takdir ettiğini bildiğim için bir gün defterleri koltukladım, Maarif Nezareti'ne gittim, huzuruna girdim. Kendilerini şahsen tanıdığım halde teşerrüf etmemiştim.

Odaya girdim, selâmladım. Defterleri masanın üzerine koydum. Ayakta durdum, söz bekledim. Beyefendi bir kere defterlere, bir de bana baktı:

-Kimsiniz?.. dedi.

-Kilisli Muallim Rifat'ım, dedim.

-Evet, adınızı duyduğum var, peki, bu defterler nedir?

-Divân-ı Lûgat-it Türk tercümesidir.

-Bunları neye getirdin, ne olacak?

-Bu eserimi Maarif Nezareti celilesine vermek istiyorum, dedim.

-Sen bu tercümeyi kendiliğinden mi yaptın, yoksa bir emir üzerine mi yaptın?

-Nezaretin emriyle yaptım.

-İyi amma, size emreden nâzır bu makamdan çekilmiştir.

-Evet çekilmiştir, fakat makamı da, sandalyesi de bakidir.

Malûmu âlinizdir ki, büyüklerin sözleri makama aittir. Binaen-aleyh bir nâsırın çekilmesi, yerine başkasının gelmesiyle o makam namına söylenmiş olan söz, edilmiş olan taahhüt geri kalmaz. Şu halde madem ki Maarif Nezareti celilesi bana emretti, ben de o emri yerine getirdim. Eserimin alınması Neza-reti Celileye ve dolayısıyla zatlâlinizce bir vazifedir.

Üstad güldü:

-Sen mantıkçıya benziyorsun, dedi.

-Evet, dedim, Kilisliyim, mantığın yuvasındanım. İstanbul'-dan, Anadolu'nun her tarafından icazet almış âlimler Kilis'e mantık tatbikatı için gelirler.

-Peki kabul ettim, fakat bakalım size verecek para var mı?

-Muhasebeciden sorarsınız efendim.

Muhasebeciyi çağırdı:

-Şimdi defteri iyice karıştır, her türlü ihtiyaçtan vâ-
reste, açıkta kalmış bir paramız var mı ve miktarı nedir?

Gel bana söyle, dedi.

Muhasebeci gitti, geldi:

-Serbest olarak 120 liramız var, dedi.

Üstad bu defa bana döndü:

-Ne yapayım, talihine, bu kadar paramız var, bu miktarı kabul eder misiniz?

-Maatteşekkür kabul ederim, dedim.

Bunun üzerine müsteşara emretti:

-Bir senet yapın, bu eseri 120 liraya alınız ve parasını hemen veriniz, dedi.

Senet yapıldı, parayı o dakikada aldım ve kendilerine teşekkür ettim.

Teşekkürümü dinledikten sonra:

-Daha fazla para bulamadığım için müteessirim. Böyle yük-
sek bir kitabın tercümesi için her halde size bunun birkaç
misli verilmek lâzımdı. Lâkin ne çare, imkân bulamadım, affeder-
siniz, dedi.

Tercümem satın alındıktan sonra telif ve tercüme heyeti-

ne gönderilmiş, oranın lâğvından sonra Darülfünun'daki kütüphaneye mal edilmişti. Arada sırada gider, ziyaret ederdim.

Kütüphaneye Necip Asım Efendi bakıyordu. Bir gün bana:

-Divân'daki Savları çıkardım, tercümenizden istifade ettim. Aferin hemşerim, güzel tercüme etmişsin, diye iltifatta bulundu.

Aradan epey zaman geçti. Samih Rifat Bey Maarif Müsteşarı olmuştu. O sırada gazetenin birinde şöyle bir yazı gördüm:

"Büyük Millet Meclisi, Mahmut Kaşgari'nin Divân-ı Lûgatit Türk'ünü takdir ile tercüme ettirilmesine karar vermiş ve tercümesini Samih Rifat Bey ile şair Mehmet Âkif Bey'e havale etmiştir. Bu tercüme için her birisine biner lira verilmesi kabul edilmiştir."

Gazetede bu yazıyı görünce:

-Oh, Divân için iki zat daha çalışacak. Fakat ben de çalışmış olduğumu anlatsam ve benim nüshayı da görseler, mütercimler arasına benim de adım katılsa olmaz mı?, dedim ve nihayet vaktiyle Samih Bey'le muarefemiz olduğu için kendisine:

-Azizim, bu kitabı ben de tercüme etmiştim, elimin yazısı ile olan 22 defter Darülfünun Edebiyat Kütüphanesinde mahfuzdur, lûtfen, aldırın, okuyun. Eğer değeri varsa, güzel adlarınızın yanında benim adım da bulunsun." diye bir mektup yazdım.

Bir hafta sonra Samih Bey'den bir mektup aldım. Mektupta: "Edebiyat Muallimi Behçet Bey'e yazdım, defterleri aldırardım, okudum. Tercümenizi pek beğendim ve Âkif Bey'e de gösterdim, O da okudu, beğendi. Netice, sizin eseriniz ile iktifa etmeyi münasip gördük. İnşallah ilk fırsatta, eserinizi namınıza olarak bastıracağız ve size bir hakkı telif verdireceğiz." diyordu.

Ben de lâzım gelen teşekkürü yazdım.

Aradan vakit geçti, bir Dil Encümeni teşekkül etti. Başkâtipliğine Ruşen Eşref Bey tâyin edildi. Maarif Vekâletine Reşit Galip Bey geldi. O zaman Dil Encümeni, Divân'ın yeni bir tercümesine karar vermiş olmakla bu tercümeyi de bana yaptırmak istediler.

Reşit Galip Bey, bana yazdı. Dedi ki:

"Sizin bir tercümeniz var, fakat kitabın aynıdır. A, B, sırasıyla değildir. Biz, bütün lûgatleri A, B, sırasıyla tercüme ettirmek ve yalnız lûgat ile iktifa ederek, harf kavaidini almamak istiyoruz. Bunun için sizi memur ediyorum. Kâğıt vesaire ne lâzımsa Edebiyat Fakültesi Müdürü Muzaffer Bey'e müracaat edersiniz." deniliyordu.

Kabul ettim. Bana, Türkiyat Dairesinden bir masa verildi, fişleri koymak için dolaplar getirildi. İşe başlamadan evvel Ruşen Eşref Bey'den bir mektup aldım:

"Tercümede kolaylık olmak üzere, size kendi tercümenizi gönderdim, oraya bakarak yazarsanız, tercüme için yorulmuş olmazsınız." deniliyordu.

Filhakika, posta ile birkaç defter geldi. Tetkik ettim, bu defterler benim defterlerimden çıkarılmış, fakat gayet acemi bir veya birkaç kâtip tarafından yazılmış, serâpa yanlış olmakla beraber, satırlar ve hattâ sayfalar atlanmış. Bunu görünce, tercümenin ne olduğuna acıdım:

"Bunu istemem. Benim yazımla 22 defter var, lûtfen onu gönderiniz, dedim.

"Öyle bir şeyler yoktur, diye cevap geldi. Ben de:

"Bu defterler işe yaramaz, dedim, defterleri iade ettim. İstenilen şekilde tercümeyi de divânın esasına bakarak yapmaya başladım.

Fakat defterlerin nerede kaldığını, en ziyade Samih Bey'in bilmesi mümkün olduğundan, birinci kurultay açılmadan evvel:

"Benim defterlerim nerede kaldı? diye sordum.

Cevap olarak dedi ki:

"Ben defterleri alınca kâtiplere tevzi ettim, bir suretini aldurdım, asıl sizin defterleri de Gazi Paşa Hazretlerine takdim ettim. Gazi Paşa Hazretleri sordular: "Sizde bir sureti var mı?" dediler. Ben de "var" dedim. "Öyle ise bu defterler benim olsun, ben ara sıra okurum" buyurdular. Binaenaleyh sizin defterler Gazi Paşa Hazretlerinin hususi kütüpha-

nelerindedir.Tabiîdir ki istiyemeyiz." dedi.

Ben,bu ikinci tercümeyi bitirmek üzere iken,Reşit Galip Bey bir mektup gönderdi:

"Yazdığınız fişlerin daktilo ile,yeni yazı ile de birer nüshasını yazınız." dedi.

"Ben daktilo bilmem" diye cevap verdim.Bunun üzerine, Caferoğlu Ahmet Bey'i memur etti.Bütün fişleri daktilo ile yazdı.Sonra Reşit Galip Bey,bu fişlerin bir kere de Brockelmann'ın kitabıyla karşılaştırılmasını istedi.

"Ben Almanca bilmem" dedim.Bu iş de Ahmet Bey'e havale edildi.

Yine aradan zaman geçti.Bir gün İbrahim Necmi Bey,beni Dolmabahçe Sarayı'na çağırdı.

Gittim.Besim Atalay Bey ile birlikte oturuyordu.

Necmi Bey şöyle dedi:

-Azizim,biz Divân-ı Lûgat-it Türk'ü yeniden tercüme ettirip bastırmak istiyoruz.Sizin el yazınızla olan nüshayı bulamadık,ondan kopya edilmiş bir nüsha var,siz ona yanlış,eksik diyor,beğenmiyorsunuz.Şu halde size müracaat ediyorum.Bize,Divân-ı yeniden tercüme ediniz.Eder misiniz?

-Pekâlâ,ederim.

-Ücret olarak ne istersiniz?

-Siz söyleyin,ne verirsiniz? dedim.

Besim Atalay Bey atıldı:

-Yüz lira,dedi.

-Olmaz dedim,iki yüze çıktı.

Olmaz dedim,üç yüze çıktı.

-Daha fazla veremez misiniz?

-Veremeyiz.

Veremezseniz üç yüze olmaz,diye son cevabı verdim.

O zaman Besim Atalay Bey bana itiraz ile:

-Sen vaktiyle tercümeni 120 liraya vermiş iken,şimdi neden nazlanıyorsun? dedi.

Cevap olarak:

-O zaman fetret zamanı idi,simdi ise lehülhamd vüsat za-

manıdır.Ve zaten Büyük Millet Meclisi bu tercüme için iki bin lirayı kabul etmiştir,haydi biraz eksik verin,dedim.

Besim Atalay Bey;

-Üç yüzden ziyade veremeyiz.Bizim Encümenin parası azdır,dedi.

-Ben de yapmam,diye cevap verdim.

Besim Atalay Bey şöyle dedi:

-Sen yapmazsan,ben yaparım,sonra gönlün kalmasın.

-Haşa,bu kitabı o kadar severim ki,birkaç bin insan bu-
nu tercüme edecek olsa o kadar sevinir ve her birine ayrıca
teşekkür ederim.

Arası çok geçmedi,Besim Atalay tercümesini çıkarmaya
başladı ve muvaffak oldu.Bana bir takım gönderdi,ben de te-
şekkür ettim.İnsallah,birkaç tercümesini daha görürüz.Bu el-
mas daha çok islenmeye muhtaçtır.